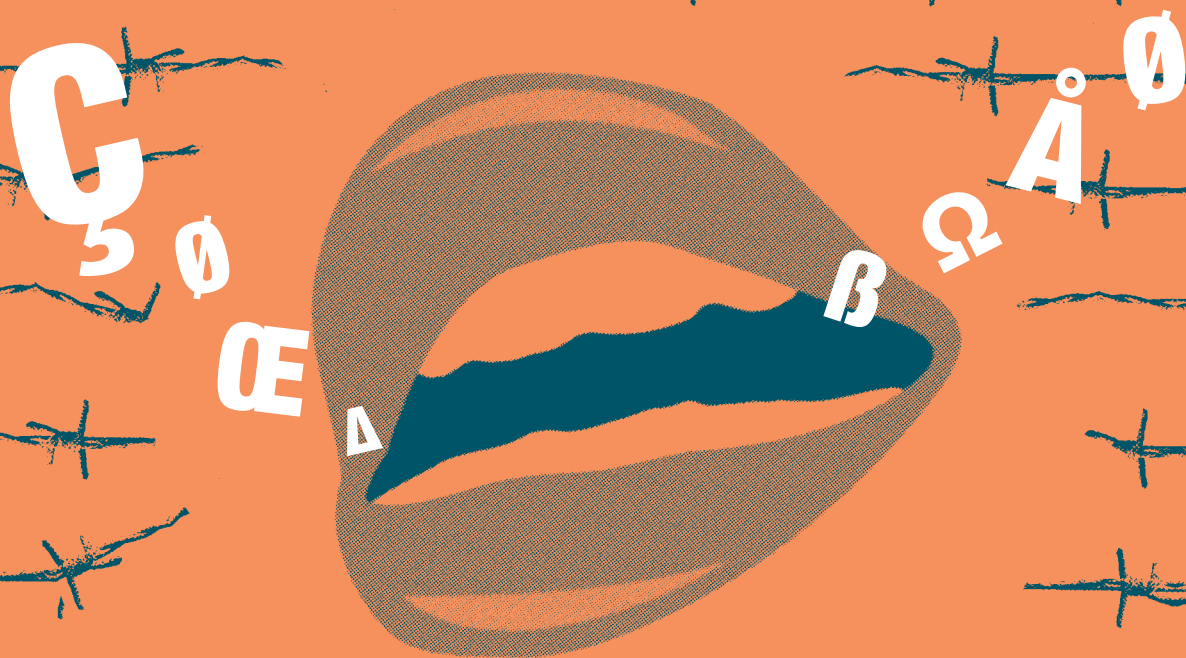

LA GESTIÓ INTERESTATAL DE LES LLENGÜES TRANSFRONTERERES

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
CÀTEDRA UNESCO DE LLENGÜES I EDUCACIÓ
BIBLIOTECA CÀTEDRA UNESCO, III

**La gestió interestatal
de les llengües transfrontereres**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
CÀTEDRA UNESCO DE LLENGÜES I EDUCACIÓ
BIBLIOTECA CÀTEDRA UNESCO, III

La gestió interestatal de les llengües transfrontereres

Edició a cura de
JOAN A. ARGENTER

BARCELONA
2011

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

La **Gestió** interestatal de les llengües transfrontereres. — (Biblioteca Càtedra UNESCO ; 3)
Bibliografia
ISBN 9788499650739
I. Argenter, Joan A. (Joan Albert), 1947- ed. II. Càtedra UNESCO de Llengües i Educació
III. Col·lecció: Biblioteca Càtedra UNESCO ; 3
1. Llengües transfrontereres 2. Política lingüística 3. Comunitats lingüístiques
800:35

Amb la publicació d'aquest volum la Càtedra UNESCO de Llengües i Educació vol contribuir a la celebració del Centenari de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (1911-2011).

Disseny de la sobrecoberta: Marc Argenter

© dels autors dels textos

© 2011, Càtedra Unesco de Llengües i Educació
de l'Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre del 2011

Tiratge: 300 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL
Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-073-9

Dipòsit Legal: B-37618-2011

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis..

Taula

Presentació, <i>per Joan A. Argenter</i>	7
La reforma ortogràfica de l'alemany i la seva gestió transnacional, <i>per Ludwig M. Eichinger</i>	15
La Unió de la Llengua Neerlandesa i la cooperació dels parlants de neerlandès, <i>per Reinier Salverda</i>	25
La <i>limba sarda comuna</i> i alguns aspectes de la política lingüística a Sardenya, <i>per Giuseppe Corongiu</i>	39
Forces d'unió i separació en l'espai de la llengua portuguesa, <i>per Ivo Castro</i>	55
El guaraní, idioma oficial del Mercosur, <i>per David Galeano Olivera</i>	67
L'estandardització del noruec modern: origen, desenvolupaments i perspectives de futur, <i>per Ernst Håkon Jahr</i>	77
Les llengües frisonas a Europa: passat, present i relacions transfrontereres, <i>per Durk Gorter</i>	101
Llengua, alfabet i identitat cultural: el cas serbi, <i>per Zorica Tomić</i>	111

Les llengües samis: conservació i promoció de llengües dividides per fronteres estatals, <i>per Nils Øivind Helander</i>	119
Sobre els autors	135

Presentació

JOAN A. ARGENTER
Càtedra UNESCO de Llengües i Educació
Institut d'Estudis Catalans

Si «la moral dominant és la moral de la classe dominant», també la ideologia dominant ha estat la ideologia de la classe dominant en els estats nació europeus de l'època moderna. Aquesta ideologia ha difós i al capdavant ha imposat, a través de l'escola, la propaganda, les pràctiques institucionals i altres instruments de control social, la idea que a un Estat corresponen una sola nació i una sola llengua (monolingüisme d'Estat). Si bé no sempre, sovint, a aquesta idea, l'ha acompanyada una altra, a saber, que aquesta llengua pertany exclusivament i exhaustivament a aquesta nació i a aquest Estat. Moltes vegades, solament quan aquesta llengua s'ha difós més enllà de les fronteres estatals per un procés de colonització s'ha admès que ultrapassa les fronteres del territori «nacional», atès que al capdavant els nous territoris guanyats són concebuts com a prolongacions «naturals» de l'àmbit jurisdiccional de l'Estat. Eventualment, en un procés posterior d'independència política o descolonització d'aquells territoris la política dels nous estats manté l'antiga llengua «nacional» o colonial.¹ No cal dir que des de la metròpolis es promou que així sigui i llavors l'antic Estat colonitzador s'avé a compartir la

1. Les raons finals d'aquesta decisió són diverses. D'antuvi pot reflectir la diferència entre processos d'independència menats pels descendents dels colons de l'antiga metròpolis (els criolls en el cas de l'emancipació de les colònies americanes d'Espanya i de Portugal; els bòers i els seus descendents en les antigues colònies sud-africanes d'Holanda) i els menats per les poblacions autòctones (estats sorgits de l'antic Imperi britànic o de les colònies d'ultramar de França o d'Holanda; estats sorgits del desmembrament d'antics imperis: Imperi austrohongarès, l'URSS). Altrament, entre aquests darrers, la tria entre opcions de política lingüística diferenciades —manteniment de la llengua colonial com a única oficial (l'Índia, inicialment), cooficialitat amb una altra llengua o unes altres llengües autòctones (Nova Zelanda, Timor Oriental), oficialitat exclusiva d'una llengua autòctona (Uzbekistan) o d'una *lingua franca* de la regió (Indonèsia)— té a veure amb la distribució del poder en els nous estats, amb el grau de manteniment o de rebuig del poder colonial, amb l'emergència de polítiques neocolonials i amb la complexitat lingüística de les entitats polítiques resultants, entre altres motius.

«propietat» d'aquella llengua amb els nous estats —i en pretén alguna mena de control, encara que només sigui des d'un punt de vista simbòlic.² Aquest patró, expressat d'una manera necessàriament esquemàtica, caracteritza situacions que poden ésser exemplificades amb els casos espanyol i francès.

Les lluites d'emancipació i de descolonització, i l'assoliment de la independència política no exhaureixen, tanmateix, la tipologia de processos històrics que resulten en l'emergència del que podem anomenar *llengües transfrontereres*.³ Un altre cas, històricament i políticament anterior, és conseqüència directa del procés mateix de formació dels estats nació moderns. Fent ara omissió del cas de les anomenades «llengües immigrades», són una raresa els estats on es parla una sola llengua; en canvi, són majoria els estats plurilingües de fet que han reconegut formalment i en la pràctica diària una sola llengua, menystenint les altres llengües que hi coexisteixen, quan no negant-ne o mistificant-ne l'existència.

Això no és tot; no solament llengües diverses coexisteixen a l'interior d'un Estat, sinó que pot ben ésser que aquestes llengües —inclosa la llengua d'Estat— s'estenguin més enllà de les fronteres de l'Estat i coexisteixin amb altres llengües —inclosa una altra, o més d'una, llengua d'Estat— a l'altra banda de la frontera (l'alemany a Suïssa i a la regió de l'Alto Adige, o Süd Tirol, a Itàlia, per posar dos casos de diversa índole). I el que val per a les fronteres polítiques interestatals, val també per a les fronteres administratives a l'interior d'un Estat. L'èuscar i el català es troben en aquesta doble circumstància: a cavall de l'Estat espanyol i el francès el primer, d'aquests dos i d'Andorra i Itàlia el segon; a cavall de les comunitats autònomes d'Euskadi i de Navarra el primer, de les comunitats autònomes de Catalunya, València, les Illes Balears, Aragó i Múrcia el segon, a l'interior de l'Estat espanyol. És enraonat preguntar-se —amb caràcter general, és a dir, més enllà dels casos suara esmentats— si en aquestes circumstàncies hi ha formes i models de gestió coordinada d'aquestes llengües, que convencionalment anomenarem *transfrontereres*, concretament en els àmbits de la política i la planificació lingüístiques, sigui la planificació del corpus —codificació i normativa lingüística—, sigui la planificació de l'estatus —reconeixement de la llengua i promoció de l'ús, promoció i regulació de l'ensenyament de la llengua i en la llengua, presència de

2. El control que la Real Academia Española ha exercit i exerceix encara, actualment sota formes de coresponsabilitat asimètrica, en la normativa lingüística de l'espanyol d'arreu, des de la Península fins al Carib i fins al continent americà, i fins a Guinea, n'és un exemple clar. La creació de la Francofonia, promoguda per homes d'Estat i de lletres com el president senegalès Léopold Senghor (1906-2001) —membre que fou de l'Académie Française i creador també del concepte de la *négritude*—, n'és un altre.

3. De fet, podrien fer-les decreïxer, si no fos perquè no sempre les polítiques postcoloniales ho afavoreixen (vegeu la nota 1) i perquè les fronteres dels nous estats nació sorgits de la independència sovint no es corresponen amb fronteres ètniques i lingüístiques, sinó amb les antigues divisions colonials.

la llengua en àmbits públics, reconeixement i aplicació dels drets lingüístics i culturals dels parlants, etc.

Fa molt de temps que des de determinats sectors de Catalunya, València i les Illes s'ha reclamat l'establiment i la institucionalització de polítiques de coordinació entre els diversos territoris on es parla el català o la creació d'un centre que tingui cura d'aquestes i d'altres funcions d'interès comú.⁴ L'Institut d'Estudis Catalans (IEC), al qual s'encomanà l'estudi i la codificació de la llengua catalana sense restriccions, ha acomplert i compleix aquesta funció en l'àmbit de la planificació del corpus. Tradicionalment, l'IEC i la seva obra de codificació han gaudit del reconeixement i del consens públics de la comunitat catalanoparlant i dels seus homes de lletres. Aquest reconeixement s'estén a les diverses administracions de l'àrea catalanoparlant —de fet, d'una manera directa (Principat), indirecta (Andorra, les Illes Balears, la Catalunya del Nord, l'Alguer) o virtual (País Valencià).⁵ Mitjançant la llei (Catalunya, Andorra) o mitjançant convenis de col·laboració i reconeixement, l'autoritat de l'IEC és reconeguda en tots els territoris, llevat de la Comunitat Autònoma Valenciana, on s'ha creat un ens normatiu oficial, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (1998), i de la Comunitat Autònoma d'Aragó, on s'ha creat recentment una Academia Aragonesa del Catalán (2009).⁶

Tanmateix, la veritat crua i nua és que tant en aquest camp com en el de les polítiques lingüístiques, educatives i culturals, de recerca, de comunicació, d'administració de la justícia, la coordinació i la cooperació podria haver-se promogut de manera efectiva. Que quasi trenta anys després de la constitució dels governs autonòmics no puguem disposar ni tan sols de dades demolingüístiques i sociolingüístiques oficials absolutament comparables, ja ho diu tot. Tot i així, cal reconèixer que, com no podia haver estat altrament, s'ha fet un llarg camí.

Ara, el món és ample i divers, i arreu trobem casos de llengües transfronteres, moltes vegades hi trobem exemples de gestió institucional i interestatal de

4. Almenys des del Congrés de Cultura Catalana (1975-1977) i del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1987).

5. Més enllà del reconeixement de l'autoritat de l'IEC en els diversos territoris, la normativa lingüística que n'emana és referida a la llengua catalana en la seva totalitat i és disponible per a tots els membres de la comunitat lingüística arreu. La integració de determinats trets de les grans varietats de la llengua en la normativa comuna mira a aquest objectiu (*Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*; *DIEC*; *Diccionari manual de la llengua catalana*; *Gramàtica de la llengua catalana*), i també hi mira la sanció d'adaptacions particulars a diversos àmbits de l'ensenyament o a un ús públic restringit territorialment (*Guia d'usos lingüístics per al sistema educatiu valencià* —publicada per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana amb el títol *Guia d'usos lingüístics*—; *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit*).

6. Abans de lliurar aquest text a impremta, les Corts d'Aragó han aprovat la Llei d'ús, protecció i promoció de les llengües pròpies de l'Aragó, de 22 de desembre de 2009, la qual reconeix, però no oficialitza, l'aragonès i el català com a llengües d'Aragó, i crea un Consejo Superior de las Lenguas de Aragón, l'Academia de la Lengua Aragonesa i l'Academia Aragonesa del Catalán. Tanmateix, el català és universalment conegut i ensenyat a la Franja.

llengües compartides, i bé podem aprendre d'aquestes experiències. Ben entès, les llengües transfrontereres no són una classe de llengües, no comparteixen propietats intrínseques, sinó, en tot cas, unes circumstàncies polítiques, històriques, geogràfiques, socials i demogràfiques. I no totes: de fet, no solament les propietats intrínseques no hi tenen res a veure, sinó que tampoc no hi tenen res a veure altres circumstàncies de la mateixa mena que les suara esmentades. Així, entre aquestes llengües transfrontereres, n'hi ha que estan amenaçades, que estan en una situació minoritària, que manquen de reconeixement oficial, que estan en procés de substitució o pròximes a l'extinció; però també n'hi ha que són grans llengües de comunicació internacional, que són llengües majoritàries, que són llengües oficials, que n'amenacen d'altres, etc.

Per bé que és de tota evidència, no hi serà de massa explicitar que en realitat en molts casos no existeixen pròpiament llengües transfrontereres: existeixen fronteres polítiques i administratives que travessen el territori històric de llengües tradicionals dels pobles que l'ocupen, territori que ha quedat dividit per avatars de la història, per causes que queien fora del control d'aquests pobles. En un cert sentit, primer van ser les llengües —enteses com a fenòmens naturals i culturals— i els pobles que les parlen, i després, les fronteres; en un altre sentit, no es pot ignorar que les fronteres han contribuït a l'elaboració de les llengües —com a constructes sociopolítics— i, doncs, a la seva individuació i conformació. En tot cas, mai no és recomanable explicar la història a l'inrevés.

La Càtedra UNESCO de Llengües i Educació ha volgut contribuir a un més gran coneixement entre nosaltres de situacions lingüístiques i sociolingüístiques que, més pròximes o més remotes, ens poden il·lustrar sobre la mena de resistències que comunitats, institucions i polítiques responsables han hagut de vèncer, de problemes que han hagut d'abordar, d'instruments que han hagut de crear, de sistemes d'organització i de funcionament de què s'han dotat, d'assoliments que han aconseguit i d'èxits i fracassos que n'han marcat el camí. Amb aquest objectiu la Càtedra organitzà un seguit de conferències a càrrec d'especialistes eminents, persones implicades en processos de planificació lingüística o activistes culturals, cada un dels quals dissertà d'un cas rellevant conegut de primera mà. Aquestes conferències tingueren lloc davant la Secció Filològica de l'IEC i és per aquest motiu que en cursar-los la invitació solíem emfasitzar l'aspecte més lligat a la planificació del corpus, per bé que deixàvem plena llibertat als conferenciant per a organitzar la forma i el contingut de llurs exposicions i de llurs texts. Al capdavant, doncs, la tria dels fenòmens objecte d'exposició i de comentari, l'ha feta cada autor.⁷

7. Paral·lelament, els autors foren sempre invitats a pronunciar una conferència en una universitat catalana, la temàtica de la qual podia variar en funció dels interessos locals. Els texts d'aquestes conferències no han estat aplegats en el present volum.

És cert, nogensmenys, que en la tria d'alguns casos ens menava un interès específic, fos fruit de fets recents o de situacions històriques ben establertes. Així, conèixer els avatars de la reforma ortogràfica de l'alemany de 1996, amb els problemes de coordinació que comporta sempre un procés que afecta una llengua que abraça diversos estats —i hi és oficial— i que en aquest cas comportà a més una forta contestació de sectors intel·lectuals i mediàtics influents, amb implicacions polítiques i jurídiques, era una qüestió d'evident interès i d'actualitat.

També l'interès pel cas portuguès tenia l'origen en l'acord ortogràfic de 1990 per a la Lusofonia, enèsim intent d'arribar a una ortografia unificada i universalment acceptada, després de diversos intents al llarg d'un segle. Tot amb tot, aquest acord encara ha d'ésser ratificat per diversos països lusòfons, entre els quals Portugal mateix —que, malgrat tot, no es pot sostreure al reconeixement del pes demogràfic, geopolític i econòmic del Brasil en el destí de la llengua i malgrat que no falta qui advoça per una aliança natural de l'antiga metròpolis amb els estats nascuts de les antigues colònies africanes.

El cas neerlandès no podia faltar en una sèrie d'exposicions com aquesta. El caràcter transnacional del neerlandès i l'existència d'una coordinació entre Holanda i Bèlgica per a la gestió dels afers lingüístics que els són en part comuns, la Taalunie o (Tractat de la) Unió de la Llengua Neerlandesa (1980), han estat sempre una referència obligada en les reivindicacions catalanes en aquest sentit.

A diferència de les mencionades fins ara, el frisó no és una gran llengua d'Estat. Si les terres frisoness haguessin estat unificades sota un sol Estat nacional, ja no es posaria la qüestió si les varietats d'aquesta llengua constitueixen estrictament una sola llengua o no. La seva distribució geogràfica abraça territoris dels Països Baixos, al continent i a les illes atlàntiques, i d'Alemanya. Amb un caràcter diferent de la Taalunie, el Friesenrat / Fryske Rie, o Consell Interfrisó (1930), actua com a referent i coordinador en aspectes relacionats amb la llengua i la cultura frisoness.

Al bell nord d'Europa les llengües samis s'estenen entre els estats de Noruega, Suècia, Finlàndia i la Federació Russa. Els samis es consideren un sol poble i també consideren que les fronteres estatals no han d'infringir llur unitat nacional. Reclamen dels estats l'obligació de respectar el dret del poble sami a una cultura, a una llengua i a una identitat diferenciades, i d'adoptar mesures efectives per a evitar qualsevol forma d'assimilació, de revertir els efectes d'injustícies passades.

Els samis han establert diverses formes de cooperació transfronterera en matèria cultural i lingüística: els congressos samis i el Consell Sami Nòrdic (1956), i també un organisme cooperatiu creat pels parlaments samis de cada un d'aquells països.

El Consell Sami Nòrdic s'establí el 1956. Els congressos samis se celebraven rotativament a Finlàndia, Suècia i Noruega, i el 1992 s'hi van incorporar els samis

de Rússia. El Consell Sami promou la interdependència i la solidaritat entre els samis de diferents països. Avui dia es trien parlaments samis a Finlàndia (1973), Noruega (1989) i Suècia (1993), i a partir de 1997 han establert un organisme cooperatiu, al qual es transferí la tasca en aspectes lingüístics comuns, i ara el Consell Sami treballa fonamentalment en temes de caràcter cultural i internacional. En matèria lingüística, es creà un comitè de la llengua sami el 1971 i s'ha treballat en el desenvolupament terminològic, en l'adopció de solucions ortogràfiques comunes, en la toponímia sami i en l'elaboració d'una llengua comuna per a tots els samis dels països nòrdics.

Tots aquests casos ens il·lustren de problemes reals, de mecanismes proposats i solucions adoptades per a donar-hi una resposta raonable en circumstàncies pròpies de països amb llengües de cultura i amb tarannà democràtic. Ben entès, però, també il·lustren que aquesta no és sempre una història feta d'èxits immediats o sense que hagi calgut vèncer resistències d'origen divers. O que no hi hagi hagut o hi perdurin mancances. Però cal entendre aquells mecanismes com a formes racionals de coordinació de les polítiques de la llengua, les quals no poden començar sinó pel reconeixement de l'existència del problema, per una diagnosi encertada i per una teràpia basada en acords democràtics fets de bona fe, tècnicament seriosa, políticament transparent i tan efectiva com les circumstàncies de cada cas ho permeten.

El desmembrament de l'antiga República de Iugoslàvia en diversos estats coincidents poc o molt amb divisions etnicolingüístiques donà lloc, entre d'altres, a dos fenòmens diferents: d'una banda, la separació oficial i efectiva d'un conglomerat lingüístic tradicionalment interpretat com una sola llengua pels lingüistes —el serbocroat— en dues llengües d'Estat —el serbi i el croat—, però distingit, en canvi, pels sociolingüistes, encara que solament fos pel sistema d'escriptura emprat en cada cas —l'alfabet ciríl·lic i el romà, respectivament— i distingit culturalment pels lligams més estrets amb el món eslau o amb l'Europa occidental i central, respectivament. El segon fenomen, conseqüència d'aquest, és el caràcter transnacional que adquirí en part el serbocroat, segona llengua o llengua generalment coneguda de macedonis, bosnians, montenegrins i albanesos de Kosovo. Ara bé, no fou cap d'aquests fets el que en primer lloc cridà la nostra atenció. A l'origen del nostre interès pel cas serbi hi hagué el coneixement d'un debat obert a la societat sèrbia a l'entorn d'un conflicte gràfic entre l'ús de l'alfabet ciríl·lic i l'ús de l'alfabet romà, no pas per causes internes a l'antiga Iugoslàvia, sinó com a resultat de la influència de la mundialització i la difusió d'Internet. Fins a quin punt aquesta fractura reflectia diferències generacionals o posicions ideològicament interessades era una qüestió mereixedora d'anàlisi i també ho era conèixer la viabilitat de les diverses propostes —abandó del ciríl·lic i adopció del romà; manteniment del ciríl·lic i rebuig del romà; coexistència de tots dos alfabetos.

La sèrie de conferències no fou pas planificada amb l'objectiu d'aconseguir un reflex fidel de la diversitat de casos, problemes, grans regions, tipologies, estats, assoliments. En principi, i per raons de proximitat geopolítica i cultural —no sempre lingüística—, ens limitarem a casos de llengües europees, amb el ben entès que per *europeu* entenem 'd'origen europeu'; és a dir, que de vegades podríem qualificar-les amb el mateix dret també com a *americanes* o *africanes* o *asiàtiques*, per causa de l'expansió colonial, com en el cas del portuguès. Fins a quin punt avui en dia el cas és «més europeu» que «americà», «africà» o «asiàtic» pot ésser una de les qüestions en disputa; precisament el portuguès podria ésser-ne un exemple pertinent. El cas del guaraní, tanmateix, una de les quatre grans llengües autòctones de l'Amèrica del Sud (juntament amb el quítxua, l'aimara i el maputxe), ultrapassa, és clar, l'àmbit geogràfic esmentat: el capítol corresponent es basa en una conferència organitzada per la Càtedra UNESCO en el context d'una altra activitat; n'hem incorporat el text en aquest volum per tal com la temàtica s'hi adiu. Deixant de banda l'existència d'altres llengües autòctones minoritàries, el Paraguai és de fet i de dret un país bilingüe (guaraní i castellà són reconeguts com a idiomes oficials per la Constitució de 1992); en els darrers anys la lluita del poble guaraní s'ha centrat en el desenvolupament legislatiu necessari per a l'acompliment del mandat constitucional i en la presa de les decisions necessàries per a fer del guaraní llengua oficial del Mercosur, al costat del castellà i el portuguès, la qual cosa s'ha assolit recentment amb el concurs també de la minoria guaraní de l'Argentina.

És també una excepció al planteig general del volum el capítol relatiu a la llengua sarda. El sard no és certament una llengua transfronterera, en el sentit de les divisions territorials polítiques i administratives. El conferenciant fou invitat a exposar el cas per causa del llavors recentíssim acord sobre una ortografia sarda unificada oficialitzada i emprada per l'Administració de la Regió Autònoma de Sardenya. Ens ha semblat que el lector ens permetria la llicència, atès l'interès de la qüestió. En un cert sentit, el capítol sobre les llengües escandinaves se centra força més en la codificació del noruec que en la coordinació interestatal entre llengües que tenen una llarga història d'avinences i desavinences. La raó d'aquesta «desviació» de la cooperació transfronterera a través del Consell Nòrdic⁸ envers la codificació fou l'interès objectiu del cas i l'interès subjectiu manifestat pels membres de la Secció quant al tema en qüestió.

I rere les excepcions, les aparents omissions. El curador lamenta que, a desgrat del seu propòsit, finalment no siguin representats en aquest ventall de casos ni

8. El Consell Nòrdic és l'organisme que du a terme aquesta política de coordinació. La intenció inicial de l'organitzador era que fos aquest l'objecte de la conferència. Tanmateix, el caràcter singular de l'estandardització del noruec, un cas no sempre ben conegut entre nosaltres, es féu mereixedor d'una atenció específica.

l'espanyol ni el francès. Ultra la proximitat cultural i geogràfica amb el català, totes dues llengües han hagut d'adaptar-se a les noves condicions d'un món on alhora que s'acreix la interrelació també s'acreix l'autonomia, la qual cosa mena a la gestió compartida d'una llengua que es vol comuna. L'Asociación de Academias de la Lengua Española i llur coordinació en l'elaboració i l'autoria de les obres normatives més rellevants n'és una bona mostra.⁹

El fet que les conferències fossin programades per a les reunions de la Secció Filològica, el ritme mensual de sessions plenàries de la Secció i el fet que aquesta ha d'atendre a l'exposició d'altres projectes al llarg d'un curs acadèmic, ja siguin projectes en curs d'elaboració ja siguin projectes que ofereixen resultats definitius, explica la prolongació en el temps d'aquest cicle i la disparitat quant a les dates de redacció dels capítols. Com a mitjana, s'organitzaren dues conferències per any.

La Càtedra UNESCO de Llengües i Educació de l'Institut d'Estudis Catalans agraeix la participació dels conferencians en aquest cicle, la bona disposició que el Consell de Govern de la Secció i en especial el president de la Secció, el doctor Joan Martí i Castells, manifestaren envers la iniciativa, i la bona acollida i l'interès amb què els membres de la Secció reberen també la iniciativa i cada una d'aquestes exposicions.

9. En són prova el *Diccionario panhispánico de dudas* (2005) o la recentment publicada *Nueva gramática de la lengua española* (2009).

La reforma ortogràfica de l'alemany i la seva gestió transnacional

LUDWIG M. EICHINGER

Institut für Deutsche Sprache (Institut de la Llengua Alemanya),
Mannheim

*Conferència llegida davant la Secció Filològica de l'IEC
el 17 de febrer de 2006*

1. CONTINGUT I FORMA

A Alemanya, la reforma ortogràfica ha estat un tema important en el discurs públic durant més de deu anys. Hi va haver un interès tan gran que va sorprendre la major part dels qui, en un àmbit científic o polític, ja havien tractat qüestions d'ortografia. Però, quines raons expliquen l'interès apassionat de la gent per aquest tema si, en general, la solen recordar com una matèria avorrida a què s'havien d'enfrontar durant els primers anys d'escola?

Per esclarir una mica aquest problema, ara jo podria, per descomptat, parlar del contingut de la reforma, dels nous tipus d'escriptura que calia fer servir i dels antics que havien d'evitar-se, encara que la major part dels qui escrivim i llegim alemany ja ens hi havíem acostumat. Tanmateix, l'oposició a les propostes de la reforma no només venia per les noves regles; no només es tractava que, en part, aquestes noves normes tractessin d'introduir un nou tipus d'escriptura. La insatisfacció amb la nova ortografia suposava quelcom més que una insatisfacció amb els resultats, ja que, també, en un grau considerable, la frustració va ser estimulada per la manera com es va gestionar tot el procediment. Conseqüentment, la situació crítica a què havia conduït el debat encès no es podia resoldre únicament des del punt de vista dels fets i de les regles d'escriptura, sinó que també s'havia de tenir en compte el procés amb què es van produir, es van discutir i, finalment, es van posar en marxa. Per tant, aquesta cara de la presa de decisions mereixia ser reconsiderada.

2. COM CAL TRACTAR L'ORTOGRAFIA

2.1. *Punt de partida*

Així doncs, el tema d'aquesta contribució no és el contingut de la reforma ortogràfica, sinó com es va manejar. Em centraré en allò que es pot aprendre de l'experiència alemanya. Com ja he avançat abans, durant la lluita per la reforma ortogràfica es va fer palès que les qüestions procedimentals igualaven les més substancials pel que fa a importància.

Per què? Gradualment, es va fer evident que la introducció i el desenvolupament de noves regles d'ús de l'ortografia, especialment a l'escola i a l'Administració pública, es veia de manera diferent segons que es tractés de càrrecs públics, dels comitès científics que havien de fer el treball pràctic o del públic en general, representat especialment pels grups d'interès i pels mitjans de comunicació. Inicialment, els càrrecs públics que van començar la reforma la veien com un simple acte administratiu, competència dels ministeris d'Educació dels països germanòfons.

2.2. *Història*

Aquesta línia de pensament va ser fomentada per les tradicions que s'havien desenvolupat des de la darrera reforma ortogràfica de l'alemany, que havia tingut lloc l'any 1901. Les regulacions decretades aquell any van posar fi a un debat que havia estat vigent des de la dècada dels seixanta del segle XIX. No és casual que en aquell mateix temps el Segon Reich determinés la forma i les fronteres de l'alemany, cosa que va tenir una conseqüència lingüística per a l'alemany: una forta tendència a eliminar les diferències regionals en la regulació de les normes, almenys en la mesura que eren rellevants per a les escoles i la vida pública.

Com es pot comprendre fàcilment, aquest pas no va suposar un gran problema per a la part germanòfona de Suïssa, que no tenia interès ni intenció de crear una norma especial i pròpia d'escriptura. Al segle XIX, Suïssa estava més preocupada per fer de l'alemany un mitjà de comunicació equivalent al francès. En aquest sentit, el paper prominent de l'alemany en la ciència es considerava positiu i hi havia la intenció de prendre part en aquest desenvolupament. Més problemàtic era el cas de la monarquia dels Habsburg, amb Àustria com a centre germanoparlant d'aquest estat multilingüístic. Durant molt temps, hi va haver una rivalitat entre Prússia i Àustria, de la qual Prússia va sortir decididament guanyadora els darrers anys. La fundació del *Kaiserreich*, amb predomini prussià, va ser la conseqüència pràctica d'aquest desenvolupament polític i, per tant, les característiques de l'alemany del sud, representat políticament per la monarquia dels Habsburg, també van perdre importància. L'efecte d'aquesta alteració no s'ha de sobreesti-

mar, ja que els processos principals d'anivellament ja havien tingut lloc durant el segle XVIII, però sí que és cert que va implicar una distribució del poder normatiu (almenys en l'escolarització) al llarg de diversos estats.

El més interessant és que aquest desenvolupament polític es correspon amb una situació lingüística policèntrica, la qual cosa vol dir que, tradicionalment, no hi havia un centre únic de la llengua alemanya, sinó diversos centres que s'ubicaven en les àrees respectives.

2.3. *Procediment i responsabilitat*

D'acord amb les regulacions del 1901, s'havia d'arribar a un acord entre els països que componien el Segon Reich. Es van celebrar diverses conferències, tant en l'escena científica com en la política, per a arribar a un compromís quant a les diferències —menors— que encara hi havia. Consegüentment, es van anivellar les regles ortoèpiques i ortogràfiques a tot el Reich.

Les normes per a la pronúncia correcta tenien menys importància; estrictament, tenien conseqüències només per als locutors professionals.

Des d'aleshores, van ser les autoritats educatives les que van observar el desenvolupament posterior de les regulacions ortogràfiques. Mentrestant, el 1941 l'alfabet llatí va substituir els tipus d'impremta gòtics sense cap més discussió. En els cercles científics s'havia debatut aquesta qüestió durant aproximadament cent anys, però el Ministeri d'Educació va prendre aquesta decisió i, en aquest cas, no va ser una conseqüència del domini nazi. Es van abandonar algunes idees, proposades llavors, que pretenien adoptar una reforma més àmplia. Per exemple, tenien com a objectiu una adaptació opcional més forta de les paraules estrangeres als principis escrits de l'alemany (*Filosof, Fosfor, Rabarber, rytmisch, Teater, Tese, Kautsch, Miliö, Ragu, Träner, Tur*) i recomanaven alguns canvis marginals més. Contràriament al que es podria pensar, aquests canvis de les paraules que no tenien origen alemany no pretenien, aparentment, fer l'alemany més alemany: encara que hauria augmentat la correspondència entre el nivell fonemàtic i el grafemàtic de l'ortografia alemanya, aquesta escriptura hauria apropiat l'alemany a l'«euro-peu mitjà» (tret de l'anglès). En aquest punt la reforma sí que encaixa amb la tendència general de la política nazi de reforçar l'alemany com a llengua internacional i, per tant, no eren en absolut enemics de l'entrada de paraules estrangeres i internacionals en l'alemany, malgrat el nacionalisme que mostrava en qualsevol altre aspecte imaginable, però aquest és un altre tema. El que s'ha de subratllar en aquest punt és que ni tan sols el Tercer Reich no va tenir intenció de revolucionar el tractament de l'ortografia. Els experts ortogràfics discutien i proposaven idees per a optimitzar les regles existents, i les autoritats educatives decidien si s'havien de posar en marxa les propostes.

Respecte d'això, res no va canviar a partir del 1945: després d'una acció similar l'any 1955, el ministre d'Educació alemany (i els homòlegs austríac i suís) va delegar el seguiment i l'acomodació de les regles a l'editorial Duden, que és, de fet, una empresa privada. Paralelament a aquest maneig de les qüestions ortogràfiques, hi va haver una sèrie de propostes de reforma continuada. La major part del temps, el debat públic no se'n va fer gaire ressò, ja que hi havia propostes d'aquesta mena des de començaments de la segona dècada del segle xx; totes s'emmarcaven en la tendència funcional en voga (*Rechsschulausschuss*). Des de llavors, s'han mantingut en el focus d'interès almenys dos objectius: la intenció d'eliminar les majúscules inicials dels noms i el trencament de la tendència a escriure els elements com una sola paraula; de fet, fins i tot en els intents més recents de reorganitzar l'ortografia alemanya, aquests han estat els dos punts més crucials. Però l'ús de l'escriptura en tots dos casos va anar en direccions oposades, almenys pel que fa a escriure les paraules juntes: cada cop s'escrivien més i més paraules juntes, i ningú no sabia quines regles governaven exactament aquesta amalgama, regles que, a més a més, s'havien omès l'any 1901. No hi havia cap norma per a aquests casos i, com que hi havia molts canvis en marxa, se suposava que aquesta era l'àrea central de la reforma; per això la reforma de l'ortografia introduïda el 1996 va fer les propostes més notables en aquest sentit (escriure les paraules juntes o separades). Les idees dels reformadors eren d'un caràcter estructural molt poc comú per al públic escriptor. La intenció i la conseqüència pràctica haurien estat escriure les paraules separades molt més sovint que abans, mentre que, com ja hem dit abans, l'ús tendia més a escriure les paraules juntes. No obstant això, els polítics van posar en pràctica la reforma, com s'havia esdevingut en les dècades anteriors.

2.4. Què ha canviat?

2.4.1. Factors rellevants

Tanmateix, algunes coses havien canviat i havien provocat que algunes decisions fossin més difícils de prendre. Fins i tot abans del 1901, es podia dir que, per a bona part de la població, era molt més important poder llegir correctament que poder escriure correctament. L'escriptura era més aviat un territori de les classes cultes i dels especialistes, com els componedors d'impremta. El sector culte de la societat havia practicat i debatut les regles d'escriptura durant més de cent anys, i havien arribat a un consens; per tant, la posada en pràctica per part de la política era, d'alguna manera, un tema inqüestionable. Aquest panorama pot ser una mica optimista, després que, durant més de vint anys, tota l'Administració hagués rebutjat unir-se a la reforma, que va ser proposada per primer cop el 1880.

Però, tot i així, no hi havia cap dubte que el poder de decisió en aquests casos era polític. Com ja s'ha dit, això va ser cert, com a mínim, fins als anys cinquanta del segle xx.

2.4.2. Política

Però, òbviament, després de la Segona Guerra Mundial, les circumstàncies polítiques havien canviat i també ho havien fet les relacions entre els països germanòfons, amb l'aparició d'un nou Estat on es parlava alemany, la República Democràtica Alemanya. El nou entorn polític va afectar també el paisatge lingüístic; especialment durant els anys seixanta, es va postular la idea que hi havia quatre varietats bastant independents d'alemany estàndard (a la República Federal d'Alemanya, Àustria, Suïssa i la República Democràtica Alemanya). Però fins i tot abans, ja en els cinquanta, Àustria i Suïssa van crear comissions científiques pròpies que havien de tractar les qüestions ortogràfiques; a la República Federal d'Alemanya, el 1952 es fa fundar l'*Arbeitsgemeinschaft für Sprachpflege* (Grup de Treball per al Conreu Lingüístic), que l'any 1954 va presentar una proposta força radical i, el mateix any, una altra editorial (Bertelsmann) va presentar un diccionari ortogràfic alternatiu. Aquesta va ser la raó per la qual el Ministeri d'Educació alemany va decidir nomenar Duden la font oficial per a les qüestions ortogràfiques i, un any després, va fundar l'*Arbeitskreis für Rechtschreibregelung* (Grup de Treball per a la Regulació de l'Ortografia). La proposta elaborada per aquest grup el 1958 (*Wiesbadener Empfehlungen*) no va ser acceptada per les autoritats de l'administració educativa. Per aquesta decisió, la discussió sobre qüestions ortogràfiques va desaparèixer del debat públic.

2.4.3. Intencions: llegir o escriure

El debat es va reprendre després del 1968, però en una direcció diferent. Amb el desenvolupament de la primera sociolingüística, el domini de l'ortografia va passar a considerar-se no només com a tècnica cultural, sinó com a mitjà d'exclusió social, cosa que va conduir a diverses accions que buscaven l'anivellament d'aquestes diferències: una d'aquestes era la reconsideració de l'ortografia, amb la intenció de facilitar l'aprenentatge. Això va tenir l'efecte que, per exemple, una majoria votés a favor de l'eliminació de les majúscules com a marca de substantiu en alemany. Amb aquesta orientació cap a l'interès del subjecte com a escriptor —i no tant com a lector—, esdevingueren destacats uns altres aspectes de la reforma. Com que el debat públic a principis dels anys setanta es dedicava en general als temes socials, l'interès públic per aquest tema d'injustícia social es va reflectir en la represa d'activitats que s'orientaven cap a la reforma de l'ortografia alema-

nya. Les autoritats polítiques i educatives també van seguir aquesta línia de pensament.

Així, les autoritats educatives van ressuscitar els comitès assessors lingüístics i, finalment, es va encomanar a l'Institut de la Llengua Alemanya la tasca d'allotjar l'*Arbeitsgruppe* i d'organitzar la cooperació amb les associacions corresponents dels altres països germanòfons. El treball d'aquest grup sovint es duia a terme a Àustria, aparentment per dues raons: en primer lloc, les autoritats d'Àustria havien mostrat un interès constant en aquesta qüestió i, en segon lloc, hi havia una raó de caire més polític: s'havia de posar en marxa una reforma de l'ortografia per a assegurar la unitat de la llengua, que fins aleshores s'havia conservat —deixant de banda el fet que, a Suïssa, la lletra *ß* es va eliminar, principalment per a fer espai als teclats per als accents necessaris per a escriure francès, la segona llengua del país. Ni Àustria ni Suïssa, però, no suposaven un veritable problema a l'hora de trobar una solució. El problema era la cooperació amb la República Democràtica Alemanya, que, des d'un congrés del partit celebrat el 1961, s'havia autodeclarat una nació socialista independent, combinat amb el fet, esmentat abans, de l'existència de «quatre llengües». S'havia d'evitar per tots els mitjans que la República Democràtica Alemanya, com a conseqüència de la interpretació que feia de la situació política, escollís regles d'escriptura pròpies. Per tant, en aquest temps de guerra freda, Àustria era un lloc millor que Alemanya per a tractar això, i un comitè assessor de lingüistes també constituïa un fòrum més adient que no una trobada política oficial. En aquesta conjuntura, es van desenvolupar propostes de reforma força radicals, que van ser presentades al públic a mitjan dècada dels vuitanta i que van ser criticades immediatament, pel fet d'estar molt allunyades de la tradició i implicar manca de respecte vers el lector en afavorir l'aprenent.

2.4.4. Procediments i efectes

Els ministeris d'Educació també van rebutjar la proposta i especialment el pla d'eliminar les majúscules com a senyal ortogràfic dels substantius.

Després d'aquesta derrota, els polítics dels països de parla alemanya van reorganitzar el comitè de científics que havia d'elaborar nous suggeriments. Així, a començaments dels noranta, es va convocar un grup d'experts, que més tard (l'any 1997) va ser rebatejat com a *Kommission für deutsche Rechtschreibung*. Aquest conjunt d'experts estava format per dotze membres, sis de procedents de (l'ara unificada) Alemanya, tres d'Àustria i tres de Suïssa, que havien de retre comptes a les autoritats educatives a Alemanya (*Kultusministerkonferenz*) i a les organitzacions corresponents a Àustria (*Bildungsministerium*) i Suïssa (*Erziehungsdirektorenkonferenz*). El 1995, en l'anomenada *Declaració de Viena*, aquests tres països van acordar que introduirien les noves propostes de la comissió a par-

tir del 1998, però que deixarien una fase introductòria de set anys, de manera que la introducció definitiva havia de ser a l'agost del 2005. Malgrat algunes discussions legals entre 1996 i 1998, l'any 1999 la reforma es va introduir en les escoles, en l'Administració pública i en la majoria aclaparadora dels mitjans de comunicació. Tanmateix, des que la nau capitana dels diaris conservadors alemanys, el *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, va tornar a la variant ortogràfica tradicional a la darrera de l'any 2000, el debat va començar de nou entre el públic interessat; per exemple, l'Acadèmia de Llengua i Poesia va elaborar una solució de compromís entre l'ortografia nova i l'antiga. Un any abans que s'hagués d'acabar la fase introductòria, durant l'estiu del 2004, la intensitat de la crítica va assolir un punt tan àlgid que els polítics van haver de reaccionar i van haver de buscar la manera de trobar una solució per a aquesta crisi, que augmentava a mesura que més editorials importants mostraven la intenció de tornar a l'ortografia anterior (*SPIEGEL*; l'editorial Springer, incloent-hi el *Bild-Zeitung*; *Süddeutsche Zeitung*).

3. SOLUCIONS DEMOCRÀTIQUES AL PROBLEMA

3.1. *Gestió de la crisi*

En aquest punt, es va palesar definitivament que, en la gestió d'aquest problema, s'havien ignorat alguns aspectes principals i alguns canvis. Però, abans de començar a parlar sobre aquest nivell general, acabem la història; què ha passat fins avui? La tardor del 2004 es va crear un nou organisme que havia de desenvolupar propostes més acceptables per a les parts més criticades de la reforma. Això no sona excessivament revolucionari, però les característiques del nou grup d'experts mostra el que, almenys, s'ha après del debat acalorat dels últims deu anys. El recentment fundat Rat für deutsche Rechtschreibung consta ara de divuit membres d'Alemanya, nou d'Àustria, nou de Suïssa, un del Tirol del Sud (Itàlia), un de Liechtenstein i un de la part alemanya de Bèlgica. També ha canviat de cara en un altre aspecte: en aquesta assemblea, els lingüistes, com a especialistes en ortografia, són ara només un grup entre molts altres. La part més important, la formen els especialistes de l'escriptura i els qui l'«apliquen» en diversos sentits. Així, hi van trobar lloc tant els representants dels diccionaris (*Duden*; Bertelsmann; *Österreichisches Wörterbuch*) com la premsa, els editors, les associacions de mestres, les acadèmies de la ciència, etc. D'aquesta manera, els interessos dels usuaris havien d'estar més ben representats que abans. Totes les decisions preses a l'assemblea s'havien d'aprovar per una majoria de dos terços, cosa que implica una pressió enorme d'arribar a un compromís. Les noves dimensions de l'organisme i el nombre de membres també demanaven un canvi en la pràctica del treball. Per tal de tractar tots els temes, primer hi havia un debat obert durant la sessió plenària;

llavors, s'escollien grups de treball d'uns set membres per a formular una proposició que s'havia de debatre en sessions plenàries següents. Aquests grups estaven integrats majoritàriament per lingüistes, però sempre s'hi incloïen membres d'altres grups (ensenyament, editorial, premsa...), amb la qual cosa almenys el mètode per a definir les propostes concretes esdevenia molt més obert i clar. Durant l'últim any van tenir lloc vuit sessions plenàries i gairebé quinze grups de treball, i, ara com ara, s'està treballant en una nova proposta per a les autoritats polítiques, que —espero— posarà fi, de moment, a la lluita sobre l'ortografia. Aquest, però, no és el tema; voldria parlar ara sobre el que es pot aprendre de la nostra experiència.

3.2. *Conclusions*

Crec que el més important que jo mateix he après amb tot aquest embolic cap en una frase curta. No oblidem mai que som a Europa i a començaments del segle XXI. Aquesta oració, segurament, és certa en gairebé tots els contextos. Com es pot desglossar per a fer-la rellevant per al nostre problema? Doncs tenint en compte que s'hi esmenten dos factors, el temps i la societat en què vivim, i que tots dos tenen implicacions lingüístiques i polítiques.

A principis del segle XXI, a Europa, se suposa que tots els membres de la societat són escriptors i lectors competents de (com a mínim) una llengua de cultura europea completament desenvolupada (totes les llengües de la Unió Europea són més o menys d'aquest tipus).

Un tret d'aquestes llengües és la possibilitat de ser ensenyades sistemàticament en un sistema escolar: disposen d'una certa anàlisi lingüística, hi ha descripcions gramaticals, diccionaris, marc normatiu per a l'escriptura, i, en menor mesura, ha d'haver-hi una parla correcta. Si una llengua està ben fonamentada en aquest sentit, s'han de respectar aquests fets quan es pretengui qualsevol mena de canvi o reforma.

Com que tots els membres de la comunitat lingüística en qüestió tenen accés a l'escriptura i la lectura en la mateixa mesura, s'han tingut en compte els dos aspectes, i això també significa que, si volen tenir èxit, totes les solucions planejades s'han de confrontar amb la pràctica actual i amb les tradicions. No s'ha d'oblidar mai que, en societats com la nostra, l'ortografia no és només un mitjà funcional per a escriure, sinó que és un símbol d'identitat lingüística, i tots els casos especials que es troben en les ortografies de les llengües particulars han buscat aquesta característica. Per exemple, s'ha de rastrejar enrere, en el temps de la formació de la identitat alemanya, per a veure per què l'escriptura de manlleus tradicionals del grec com *filosofia*, que en alemany s'escriu amb *ph* en comptes de *f* (*Philosophie*), no és únicament una tradició contingent, sinó que té a veure amb l'autoconsideració dels alemanys com els grecs de la modernitat, en oposició als francesos, que

s'havien batejat com els romans de la modernitat. Aquesta va ser una construcció de la identitat nacional que va tenir una importància enorme per a l'emancipació dels alemanys davant dels francesos al segle XVIII.

L'aspecte més important que s'ha de subratllar en aquest context és, probablement, que a través de les evolucions esdevingudes durant l'últim segle, l'ortografia, com moltes altres coses, s'ha de tractar d'una manera més democràtica i, per tant, la interacció entre la competència dels especialistes i els interessos del públic escriptor és un requisit previ per a aconseguir una solució estable.

Pel que fa al pluricentrisme, com s'esdevé amb l'alemany, és clar que l'harmonització ja no pot equivaler a una solució que es prefabriquï només en un centre i se superposi a la comunitat lingüística sencera. Aquest no va ser un gran problema en el cas de l'alemany, atès que els problemes que havien sorgit no tenien gaire a veure amb les fronteres nacionals, sinó que es tractava de diferències que es trobaven per tot arreu dels països implicats.

El que sí que representa un nou problema general a començaments del segle XXI és la importància del processament de les paraules i, per tant, del poder normatiu dels correctors ortogràfics que es troben dins de programaris com ara el Word. Per tal de definir les regles ortogràfiques que donen una solució en tots els casos ambigus que l'expert lingüista pugui imaginar, les regulacions lingüístiques han de ser més estrictes del que serien si només els amanuenses fessin servir les normes ortogràfiques. Per a assolir això, és molt important comprovar les conseqüències de les noves regulacions al llarg d'àmplies franges del vocabulari d'una llengua. Només fent això podrem estar segurs que les regles funcionen en tots els casos per als quals es van establir.

Parlant davant dels membres de l'acadèmia de la llengua de Catalunya, he d'emfasitzar que hi ha alguns problemes que no es donen en el context alemany, tot i que tenen un paper important en llengües amb tradicions escrites i representacions nacionals més joves o menys continuades (per raons diverses). No em correspon donar cap consell des de fora, però, en general, es pot dir que, normalment, en aquests casos és molt més difícil arribar a una harmonització de les diverses varietats existents d'una llengua, ja que s'ha de tractar amb moltes més tradicions locals o regionals. Crec que és molt important, d'una banda, incloure totes les parts interessades en el procés de decisió tan aviat com sigui possible i, de l'altra, comprovar les conseqüències pràctiques de les diferents solucions per al problema de l'escriptura. Per tant, si volem que la nostra ortografia estigui preparada per a tenir un paper funcional adequat en el concert de les llengües europees, és molt important arribar a un compromís que desemboqui en una única solució com a mitjà funcional i com a símbol d'una identitat comuna.

La Unió de la Llengua Neerlandesa i la cooperació dels parlants de neerlandès

REINIER SALVERDA
University College London

Conferència llegida davant la Secció Filològica de l'IEC el 17 de març de 2006

1. INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquesta contribució és esbossar i discutir les activitats i el funcionament de la Unió de la Llengua Neerlandesa, o Taalunie, una organització de cooperació internacional en qüestió de llengua que depèn d'un tractat signat entre Bèlgica i els Països Baixos l'any 1980 i que té com a objectiu donar suport a la llengua neerlandesa i estimular-ne i reforçar-ne l'ús, l'estudi i la posició.

En primer lloc, presentarem unes quantes dades sobre aquesta llengua i n'esbossarem la vitalitat i la varietat en el si de la comunitat de parlants de neerlandès, que avui dia inclou uns vint-i-dos milions de parlants al nord-oest del continent europeu. Tot seguit, en el retrat que faré de la Taalunie, presentaré les diverses activitats que desenvolupa per aconseguir l'objectiu que es planteja. Finalment, farem una ullada als tres reptes fonamentals als quals ha de fer front actualment la comunitat lingüística neerlandesa (i d'altres comunitats lingüístiques a Europa): les llengües de la immigració, l'anglès com a llengua de la globalització i el plurilingüisme europeu.

2. LA SITUACIÓ ACTUAL DE LA LLENGUA NEERLANDESA

Per a comprendre correctament la situació lingüística actual en la regió neerlandòfona —és a dir, Holanda i la comunitat flamenca del nord de Bèlgica—, cal tenir en compte, d'una banda, la unitat d'aquesta regió i, de l'altra, la diversitat que hi trobem.

De primer, constatem el fet (simple, però important) que una persona com jo, originari de la ciutat d'Arnhem, a l'est dels Països Baixos, quan parlo la meua llengua materna, el neerlandès, arreu del meu país i també a Flandes, d'Anvers a

Amsterdam, de Groningen al nord a Maastricht al sud, o d'Arnhem a Courtrai, em responen en un tipus de llengua que s'assembla a la meua i que s'hi aproxima. En aquests intercanvis, a les botigues, al carrer, a les oficines, al transport públic i per telèfon, utilitzem una *koiné* per sentir-nos més còmodes i aproximar-nos, i aquesta és precisament la llengua neerlandesa comuna i general.

És un fet social i lingüístic de primer ordre: parlem la mateixa llengua. I això és cert, fins i tot si de vegades trobem una terminologia variable, confusa i poc satisfactòria que hem d'aclarir aquí. Per mi, el nom d'aquesta llengua comuna i general, que es parla als quatre cantons de la regió, és *neerlandès*. *Neerlandès*, i no pas *flamenc* o *holandès*, que són noms de la llengua que reflecteixen una pràctica i una història —l'holandès es parla a Holanda i el flamenc, a Flandes—, però que no tenen cap estatus oficial. Tant als Països Baixos com a Bèlgica i a Flandes, el nom oficial de la llengua és *neerlandès*.

A la Unió Europea trobem el mateix fenomen: el neerlandès consta com una de les vint-i-cinc llengües oficials. A més, passa el mateix a Brussel·les, la capital de la Unió Europea, que és alhora capital de Bèlgica i de Flandes. Aquí, el neerlandès és, amb el francès, una de les dues llengües oficials d'aquesta ciutat bilingüe.

Cal remarcar que a Bèlgica, on Brussel·les està envoltada per la regió de Flandes, es prenen tota aquesta polèmica molt seriosament: els maquinistes dels trens de l'Eurostar de Londres, per exemple, han hagut d'aprendre el neerlandès perquè aquests trens travessen una àrea on la llei és en neerlandès. Si bé és veritat que el bilingüisme oficial de Brussel·les no és equitatiu i el francès és la llengua dominant, el test lingüístic que acabo d'aplicar més amunt és vàlid i efectiu. Si parlo en neerlandès a Brussel·les, en general, em responen en neerlandès (i en el domini públic, tenen l'obligació de respondre'm en neerlandès).

Així doncs, per tota la regió es pot emprar aquesta *koiné*, aquesta llengua neerlandesa comuna i general. Aquesta unitat de la llengua és, doncs, un fet elemental en el si de la societat i de la comunitat de parla neerlandesa.

Una vegada aclarit el punt de la unitat, podem, d'altra banda, trobar una diversitat lingüística important a la regió de parla neerlandesa. Aquí parlo de diversitat *en* la llengua neerlandesa. Totes les províncies tenen els seus propis dialectes i, tot i que les distàncies no són grans —podem travessar la regió de nord a sud en quatre o cinc hores—, hi ha, com a mínim, vint-i-tres dialectes regionals i rurals. A aquests dialectes, hi podem afegir desenes de dialectes urbans, cadascun amb una fonètica, una gramàtica i un lèxic particulars, i, a més, cadascun associat a les lleialtats i el xovinisme locals. Així mateix, durant les darreres dècades, les grans onades d'immigració han portat milions de nouvinguts als Països Baixos i aquest fet explica que actualment trobem varietats noves del neerlandès, criollitzades i mixtes; per exemple, el neerlandès dels turcs i dels marroquins, i el neerlandès de la gent d'origen colonial, com ara els del Surinam i Indonèsia.

El més important aquí és que la llengua neerlandesa és una llengua policèntrica i que hi ha dos centres destacats a la regió neerlandòfona (Willemyns i Daniëls, 2003; Salverda, 2005a). D'una banda, tenim el nord, amb Holanda i el Randstad, d'Amsterdam a Rotterdam, que ha estat durant segles —de fet, des de la independència d'Espanya després de la Pau de Westfàlia del 1648— la regió dominant pel pes econòmic, social, cultural i polític. D'altra banda, hi ha al sud, a Flandes i a Brabant, un altre centre, on la història ha estat realment diferent. Els flamencs —és a dir, els belgues neerlandòfons— han estat anul·lats i reprimits durant segles pels francòfons, i han hagut de lluitar pels seus drets i per un reconeixement de la llengua i la cultura pròpies. Aquesta lluita del moviment flamenc va començar a mitjan segle XIX i ha arribat fins al final del segle XX, amb una descentralització administrativa i política més o menys completa de Bèlgica. Actualment, la regió flamenca té un Parlament i un Govern propis, que tenen poder complet en camps tan importants com l'economia i l'educació. Ara, doncs, els drets lingüístics i culturals dels flamencs estan garantits i tenen el suport d'aquesta autonomia política i econòmica de la comunitat flamenca. En aquest cas, la situació a Flandes és comparable amb la situació a Catalunya, i tots dos casos són, des del meu punt de vista, exemplars de l'èxit de l'Europa de les regions.

Al mateix temps, però, tot això indica també diferències força colpidores de mentalitat i d'actitud respecte dels holandesos al nord. Per als holandesos, la seva llengua no ha estat mai suprimida i mai no han hagut de lluitar pels drets lingüístics. La seva societat sempre ha funcionat, des de fa segles, en neerlandès. Tanmateix, com que celebren el liberalisme econòmic i comercial en el món, prenen una actitud força pràctica i pragmàtica envers la llengua pròpia. Un exemple molt interessant d'aquesta diferència d'actitud entre els flamencs i els holandesos és que, el 1956, els holandesos havien decidit abandonar la seva llengua en l'àmbit europeu, a canvi de la nova Unió, que volien bilingüe en anglès i francès. Això no va ser acceptat per flamencs i belgues —especialment pel ministre d'Afers Estrangers, el senyor Paul Henri Spaak—, i per això la llengua neerlandesa va esdevenir una de les llengües oficials de la Unió Europea. Igualment, el 1992, quan es discutia i es ratificava el Tractat de Maastricht al Parlament dels Països Baixos, a l'Haia, es feia a partir del text francès —un procediment que seria impensable al Parlament flamenc.

Aquesta diferència cultural entre el nord i el sud és encara avui dia marcada. Per gran part dels holandesos, per exemple, quan el primer ministre va a l'estranger i no pot parlar la llengua del lloc on és, hauria de parlar en anglès. Pels flamencs, al contrari, en el mateix cas, el primer ministre ha de parlar en neerlandès i fer servir un intèrpret.

3. LES ACTIVITATS DE LA TAALUNIE

La Unió de la Llengua Neerlandesa ha d'actuar en aquest context d'unitat i de diferència entre el nord i el sud. Així ho ha fet durant vint-i-cinc anys, amb una estructura mixta que no segueix ni el model francès, on hi ha una acadèmia que té poders gairebé legislatius pel que fa a la llengua francesa, ni el model anglosaxó, on les qüestions de llengua queden relegades al joc lliure de les forces del mercat. La Taalunie, en canvi, representa un tipus de *tercera via* entre aquests dos models perquè, si bé parlem d'una institució (inter)governamental, en la pràctica funciona com una agència de projectes que actua com una xarxa que reuneix i reforça les diverses parts que tenen un interès en la llengua neerlandesa.

Al començament, la Taalunie incloïa dos països, Bèlgica i els Països Baixos; ara la formen tres països: Flandes, els Països Baixos i Surinam (des del desembre del 2003). Estan vinculats per un tractat internacional que ha instituit un aparell de quatre elements. En primer lloc, com a òrgan decisiu, hi ha el Comitè de Ministres; és a dir, els ministres d'Educació i Cultura dels països membres. Aquests estan controlats i interpel·lats pel Comitè Interparlamentari, format per especialistes de l'educació i de la cultura dels parlaments dels països membres. La Secretaria General, a l'Haia, que amb una vintena de treballadors no és una oficina gaire àmplia, n'és la part executiva. Finalment, hi ha el Consell d'Experts per a la Llengua i la Literatura Neerlandeses, format per membres d'universitats i d'organitzacions culturals. Aquests quatre òrgans discuteixen, desenvolupen, preparen, decideixen, organitzen i porten a terme un programa d'activitats per a la llengua neerlandesa, i, en aquest sentit, podem dir que la Taalunie és un instrument de política lingüística. Aquestes activitats són les següents.

3.1. Estandardització i simplificació de l'ortografia neerlandesa

El 1995, la Taalunie va simplificar l'ortografia del neerlandès. Bèlgica i els Països Baixos ja havien acordat un estàndard comú el 1953, però, en aquell moment, aquell estàndard contenia encara molta varietat, diversitat, anomalies i excentricitat. Per exemple, els flamencs preferien escriure el mot *cultura* amb una *k* per distingir-se dels francesos, mentre que els holandesos, que no volien sentir-se gaire a prop dels alemanys, preferien escriure aquest mot amb una *c*. Aquest exemple també s'explica segurament perquè a Holanda, en els anys cinquanta, el francès encara tenia un prestigi molt alt. En el meu cas, com en el de molts altres alumnes de l'escola primària, el francès encara era la primera llengua estrangera que apreníem. Tot això ha canviat moltíssim i avui dia la primera llengua estrangera a Holanda és l'anglès, que s'ensenya en els dos darrers cursos de totes les escoles primàries.

El 1953, els belgues i els holandesos decidien simplement acceptar les seves diferències. Des del començament de la Taalunie, però, es va veure una renovació d'activitats en el camp de l'estandardització, i el 1995 la Taalunie va definir, finalment, un estàndard simple, exclusiu i gairebé sense varietat, per a tots els territoris de parla neerlandesa. En la pràctica, tot això ha portat els flamencs a haver d'abandonar moltes de les seves antigues preferències.

Tot i això, el 1995, també hi havia propostes força radicals per a simplificar i neerlanditzar molts mots estrangers i manlleus, com, per exemple, *gynaecoloog*, per al qual es volia abandonar el principi etimològic i escriure'l a la neerlandesa, *ginekoloog*. Aquestes propostes, elaborades per un comitè d'experts científics, eren, però, massa radicals per a escriptors com Harry Mulisch i també per al Comitè de Ministres de la Taalunie, que va decidir rebutjar-les. Tanmateix, al mateix temps, el Comitè de Ministres decidia introduir també un canvi sense cap suport acadèmic: escriure arreu una *n* en els compostos nominals com *pannenkoek* (*pancake*, crep), en què mai no s'havia posat abans cap *n*. Aquesta innovació, imposada des de dalt, va crear molta polèmica —a més, una vegada escrita, ara també podem escoltar-la, ja que la gent ha començat a pronunciar aquesta *n*. Avui dia, aquesta innovació ha arribat, fins i tot, a l'estranger. El 13 i el 14 de febrer passat, a París, vaig veure que *Le Monde* escrivia el cognom de l'antic comissari de la UE, el senyor Bolkestein, d'acord amb aquesta nova regla, *Bolkenstein*, amb una *n*.

Sigui com sigui, però, és veritat que, en general, els neerlandòfons —tant la gent corrent com els mitjans de comunicació de massa, les escoles i els professionals— han acceptat satisfactòriament aquests canvis del 1995; en conseqüència, tots els territoris de parla neerlandesa segueixen actualment el mateix estàndard ortogràfic. I, com bé sabem: la unió fa la força.

No obstant aquesta situació, molt em temo que ara mateix la Taalunie ha arribat als límits del seu poder. El 2005, per exemple, va publicar noves propostes i noves decisions per a simplificar de nou aquest estàndard comú i eliminar un nombre d'excepcions sobre aquesta regla de la *n* en els compostos. Aquesta vegada, en canvi, els mitjans de comunicació de massa del nord, sobretot la premsa liberal i progressista d'Holanda, hi han reaccionat molt negativament, amb una campanya agressiva en contra d'aquest nou *diktat* de dalt. En el debat públic que seguia, podiem escoltar veus molt crítiques no només en contra d'aquesta nova reforma ortogràfica, sinó també en contra de la mateixa Taalunie.

Aquí, de nou, trobem un exemple ben clar de les diferències entre el nord i el sud. El nord està ara mateix fortament orientat cap al món anglosaxó, sobretot cap als Estats Units, però també cap a la Gran Bretanya. Ara bé, en aquests països, el Govern no s'ocupa de l'ortografia de la llengua, sinó que ho fan els grans diccionaris, les grans editorials i els mitjans de comunicació de massa, la tradició i les

forces lliures del mercat. Aquest model anglosaxó reflecteix una aproximació molt diferent de l'estatisme que trobem encara en el camp de l'ortografia neerlandesa. Aquest estatisme té una llarga història i es remunta, de fet, a la Constitució republicana de la República Batava del 1798, que va definir l'educació com un dels camps bàsics de la responsabilitat de l'Estat i del Govern. Aquest principi constitucional és la causa del fet que el Govern s'hagi ocupat de l'ortografia neerlandesa durant dos segles. Durant aquest període, hem tingut, pel capbaix, cinc estàndards successius decretats pel Govern: el 1804, el 1863, el 1934, el 1953 i el 1995. Sens dubte, aquesta tradició de reforma ortogràfica reflecteix una preocupació i una fascinació molt esteses entre els neerlandòfons, que poden posar-la a prova cada any en el Dictat Nacional, organitzat per la Taalunie, en un concurs televisat que atreu un gran nombre d'espectadors i de participants. Així mateix, aquesta renovació de l'ortografia deriva d'un model estàtic i tecnocràtic, i és contra aquest model que els mitjans de comunicació de massa dels Països Baixos es rebel·len actualment, amb un repte ben clar: quants canvis i quantes reformes pot i vol tolerar la societat neerlandòfona en el camp de l'estandardització? Des del meu punt de vista, aquesta qüestió defineix ben clarament un dels límits de les activitats de la Taalunie i posa en evidència la necessitat d'una bona cooperació entre la Taalunie i el món de l'edició i de la publicitat neerlandòfones.

3.2. *Altres camps d'activitats lingüístiques: lexicografia, gramàtica, consells pràctics*

La Taalunie també està activa en altres camps de la llengua neerlandesa. Així, per exemple, dona suport al gran Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) (Institut de Lexicografia), a Leiden, que data de mitjan segle XIX, quan els holandesos i els flamencs van decidir produir conjuntament el que ha esdevingut el *Groot woordenboek der nederlandse taal* («Gran diccionari de la llengua neerlandesa»). Aquest projecte es va completar, finalment, l'any 1998, amb el diccionari més gran del món, que està compost per quaranta volums. Avui dia, aquest diccionari històric, que dona compte del període que va des del segle XVII fins al segle XX, és també accessible en versió electrònica en CD-ROM.

L'INL, amb nous projectes de recerca, continua actualment la gran tradició lexicogràfica neerlandesa, tradició de més de cinc segles (Claes i Bakema, 1998). Per exemple, s'acaba de començar, l'any passat, un projecte per a un gran diccionari del neerlandès actual, que creix amb unes cinc-centes paraules noves cada any. La data prevista de finalització d'aquest projecte és l'any 2020.

A part de la lexicografia, també hi ha projectes d'estandardització terminològica, com ara en el camp del futbol, que era completament en anglès quan jo era jove. En els anys cinquanta i seixanta, tothom utilitzava termes com *penalty*, *goal*

i *keeper*, tant al carrer com en els mitjans de comunicació de massa. Avui dia, en canvi, aquesta terminologia ha estat totalment neerlanditzada i en els periòdics esportius de cada dilluns al matí trobem ara l'equivalent de *penalty*, *strafschop*. Igualment passa quan ens referim als ordinadors o a Internet; el comitè d'experts de terminologia ha preparat i ha expandit equivalents neerlandesos com *zoeken* per *search*, *bewaren* per *save* i *wissen* per *delete*. En aquest camp també, periòdics com l'*NRC-Handelsblad* organitzen actualment competicions de neerlandització de tot tipus de paraules estrangeres i manlleus, sobretot d'origen anglès, i els lectors responen sovint amb noves paraules neerlandeses que tenen una creativitat i una originalitat sorprenents.

L'establiment a Leiden, a l'INL, del centre nacional per a la tecnologia electrònica lingüística al servei de la llengua neerlandesa, el Centrale voor Taal- en Spraaktechnologie (TST-Centrale), ha estat una actuació molt important per al futur del neerlandès. Aquest centre és vist com una de les prioritats de la política científicotecnològica i econòmica del Govern, i és impressionant tot el que s'hi està duent a terme: grans colleccions de dades, corpus massius, per exemple, del neerlandès parlat actualment, corpus lexicogràfics i sintàctics, i també eines i programaris per a l'anàlisi lingüística automàtica.

Tot això contribuirà de manera important a la recerca de la variació actual del neerlandès. Aquest tema suscita actualment molt d'interès entre els lingüistes holandesos i flamencs, que ja han elaborat grans atles electrònics de la fonologia, la morfologia i la sintaxi dels dialectes neerlandesos, accessibles per mitjà de la pàgina web del Meertens Instituut, l'Oficina de Recerca Dialectològica, a Amsterdam. Aquests projectes de recerca generen una base sòlida de coneixements lingüístics que poden reforçar altres projectes als quals dona suport la Taalunie, com, per exemple, el servei de consulta pràctica sobre el bon ús del neerlandès o el gran projecte de gramàtica que està actualment aturat, després d'haver publicat —el 1984 i, de nou, el 1997— una gramàtica estàndard, l'*Algemene Nederlandse Spraakkunst*, que és un model de descripció precisa i matisada tant de les regles com de la variació actual del neerlandès. Actualment, disposem d'una versió electrònica d'aquesta gramàtica (vegeu la pàgina web de l'*Algemene Nederlandse Spraakkunst*), però, de moment, la Taalunie no té, malauradament, cap programa o iniciativa per a continuar les recerques lingüístiques necessàries per a aquest instrument vital dels territoris de parla neerlandesa.

Però, certament, aquí parlem ja del món de la recerca lingüística (Salverda, 2005b); és a dir, fora del domini propi de la Taalunie. Tanmateix, el que compta és la cooperació, i cal deixar ben clar aquí que, perquè la Taalunie tingui èxit, sempre necessitarà aquestes línies de cooperació entre el seu aparell central i el camp dels experts, tant en lingüística com en educació, literatura, etc. Al meu parer, aquest és el model de cooperació característic d'organització dels neerlan-

dòfons. La Taalunie no constitueix, per tant, una acadèmia «a la francesa», però es diferencia força del «deixar fer» anglosaxó també, per la cooperació efectiva de les diverses parts que tenen interès en la llengua neerlandesa: el Govern, els lingüistes, les universitats, els mitjans de comunicació de massa, les escoles, etc.

3.3. *Altres projectes*

La Taalunie també dona suport a projectes educatius i comunicatius; per exemple, a concursos televisius, a premis per a les millors tesis en neerlandès, a enquestes sobre l'actitud dels neerlandòfons envers la llengua materna, a conferències sobre els problemes dels analfabets i il·lustrats, etc.

També és activa en el camp de la literatura i en aquest punt voldria mencionar, en concret, la gran *Geschiedenis van de Nederlandse Literatuur* («Història de la literatura neerlandesa»), els dos primers volums de la qual van aparèixer el mes de febrer passat, i el gran projecte de la Societat de la Literatura Neerlandesa per a desenvolupar una biblioteca literària digital vasta a Internet (vegeu la pàgina web de la Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren). La Taalunie dona suport, igualment, al Premi de les Lletres Neerlandeses i al Gran Premi del Teatre Neerlandès.

3.4. *Els estudis internacionals del neerlandès*

L'activitat més important de la Taalunie es desenvolupa en el camp dels estudis universitaris a l'estranger, on dona suport a l'ensenyament de la llengua i la literatura neerlandeses tant en les universitats europees com en les dels Estats Units, l'Àfrica del Sud, Indonèsia i Surinam. En aquest camp, la Taalunie es diferencia força d'institucions d'altres països europeus com l'Alliance Française, el Goethe Institut, el British Council, l'Instituto Cervantes o el Dante Alighieri. La diferència és que aquestes altres institucions tenen instituts i centres propis, per a elles, amb personal propi, cursos i programes propis, mentre que el rol de la Taalunie és, més aviat, de suport i de cooperació. Ofereix subvencions per a activitats de tot tipus: projectes educatius, com el Virtual Department of Dutch, a Londres, compra de llibres, cursos d'estiu a Holanda i a Flandes, i exàmens per al certificat internacional de llengua neerlandesa per als estudiants estrangers. També dona suport a la formació d'una nova generació de traductors literaris a l'estranger que ajudaran a donar a conèixer millor la literatura neerlandesa arreu del món. A més, ofereix el suport educatiu i informatiu del centre de peritatge sobre l'ensenyament del neerlandès a l'estranger, establert a la Universitat d'Amsterdam (vegeu el lloc web de l'Steunpunt Nederlands als Vreemde Taal). També dona suport a l'Associació Internacional dels Estudis Neerlandesos (Internationale Vereniging voor Neerlandistiek), que publica la revista *Neerlandica Extra Muros* (en neerlandès).

dès) i que organitza cada tres anys congressos internacionals d'ensenyants de neerlandès contractats per universitats de l'estranger.

Totes aquestes són activitats vàlides, pragmàtiques i efectives, però encara ens queda la reflexió acadèmica sobre el desenvolupament d'aquest camp d'estudis en un context internacional i europeu, com la trobem, per exemple, en alemany amb el llibre *Perspektiven der Germanistik in Europa* (2005), editat per Werner Roggausch.

3.5. *Avaluació*

Quan mirem, per sobre, totes aquestes activitats —d'estandardització, de promoció i d'estudi internacional, podem dir que, durant els darrers vint-i-cinc anys, la Taalunie s'ha desplegat en una bona direcció i amb resultats que reflecteixen l'eficàcia que ha tingut fins ara. Així doncs, adaptant Voltaire, podríem dir: si la Taalunie no existís, caldria inventar-la.

Cal assenyalar també que totes aquestes activitats es van finançar amb un pressupost total de 9 milions d'euros el 2005. Aquesta xifra es divideix aproximadament en un milió d'euros per a la Secretaria General de l'Haia, prop de tres milions d'euros per a les activitats relacionades amb la llengua, un milió per a projectes literaris, un milió per a projectes educatius i comunicatius, i tres milions d'euros per a les activitats internacionals.

Aquesta quantitat és distribuïda de manera efectiva per la Taalunie i comporta resultats sòlids. Tinguem en compte que menys de deu milions d'euros no són gaires diners per a una comunitat lingüística de vint-i-dos milions de parlants. Com veiem, la llengua i la cultura no costen gaire cares als neerlandòfons.

4. *ELS TRES REPTES PER ALS TERRITORIS DE PARLA NEERLANDESA*

No obstant el que fins ara hem vist, també hem de ser realistes; per això, voldria afegir aquí algunes remarques sobre els tres reptes que considero centrals per a la Taalunie.

El primer repte és la immigració. Les grans onades d'immigració de les darreres dècades ja han portat uns dos milions d'estrangers als Països Baixos i a Flandes. Per contrarestar aquesta situació, a Holanda, des del 1998, amb la Llei d'integració (o *Inburgering*), els immigrants no europeus i no americans estan obligats, per ser admesos, a aprendre el neerlandès i a passar un examen de llengua i de coneixement sociocultural. En aquest sentit, es va introduir el curs de llengua *Nieuwe Buren* («Els nous veïns») —un producte innovador i multimèdia desenvolupat en col·laboració amb l'editorial holandesa Malmberg i la Q-Group de Londres— en gairebé tots els centres d'acollida i d'estudi per als refugiats, els in-

vestigadors en asil i els immigrants —al voltant de quatre mil localitats en total. Uns quants anys més tard, el 2004, el Govern holandès va interrompre tot ensenyament escolar de les llengües de la immigració. Aquestes mesures tan fortes haurien de comportar un augment del nombre de neerlandòfons.

El més curiós de tot és que aquestes iniciatives no tenen res a veure amb la Taalunie, simplement perquè la Taalunie depèn dels ministeris de Cultura i d'Educació, i no dels d'Interior, que són els responsables en els afers d'immigració i d'asil. Així doncs, el Govern dels Països Baixos ha pres una decisió política molt important per al futur lingüístic de la societat neerlandòfona, però, a causa d'una divisió burocràtica entre els ministeris de l'Haia, s'ha pres aquesta decisió com si la Taalunie no existís. Al meu parer, la Taalunie hauria de desenvolupar un paper més rellevant en això, encara que fos només per cuidar i garantir la qualitat del trajecte educatiu d'aquests nouvinguts.

El segon repte és l'anglès, llengua molt present avui dia als Països Baixos. De fet, com ha assenyalat Tom MacArthur, l'anglès ja no és una llengua estrangera als Països Baixos i a Bèlgica, sinó que funciona com una segona llengua, sense estatus oficial, evidentment, però molt escampada a les botigues, els mitjans de comunicació i les universitats, que es veuen actualment empesos cap a una anglicització molt ràpida. A més a més, les direccions de les grans empreses multinacionals neerlandeses ja funcionen exclusivament en anglès. Cal afegir també que la gran part dels immigrants anglosaxons no aprenen a parlar neerlandès i que, en general, tampoc no se'ls obliga a fer-ho.

La força d'aquest repte, que prové de la globalització, és, doncs, ben clara, i així ho ha remarcat la Taalunie, però aquí, de nou, es veu limitada per les decisions polítiques d'altres parts. La Taalunie promou i estimula l'ús del neerlandès, i intenta perfilar-se com la veu dels territoris de parla neerlandesa, però les seves activitats queden restringides als camps de la cultura i l'educació. El poder real, és a dir, el primer ministre neerlandès i el Ministeri d'Afers Estrangers de l'Haia, es reserva sempre el dret de canviar el neerlandès per l'anglès en els afers internacionals. Hem vist un exemple ben clar d'un intercanvi d'aquest tipus el 1997, quan l'Oficina per a l'Harmonització del Mercat Interior (marques, dissenys i models) es va establir a Alacant i el Govern neerlandès va acceptar que l'Oficina reconegués només les cinc grans llengües —l'anglès, el francès, l'alemany, l'espanyol i l'italià— i no el neerlandès. En aquest context, la Taalunie es veu obligada a acceptar una posició força tímida; és a dir, una política de *laissez-faire* pel que fa a la posició del neerlandès a la Unió Europea.

És curiós de veure com són de diferents les reaccions neerlandeses segons si es refereixen a les llengües de la immigració o a l'anglès (Salverda, 2000). D'altra banda, fins i tot acceptant que aquestes realitats de poder han de limitar el que la Taalunie pot fer, crec que, tanmateix, podria fer més moviments dels que fa actual-

ment. Més concretament, hauria de comprometre i estimular d'una manera més seriosa i efectiva els ensenyants de llengua i literatura neerlandeses a les universitats locals i estrangeres per establir xarxes internacionals de cooperació acadèmica, de programes europeus de màster i doctorat en llengua i literatura neerlandeses, i de projectes de recerca lingüística i cultural a escala europea.

El darrer repte és el plurilingüisme europeu. Des del meu punt de vista, la Unió Europea sempre serà multilingüe i multicultural a causa de la història i la diversitat que té. Aquí, ja hi ha una base sòlida en un dels grans èxits de la Unió, el desenvolupament econòmic i social de l'Europa de les Regions. Aquesta política té una dimensió lingüística i cultural molt important en la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries del Consell d'Europa, en vigor des del 1998. Aquí, però, veiem de nou diferències entre els flamencs i els holandesos (Howell, 2000). A Flandes, on la llengua neerlandesa està inscrita en l'article primer de la Constitució, només hi ha el neerlandès i no hi ha cap altra opció de llengua; en aquest sentit, Flandes i Bèlgica han adoptat la mateixa posició que França, Grècia i Turquia, és a dir, no han ratificat la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries. A Holanda, en canvi, on la llengua neerlandesa ni tan sols no s'esmenta en la Constitució, el Parlament va adoptar i va ratificar immediatament aquesta Carta, el 1996, i va reconèixer cinc llengües minoritàries: el frisó, el baix saxó, el limburguès, el romaní sinti i el jiddisch. Les tres darreres també es parlen a Flandes, però, contràriament al cas holandès, no hi tenen cap estatus oficial.

5. CONCLUSIÓ

En resum, podem dir, actualment, que la Taalunie és un instrument actiu de la política lingüística dels territoris de parla neerlandesa, però que aquesta política és decidida, en gran part, per altres actors que dominen el procés polític als Països Baixos i a Flandes. Així doncs, la Taalunie no és una agència general de política lingüística, i no passa com a Suècia, on l'any 2002 un comitè parlamentari va elaborar un document de síntesi de política lingüística, amb revisions generals, anàlisis exhaustives de la situació lingüística actual i propostes legislatives per a una política lingüística inclusiva i multilingüe, que té en compte tant la llengua nacional com les llengües de la immigració, l'anglès i les llengües minoritàries indígenes.

En canvi, la Taalunie, tot i que ha organitzat conferències en què es debaten aquestes qüestions (Caluwe *et al.*, 2002) i tot i que havia publicat el 2001 recomanacions comparables a les dels suecs, ha estat obligada per la realitat política a seguir una agenda limitada a l'estandardització i la promoció del neerlandès. És més correcte dir, doncs, que si hi ha una política lingüística dels territoris de parla neerlandesa, la Taalunie n'és solament un dels instruments.

Al meu parer, la Taalunie no hauria només de seguir aquesta agenda limitada, sinó que també hauria de contribuir molt més seriosament al debat nacional i internacional sobre els tres reptes que hem discutit més amunt. Aquests són temes que no afecten només els territoris de parla neerlandesa, sinó totes les altres comunitats lingüístiques d'Europa, des de Londres fins a Catalunya (Salverda, 2002a; Lleal *et al.*, 2005). Quan reflexionem sobre aquests temes, com ho han fet Amin Maalouf, Miquel Siguan, Abram de Swaan i Claude Hagège (també Salverda, 2002b i 2002c), podem esperar que la qüestió central del debat europeu sigui com s'ha de dur a terme una relació efectiva i justa de contacte i d'intercanvi entre totes aquestes llengües que trobem avui dia a Europa: les llengües de la immigració, l'anglès com a llengua de la globalització, les llengües minoritàries i les llengües nacionals (Extra i Gorter, 2001).

Aquests són els grans temes que dominaran, les pròximes dècades, el debat polític sobre les llengües d'Europa. En aquest debat europeu, manca alguna cosa important quan no s'escolta la veu (o les veus) dels territoris de parla neerlandesa.

BIBLIOGRAFIA

- BRACHIN, Pierre (1977). *La langue néerlandaise: Essai de présentation*. Bruxelles: Didier.
- CALUWE, Johan de [*et al.*] (ed.) (2002). *Taalvariatie en taalbeleid: Bijdragen aan het taalbeleid in Nederland en Vlaanderen*. L'Haia: Taalunie; Anvers: Apeldoorn: Garant.
- CLAES, F.; BAKEMA, P. (ed.) (1998). *A bibliography of Dutch dictionaries*. Tübingen: Niemeyer.
- DANIËLS, Wim (2005). *Vous avez dit néerlandais?* Rekkem: Stichting Ons Erfdeel.
- EXTRA, Guus; GORTER, Durk (ed.) (2001). *The other languages of Europe: Demographic, sociolinguistic and educational perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters.
- HAGÈGE, Claude (2006). *Combat pour le français: Au nom de la diversité des langues et des cultures*. Paris: Odile Jacob.
- HOWELL, R. B. (2000). «The Low Countries: a study in sharply contrasting nationalisms». A: BARBOUR, Stephen; CARMICHAEL, Cathie (ed.). *Language and nationalism in Europe*. Oxford: Oxford University Press, p. 130-150.
- LLEAL, Coloma [*et al.*] (2005). *Les llengües a Catalunya: Quantes llengües s'hi parlen?* Barcelona: Universitat de Barcelona: Octaedro.
- MAALOUF, Amin (1998). *Les identités meurtrières*. Paris: Grasset.
- MCCARTUR, Tom (1998). *The English languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PHILLIPSON, Robert (2003). *English-only Europe?: Challenging language policy*. Londres: Routledge.
- PRICE, Glanville (ed.) (1998). *Encyclopedia of the languages of Europe*. Oxford: Blackwell.
- ROGGAUSCH, Werner (ed.) (2005). *Perspektiven der Germanistik in Europa*. Munic: Iudicium.
- SALVERDA, Reinier (2000). «The other languages of the Netherlands». *The Low Countries*, 8, p. 245-252.

- SALVERDA, Reinier (2002a). «Multilingualism in metropolitan London». *English Today*, 18, p. 17-24.
- (2002b). «Language diversity and international communication». *English Today*, 18, p. 3-11.
- (2002c). «Languages in competition». *The Low Countries*, 10, p. 277-278.
- (2005a). «Speaking Dutch - past, present and future». *The Low Countries*, 13, p. 272-274.
- (2005b). «Dutch studies: language». *The Year's Work in Modern Language Studies*, 65 (2003), p. 707-732.
- SIGUAN, Miquel (2001). *Bilingüismo y lenguas en contacto*. Madrid: Alianza.
- SWAAN, Abram de (2001). *Words of the world: The global language system*. Cambridge: Polity Press.
- TAALUNIE (2004). *Ouvrer a l'avenir de la langue: Portrait de la nederlandse Taalunie*. L'Haia: Nederlandse Taalunie.
- WILLEMYNS, Roland; DANIËLS, Wim (2003). *Het verhaal van het Vlaams: De geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden*. Anvers: Standaard; Utrecht: Spectrum.

LLOCS WEB

- Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL) <www.dbnl.org>.
- Elektronische Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS) <www.kun.nl>.
- Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) <www.inl.nl>.
- Internationale Vereniging voor Neerlandistiek (IVN) <www.ivnnl.nl>.
- Meertens Instituut (recerca dialectològica) <www.meertens.knaw.nl>.
- Septentrion* (revista trimestral de les arts, les lletres i la cultura de Flandes i dels Països Baixos) <www.onserfdeel.be>.
- Taalunie <www.taalunieversum.org>.
- Virtual Department of Dutch <www.ucl.ac.uk/dutch>.

La limba sarda comuna i alguns aspectes de la política lingüística a Sardenya

GIUSEPPE CORONGIU
Servizio Lingua e Cultura Sarda
Regió Autònoma de Sardenya, Càller

Conferència llegida davant la Secció Filològica de l'IEC el 15 de febrer de 2007

Salvar la diversitat de les llengües és tan important com salvar la diversitat biològica del planeta. De les sis mil llengües presents a la Terra, els experts mantenen que, a la fi d'aquest segle, la meitat podrien haver-se extingit. Entre aquestes hi podria haver també la llengua sarda, almenys en les funcions vehiculars i comunicatives. Lamentablement, la informació ambiental obté els favors dels mitjans de comunicació i de l'opinió pública, mentre que l'educació lingüística i la sensibilitat respecte a les llengües minoritàries són cada vegada menys vives. També a Sardenya.¹

A la nostra illa, de fet, a part dels que es pressuposen, l'únic retard vertader del que ens hauríem d'averkonyir és la desinformació total quant a la planificació lingüística de les minories que impedeix créixer mirant les altres realitats europees i mundials. Aquesta comparació ens ajudaria a superar la situació d'estancament que ha afectat la valoració de l'idioma regional, estancat en la lletra morta de les diatribes entre municipis, hàbilment instrumentalitzades pels enemics, si guin oberts o ocults, del «renaixement» del sard.²

1. Per als problemes de consens i popularitat de les batalles a favor de les llengües minoritàries arreu del món, i particularment a Europa, vegeu Crystal (2006).

El caràcter recent del moviment explica per què ha tingut fins ara una presència relativament escassa, respecte al moviment ecologista en general, que ha anat adquirint força al llarg del nou segle. No hi ha dubte, però, que la situació és greu, en una proporció fins i tot molt més greu del que ho és en el camp de l'extinció zoològica i botànica.

2. A més de la ja rica bibliografia sobre aquest tema concret, vegeu també les opinions de Toso (2006), p. 146, en què s'identifica com la causa de l'estancament de la política lingüística a Sardenya la dificultat d'identificar una llengua per als usos oficials:

[...] Així, molts projectes de promoció i valoració del patrimoni lingüístic illenc sovint queden com a paper mullat, malgrat les iniciatives institucionals promogudes en particular per la Regió Autònoma de Sardenya després de l'aprovació d'una llei d'un abast innovador notable (LR

Per a la moderna planificació lingüística europea i mundial, no hi ha dubte que les llengües minoritàries, per a ser salvades i transmeses a les generacions futures, han de ser estandarditzades i normalitzades; s'ha d'intentar unir tant com sigui possible els sistemes lingüístics dividits en dialectes com el sard. La unitat de les varietats d'un sistema-llengua no és un fet obvi. Allà on la història ha unit, la política —en comptes de consolidar la unitat— pot dividir i d'una llengua fer néixer més llengües. El sistema unitari eslau «serbocroat», com és conegut, ha donat lloc a «tres» llengües, estats i nacions (Croàcia, Sèrbia i Bòsnia). Amb Montenegro i el montenegrí s'arriba a quatre. En canvi, els bascos, tot i tenir sis varietats entre els extrems de les quals la intercomprensió és impossible, s'han ajuntat per produir l'*èuscar batua*, és a dir, un estàndard oficial únic. Al contrari, els russos, per disminuir les tendències autonomistes dels maris, una població de llengua ugrofinesa instal·lada en una república autònoma a la vall mitjana del Volga, amb la capital a Joškar-Ola, han situat, junt amb l'estàndard tradicional fixat a finals del segle XVIII (conegut com a «maris de muntanya»), un altre estàndard elaborat per la prepotència del poder soviètic en els anys vint, denominat «maris de vall». En síntesi, dividir per reprimir millor.³

Per a Sardenya no es tracta de repetir el famós clixé «una nació, una llengua» (d'altra banda, clarament superat en la visió nacionalista-romàntica), sinó de plantejar-se seriosament el problema de si es vol la supervivència del sard com a «llengua» representativa d'un poble, o bé d'un conjunt de dialectes, idiomes, estils literaris o llengües cantonals dins d'un «sistema sard» policèntric que continua tenint com a llengua «superior» l'italià. És una elecció fonamental per a qui s'ocupa d'aquests temes i és —resulta inútil negar-ho— completament política. Si guem francs: la ciència lingüística no pot ajudar en això, ni, d'altra banda, és competència seva. Distingir les competències tècniques de les idees polítiques seria ja un gran pas endavant a la nostra illa.

Simplificant, podríem defensar que, en la política lingüística (com en la guerra i en l'amor), tot s'hi val. El que compta són els objectius que es volen assolir. El que fa la diferència, òbviament, és la consciència unitària d'un poble, la informació i l'educació rebuda, la capacitat de la classe dirigent de prendre les decisions adequades i apropiades que afavoreixin la fortuna d'una llengua minoritària. Si un sistema de dialectes s'uneix en una «llengua» escrita (l'oralitat no constitueix un problema) única i acceptada per tothom, és obvi que serà un instrument més fort, més econòmic, més «polític» que tota una sèrie de dialectes, o macrovarietats, si es vol, elevades al rang de llengües «oficials». O d'una sèrie infinita de varietats literàries diverses, una per cada autor o cantó.

26/1997) i la inclusió del sard entre les varietats tutelades d'acord amb la Llei nacional (LN 482/1999).

3. Exemples extrets de Toso (2006).

Com a consideració general, es pot afirmar que estandarditzar i unificar fa més simple, més fàcil i més econòmic difondre una llengua minoritària quan la transmissió generacional s'ha blocat, com a bona part de Sardenya, on, segons les meves observacions personals, els infants de llengua materna sarda cada vegada són menys (excloent-ne algunes àrees centrals). Això és clar com l'aigua, i, tot i així, la confusió a Sardenya regna a pler i molts, fins i tot els més conscients, només ara comencen a reflexionar sobre el fet que, si alguna vegada s'hagués d'arribar a oficialitzar dues o més varietats, això significarà «construir» dues o més llengües (i potser dos o més grups etnonacionals) i dividiria els sards per sempre més. I en això guanya avantatge l'instrument lingüístic italià que, com és conegut, és dominat ja per tots els sards. I continuarà dominant i fagocitant tota resta de sard.

No obstant aquest clima de dificultat que fa molt que dura, la Junta Regional, amb una resolució, del 18 d'abril de 2006, ha tingut el valor d'adoptar una norma estàndard oficial per a la llengua sarda amb el nom de *limba sarda comuna*.⁴ La decisió del Govern de centreesquerra, presa amb l'acord entre el president Renato Soru i la consellera d'Educació Pública, Elisabetta Pilia, ha tancat un primer procés d'estandardització, llarg, aspre i controvertit, començat l'endemà de l'aprovació de les lleis lingüístiques núm. 26 del 1997 regional i núm. 482 del 1999 estatal.⁵

La Regió Autònoma de Sardenya ja havia elaborat les normes comunes de referència el 2001 mitjançant el pronunciament d'una comissió que havia proposat una *limba sarda unificada*,⁶ que, tanmateix, després de polèmiques i desinformacions respecte a un presumpte desequilibri a favor dels dialectes centrals-septentrionals, mai no havia estat adoptada oficialment per l'Executiu regional, mentre que havia estat experimentada per algunes entitats locals, com ara la província de Nuoro del 2003 al 2005. Després de les crítiques i l'enfrontament sorgit també dins del moviment de promoció de *sa limba*, el 2004 una comissió composta per tres associacions prestigioses d'activistes i estudiosos (Sòtziu Limba Sarda, Fondazione Sardinia i Istituto Camillo Bellieni) havia llançat la idea d'un estàndard alternatiu basat en la *limba de Mesania*, és a dir, la reformulació d'una varietat lingüística «central» respecte als dialectes del nord i del sud, basada en el model de la llengua d'Arborea, usada en l'edat mitjana per la reina Elionor d'Arborea per escriure la *Carta de Logu*.⁷

4. Giunta Regionale della Regione Autonoma della Sardegna (2006a).

5. Llei núm. 26, del 15 d'octubre de 1997; Llei núm. 482, del 15 de desembre de 1999.

6. *Limba sarda unificada. Sintesi delle norme di base: ortografia, fonetica, morfologia, lessico* (2001).

7. Comitau abbia a unu Sardu Comunu (2004). L'esperit politicolingüístic i l'aplicació de la proposta de la *limba de Mesania* s'il·lustra també a Corongiu (2006).

La *limba sarda comuna* adoptada per la Regió de Sardenya, finalment, sembla que és el compromís, just i equilibrat, entre aquestes dues propostes d'unificació lingüística i les varietats més meridionals, atès que una comissió d'experts⁸ havia debatut durant al voltant d'un any la problemàtica i havia conclòs que l'estàndard oficial de la Regió havia de ser: «una varietat lingüística natural que constitueixi un punt de mediació entre les parles més comunes i difoses, i oberta a algunes integracions adreçades a valorar la distintivitat del sard i a assegurar la supramunicipalitat i la simplicitat del codi lingüístic. Sobre la base d'aquest mandat, la Comissió, després d'una discussió àmplia i una confrontació d'opinions constructiva, ha arribat per unanimitat a una decisió compartida».⁹

El text, oficialitzat set mesos més tard pel Govern regional i directament vinculat als resultats del treball de la Comissió, fou aprovat al mateix temps que es va publicar la primera resolució traduïda en llengua sarda (evidentment, redactada en *limba sarda comuna*) de la Regió Autònoma de Sardenya des de 1948, any en què es va constituir, fins a avui.

Malgrat que aquest acte hagi tingut un gran valor polític autonomista, la línia declarada del Govern sard és prudent i moderada en l'aplicació d'un pla estratègic efectiu per a la normalització de la llengua sarda. La preocupació del Govern sard és respectar (no només formalment) la hipersensibilitat existent a l'illa sobre el problema de les varietats. En la resolució del 18 d'abril de 2006 es llegeix, de fet, que les normes de referència adoptades són «experimentals» i només «des de l'Administració». És a dir, l'Administració regional confirma que vol tutelar «totes les varietats lingüístiques presents al territori regional» i emprar la *limba sarda comuna* només «per a l'ús escrit d'alguns actes de l'Administració regional i per a la traducció de normes i documents particularment importants». Qualsevol altra entitat pot, si vol, adoptar altres opcions. Si vol, qualsevol sard pot escriure a l'Administració també en la seva variant lingüística «personal» sense observar les normes de l'estàndard. En qualsevol cas, com preveu la Llei estatal en l'article 8, el text que té valor jurídic és el que està escrit en llengua italiana.

En altres paraules, encara som en el pla simbòlic de l'ús de la llengua, no certament en el comunicatiu ni, ni de bon tros, «normal». Tanmateix, alhora, el Govern sard declara que l'instrument lingüístic aprovat permet «d'iniciar un procés gradual orientat a l'elaboració d'una *limba sarda comuna*» autèntica i que la *limba sarda comuna* «té com a intenció representar una "llengua senyera", un instrument per a potenciar la nostra identitat col·lectiva, en el respecte a la riquesa multiforme de les varietats locals». Tal com, poques línies més amunt, la Junta Regional sospesava l'elecció en la valoració de l'«oportunitat d'adoptar una llen-

8. Giunta Regionale della Regione Autonoma della Sardegna (2005b).

9. Giunta Regionale della Regione Autonoma della Sardegna (2005a).

gua també per crear les premisses d'una representació regional, com a expressió d'una llengua minoritària, al Parlament Europeu». ¹⁰

Per a la Regió Autònoma de Sardenya, la llengua és, doncs, un símbol, una senyera (terme no per casualitat vinculat etimològicament pel significat al d'*estàndard*), però representa un problema des del punt de vista comunicatiu per la competència de la llengua estatal italiana i per l'aparent fragmentació de la realitat lingüística sarda.

Aquest comportament del Govern sard, poc explicable des de la doctrina moderna de la planificació lingüística i de l'ús de l'estàndard, s'explica, en realitat, per la necessitat de «governar» la complexa situació politicocultural de l'illa, que en aquests anys, tot i haver pres consciència de la seva diversitat identitària dins d'Itàlia, s'esforça per intuir en la qüestió lingüística la força motriu principal de la seva vocació autonomista. ¹¹

En realitat, la intel·lectualitat sarda està profundament dividida respecte al problema de la llengua, que, en declivi des de fa diversos decennis, malgrat un període d'esplendor i de producció literària, està patint un procés de substitució lingüística que ja gairebé s'ha completat a les grans ciutats. En canvi, resisteix, encara que minada en el prestigi social, a les àrees internes de l'illa, encara que amb una situació complexa, influenciada per factors com la manca de transmissió generacional, no homogeneïa i com de «taques de lleopard». ¹²

Malgrat les lleis regionals i estatals, l'ensenyament del sard no és practicat amb regularitat a les escoles i les noves generacions tendeixen a no usar-lo. Les universitats de Càller i Sàsser sembla que donen prioritat encara a un enfocament «històric» respecte a la valoració de la llengua i promouen la filologia, la lingüística, la història de la literatura i l'estudi de les etimologies i dels codis antics més que no pas la planificació moderna de la didàctica, de la terminologia o de la comunicació. Molts docents no parlen o no usen, o no volen usar, el sard. Fa poc, el mateix Giovanni Lilliu, arqueòleg nacionalista i membre de l'Accademia Nazionale dei Lincei, ha denunciat públicament aquesta situació i ha invitat els responsables de les facultats a posar-hi remei. ¹³

10. De fet, l'illa ja fa anys que no té representants propis en el Parlament Europeu i el Govern italià no accepta la modificació d'una llei que permetria l'elecció almenys de dos eurodiputats sards. Vegeu el darrer debat parlamentari en el qual s'ha rebutjat per majoria la Llei proposada pel Consell Regional de Sardenya. *Senato della Repubblica, IV legislatura, 581, seduta pubblica: Resoconto sommario e stenografico* (6 abril 2004), disponible en línia a: <www.senato.it>.

11. Aquesta veritat real és present també en el treball, que mereixeria la dignitat de ser imprès, d'un jove estudiós sard. Es tracta de Matteo Ionta, que, en l'obra *Journalist and publishers as actors*, analitza el debat polític sard en els diaris en els dos darrers anys. En aquest estudi es palesa que alguns termes, com ara *nacionalisme*, són, de fet, negats o prohibits en els mitjans de comunicació referits al món, ja que tenen a veure amb la llengua, la sobirania o la identitat historicocomunitària de Sardenya.

12. Bolognesi i Heeringa (2005), p. 35-47.

13. Pillonca (2006).

Els mitjans de comunicació, situats sobretot a les zones urbanes, discriminen l'ús de la llengua (amb excepcions ben lloables) i amb la publicació d'articles «ideològics» contribueixen a la confusió, a la intoxicació propagandística i a l'increment de l'embolic pel que fa al debat politicolingüístic. Es tendeix a donar una imatge dels activistes-lingüistes com a lluitadors que no acaben mai la feina i es fomenta la idea que la qüestió de la unitat de la llengua és massa difícil de dur a terme. Es tendeix, a més, a donar entrada a qualsevol intervenció polèmica, sense valorar la competència de qui escriu, en comptes d'ocupar-se dels problemes amb científicitat i *politicitat*. Els articles en *limba sarda* són desterrats de les pàgines, fins i tot de les de les cartes al director. Els llibres escrits en sard amb prou feines són ressenyats.

La política d'unificació i normalització de la llengua també resulta difícil per l'estratificació lingüística, objectiva i complexa, de Sardenya. A l'illa, com és sabut, llengua i territori regional no coincideixen: a més de *sa limba* pròpiament dita, hi ha altres varietats i parles d'origen diferent, com el català de l'Alguer, el gallurès i el sasserès (que es consideren varietats pont amb Còrsega i substancialment són idiomes de tipus cors-itàlic amb un lèxic influenciat pel sard septentrional) i el tabarquí, dialecte d'origen genovès parlat a Carloforte pels descendents de colons lligurs procedents de l'illa de Tabarca (Tunísia) i acollits a l'illa de San Pietro pels Savoia cap a la fi del XVIII.¹⁴

A més de tot això, dins de la llengua sarda pròpiament dita, llengua d'identitat i continuïtat historiconacional de l'illa, es distingeixen nombroses variants i pronúncies respecte a les quals els lingüistes i els historiadors dels fenòmens lingüístics de fa temps intenten posar ordre. L'orientació tradicional és diferenciar dues macroàrees dialectals, una de central-septentrional (simplificada en *logudorès*) i l'altra de meridional (simplificada en *campidanès*), que se subdivideixen al seu torn (segons l'escola d'estudi) en diverses subàrees (com la Barbaja central, la Baronia, el Sulcis i la zona fronterera de l'Arborea, la Barbaja meridional i l'Ollastra). En realitat, aquestes classificacions són convencionals (i fins i tot antiquades) i cada poble parla la seva varietat local. De la mateixa manera, cada autor estandarditza un model de llengua personal.

La realitat és que les isoglosses per a identificar varietat i macrovarietat (totes, convencionals i, doncs, fictícies si no es demostra el contrari) ja s'han convertit a Sardenya en un terreny de confrontació política en un conflicte funcional per a impedir que el sard es desenvolupi com a llengua unitària i moderna. Els adversaris polítics de la planificació i la normalització lingüístiques tendeixen, de fet, a emfasitzar les diferències i sostenen sense criteri (i de vegades també contradictò-

14. La bibliografia és vastíssima. Per a una mirada ràpida de conjunt d'algunes temàtiques, vegeu Virdis (1988), Wagner (1984) i Lupinu (s. a.).

riament) que a Sardenya hi ha moltes llengües (i no una de sola). O bé forcen la realitat sociolingüística i històrica defensant la incompatibilitat entre el sud i el centre-nord en l'intent de crear dos estàndards per a dues llengües i bloquejar la unitat política del domini sard. Sense tenir en compte la complexitat procedent de la presència de les varietats al·loglotes esmentades, tal possibilitat (que és, en tot cas, una interpretació científica tendenciosa i no fa justícia a les diferències internes dins de les dues presumptes macroàrees) faria, però, inutilitzable el sard com a instrument de reivindicació política per a les posicions autonomistes de la Regió, nacionalistes o independentistes d'altres forces, per tal com sancionaria per dret la divisió dels sards en dues entitats etnolingüístiques (que se sumarien a les altres presents al territori regional). A falta de «practicabilitat» política, cap administrador no invertirà mai xifres considerables en la qüestió de la llengua si aquesta és el símbol de la «desunió» dels sards. El fet que perdurin les divisions bloqueja, doncs, qualsevol possibilitat de donar feina estable als joves que estudien la llengua.

Però, de moment, la idea de dos o més estàndards ha resultat la que ha perdut, també pels costos elevats que comporta, atès que la Regió no l'ha pres en consideració fins i tot havent estat proposada per alguns membres de la comissió encarregada d'aquesta qüestió, i fins i tot havent influït en les decisions del poder regional.¹⁵

La competició entre centre-nord i sud ha estat viciada i causada també pel fet que al llarg dels anys s'ha enfortit la tendència a una incorporació inconscient d'una mitologia externa a l'illa que remet a llocs comuns recurrents i desestabilitzadors que han minat la unitat i l'autoestima del poble sard. S'ha tractat de *topoi* pseudocientífics que serveixen per a la contenció de les consciències dels sards més encara que per a la seva subordinació política i cultural. Segons aquesta visió, l'illa és sempre, per part dels dominadors de torn, el receptacle d'una «barbàrie estranya», com observa la mateixa Grazia Deledda,¹⁶ és «arcaica» i conserva tradicions i costums misteriosos i secrets. La llengua sarda sempre s'ha vist sota aquesta perspectiva del presumpte endarreriment i del caràcter arcaic. Per a confirmar aquesta tendència, la llengua d'identitat històrica de Sardenya ha estat objecte d'atencions sociològiques, antropològiques, lingüístiques i filològiques particulars, la major part de les vegades interessades a convertir-la en un cas tipològic de «proximitat» al llatí, bo per a ocupar espais acadèmics que havien quedat lliures i

15. Vegeu «Fàghere duos istandards cheret nàrrere fraigare duas limbas», article de síntesi de la conferència de Peter Koch a Càller el 9 de març de 2006, a cura de la redacció *Diariulimba*, disponible en línia a: <<http://www.sotziulimbasarda.net/marzo2006/koch.htm>>, en què aquest prestigiós estudiós alemany explica que les dues varietats de la mateixa llengua corresponen, en realitat, a dues llengües diferents.

16. Vegeu també Cirese (1976).

afavorir carreres científiques. Per a fer això, calia emfasitzar l'aspecte «arcaic» de la llengua, en concret de les varietats centrals-septentrionals, i remarcar-ne la «puresa» i l'«exotisme no contaminat».¹⁷

Així doncs, el logudorès-nuorès ha estat identificat com a tal, és a dir, com a sard més arcaic, més pur i llatinejant dels bàrbars colonitzats de l'illa. Qualsevol contacte amb les llengües forasteres s'havia d'evitar i el «vertader» sard era i és sobretot el que trobava en la modalitat autòctona les fórmules per a expressar conceptes íntims, poètics o antropològics.¹⁸ Alguns escriptors del sud han reaccionat contra aquesta situació discriminatòria desenvolupant, a causa d'una escassa consciència política, una polèmica estèril contra el «logudorès il·lustre i arcaic» que, si bé és justa com a principi, accepta, confirma i multiplica els factors de divisió dirigits des de fora. L'èmfasi en la idea que els sards estan dividits (de manera especial i més que altres pobles), en el fons, ha estat filtrada a Sardenya pels mateixos colonitzadors interessats en la desunió provocada pel fet de considerar les varietats il·lustres o no. Si no es cau en el parany de l'arcaisme, amb més raó cal no caure en el de la divisió.

Al contrari, caldria superar aquesta visió restrictiva i no política per a arribar a una autèntica mediació. El germen de la divisió lingüística dels sards, present en aquest conflicte, a parer de qui escriu, es deu només, d'una banda, a la complexitat objectiva de la situació i, de l'altra, al desinterès en matèria lingüística, a la deseducació, la desinformació i l'activitat politicocultural de signe antisardòfon que tendeix a martiritzar la identitat sarda. La dignitat del campidanès, o, més ben dit, de les variants meridionals de la llengua sarda com caldria denominar-les, tal com ha fet el grup dels mesanistes, es defensa dins d'un procés d'unitat. Dividir artificiosament el sistema sard en campidanès i logudorès significa, precisament, condemnar les varietats meridionals a la subalternitat moral (el logudorès, sigui o no just, gaudeix, de fet, de major prestigi social també a la Sardenya del sud) i a la victòria de l'italià com a «llengua dels sards».

En els anys de la polèmica sobre la primera proposta de *limba sarda unificada*, el procés de confrontació s'havia centrat molt en el fet que la consolidació d'un estàndard hauria acabat amb la mort de les varietats lingüístiques. Mentre que una part de l'opinió lingüística crítica (la que després s'ha reconegut en proposta de *limba de Mesania* i després en la *limba sarda comuna*) estava convençuda sincerament de la necessitat d'un únic estàndard oficial, tot i que reivindicava una atenció

17. És també la tesi de l'insigne estudiós alemany Max Leopold Wagner, per a la qual es remet a tota la seva obra. Recentment, la utilitat política i la pràctica d'exaltar i el criteri de la puresa i de l'arcaisme com a elements distintius del sard han estat posats en dubte per romanistes alemanys prestigiosos. Vegeu Weinrich (2006).

18. Paulis (2003).

major a les variants meridionals,¹⁹ sectors de la *intelligentsia* sarda «filoitalianista» han instrumentalitzat les tensions «localistes» internes dins del moviment *pro limba*, per obtenir l'estancament més absolut a través de la deslegitimació del procés d'estandardització i unificació. Aquesta ha estat una tàctica de guerrilla periodística i publicitària (duta a terme també per les aules de les universitats) que, d'alguna manera, ha aconseguit alentir el procés d'unificació i accentuar la sensibilitat de les poblacions respecte al perill real —i paradoxal— d'haver de combatre contra la llengua oficial sarda per salvaguardar la seva llengua local, amenaçada, en realitat, per l'italià, present sense fissures en tots els nivells de la comunicació pública.²⁰

Així doncs, el Govern sard, en la seva política lingüística, ha hagut de tenir en compte de manera pragmàtica les resistències, de bona fe i instrumentals, i els localismes vinculats a l'ús de varietats locals de la llengua, o de varietats «supralocal». En la decisió del Govern regional, el nivell de respecte envers les variants locals és màxim.

També el tema de la presumpta «artificialitat» o «naturalitat» de l'estàndard ha entrat del tot en el debat i ha influït notablement les justificacions políticoculturals contingudes en el document de l'acte aprovat per l'Executiu illenc per a l'adopció de la norma lingüística. De fet, s'hi llegeix el següent:

[...] les formes adoptades no són creacions noves, fruit d'invenció, sinó formes reals, que es poden trobar en l'ús oral. D'això resulta una varietat lingüística amb elements de naturalitat, punt intermedi, però no fruit d'una mitjana artificial, matemàtica. Entre una forma *limba* i un'altra *llengua*, no s'ha tractat d'inventar un híbrid hipotètic (com seria **llengba*), sinó d'escollir un resultat lingüísticament més identitari: *limba*. La *limba sarda comuna*, que s'utilitzarà de manera experimental per a la redacció dels documents de la regió sarda, adreçats a tots els sards, no és una llengua nova que substitueix les varietats parlades, sinó simplement una norma escrita de referència que les complementa, que proposa una mediació entre les diferències que constitueixen la riquesa irrenunciable i la multiformitat de la llengua sarda, la seva base viva i natural. A través d'un sistema escrit que ha de tendir a la uniformitat, la univocitat i la coherència, la *limba sarda comuna* pot constituir un punt de trobada, útil per a representar els sards en l'ús oficial per part de la Regió.²¹

En un altre lloc es llegeix sobre la possibilitat de la pràctica oral de qualsevol variant de la llengua i un capteniment també prudent i «ultragarant» de la Junta Regional que preveu també una revisió de la proposta una vegada feta la primera experimentació:

19. «Una limba miscia e de lucana pro sa Sardigna de su tempus benidore», a Corongiu (2006).

20. Contu (2005).

21. Giunta Regionale della Regione Autonoma della Sardegna (2006b).

L'oralitat en el contacte amb les oficines públiques es garanteix en qualsevol varietat de la llengua. Altres ens o administracions públiques de Sardenya seran lliures d'utilitzar les presents normes de referència o bé de prendre les decisions que, amb autonomia plena, considerin oportunes. El caràcter experimental de les normes proposades i l'oportunitat d'aprofundir amb ulteriors estudis el lèxic, la morfologia i una ortografia comuna a més varietats, deixa, a més, marges més amplis per a modificacions, integracions que amb el temps es podran elaborar i adoptar.²²

En realitat, el fantasma d'una llengua artificial enemiga del sard «natural» ha estat suscitat més vegades en les polèmiques dels anys precedents, sovint sense coneixement de causa, o també conscients de reforçar les fanfarronades acientífiques i apolítiques, però, en qualsevol cas, sempre amb la intenció secreta de bloquejar o alentir el procés i de confondre les idees d'una opinió pública mancada de coneixement en temes de sociolingüística i de planificació lingüística. Al contrari, tota llengua escrita, com és sabut, és «artificial» perquè és fruit d'una elaboració conceptual i gràfica. La «naturalitat» de la llengua sarda dividida per variants locals és un mite. Un lloc comú orientat a la destrucció de la consciència lingüística unitària de la massa. És evident que també en la hipòtesi de valorar les presumptes variants (quines?, quantes?, qui decideix?), caldrà procedir a una estandardització i a una mediació. I aquesta seria igualment «artificial» i ofegaria les particularitats locals i dels escriptors o parlants individuals.

Fonamentalment diferent era la posició del grup de Mesania, que criticava no tant l'«artificialitat» en l'escriptura com l'enginyeria superimpositiva i «imperialista» del projecte de *limba sarda unificada*, que, d'altra banda, es basava en el lloc comú colonitzant i en el *divide et impera* de les varietats denominades *illustres*. Però, com hem dit, aquesta fricció s'ha superat amb l'acord de la *limba sarda comuna*.

Confús i contradictori és també el comportament —probablement influït per la mistificació dels intel·lectuals italianistes i dels seus amics periodistes— d'escriptors i poetes que rebutgen l'estàndard en la mesura que seria una «llengua de plàstic», una llengua «de laboratori» o, fins i tot, un organisme modificat genèticament híbrid.²³

En realitat, a Sardenya cada poeta i cada escriptor, com s'esdevé habitualment en moltes llengües minoritàries, amb la manca d'un model oficial, crea una llengua personal artificial, artificiosa, o simplement artesanal, barreja el seu dialecte, nadiu o no, amb termes i paraules preses d'ací i d'allà (de la literatura, dels records familiars, de recerques personals), i intenta promoure una petita estandardització que, amb tot, no supera mai les fronteres personals, locals o de variant, pels límits

22. Giunta Regionale della Regione Autonoma della Sardegna (2006b).

23. Vegeu Contu (2005).

de naturalesa ideològica o científica. Amb la consolidació d'un estàndard únic, el treball dels poetes i els escriptors no s'hauria vist disminuït, sinó que, al contrari, s'hauria revalorat, perquè s'hauria desencallat de la llera d'una literatura que ha usat històricament les varietats per a expressar-se.

En canvi, es pot afirmar que la Junta Regional, quan va aprovar la *limba sarda comuna*, va assumir plenament la filosofia política pragmàtica de les propostes de política lingüística ja contingudes en la proposta de la *limba de Mesania*, encara que reconeixent al mateix nivell el valor pioner institucional i objectivament incentivador de la *limba sarda unificada*, molt volguda per l'aleshores conseller regional de centre-dreta Pasquale Onida i pel lingüista-activista Diegu Corraïne. El grup dels «mesanistes» defensava la dignitat igual de «totu su sardu» i contestava, de fet, la presumpta característica d'«illustre» donada per la historiografia lingüística de tall exotocolonialista als dialectes centrals-septentrionals, en denunciar el fet que reduint els dialectes meridionals a un rang subaltern es minava la unitat nacional del poble sard.

De fet, en el preàmbul de les normes adoptades es diu:

Qualsevol varietat local, per si mateixa, reflecteix i conté totes les característiques fonamentals de la llengua sarda i pot ser candidata a representar-la amb ple dret; així doncs, cadascuna pot ser seleccionada per a representar tot el sard. En la pràctica, també a la llum dels parers sorgits dins de la Comissió, la Regió ha considerat oportú proposar les normes escrites de referència que constitueixin una mena de mediació entre les diverses parles.²⁴

Per tant, és evident que el criteri polític vencedor utilitzat pel Govern regional no ha estat la presumpta supremacia d'una variant «illustre» respecte d'una altra (com es preveia, en canvi, en la *limba sarda unificada*), sinó el de «mediació» entre iguals que representava la filosofia de base («totu su sardu uffiziale», *precisament*) del grup de Mesania, que, efectivament, s'ha adherit gairebé completament a la nova proposta regional, que superava qualsevol ingenuïtat lingüística de la seva proposta originària, en concret, el municipalisme exasperat.²⁵

24. Giunta Regionale della Regione Autonoma della Sardegna (2006b).

25. Giunta Regionale della Regione Autonoma della Sardegna (2006b).

Igual com s'ha esdevingut amb altres llengües, que de fa poc tenen una norma escrita de referència, com el gal·lec, el ladí, el friülès, el romanx o el mateix basc, el model és, en general, fruit de mediació, compensacions, recerca de regularitat i analogies, amb l'objectiu d'establir un sistema operatiu «llengua» al més homogeni i coherent possible, elemental i simple d'aprendre i usar. Així, s'ha trobat un punt intermedi entre les varietats més comunes, obtingut amb la comparació de les diferències dins de la nostra llengua. L'examen dels fenòmens sobretot fonètics, estudiats i censats, que proporcionen als parlants la sensació d'una gran diferenciació i fragmentació, ha destacat sobretot els elements de convergència i sistematicitat entre les varietats, els elements comuns a tot el conjunt del sard.

De fet, han estat nombrosos els elements meridionals inserits en l'estàndard comú de la llengua sarda, com ara l'article *is* per al plural determinatiu, tota la sèrie pronominal de *ddu*, *dda*, *ddos*, *ddas*, i una nombrosíssima sèrie de veus i elements del paradigma verbal i d'adverbis. Tot, també, amb una sèrie d'opcions flexibles, però naturals, que fan de la *limba sarda comuna* un instrument obert, experimentable i ulteriorment esmenable. Lèxic i terminologia són gairebé lliures i, en conseqüència, cadascú pot traspassar a la llengua estàndard el lèxic que coneix sense haver d'aprendre'n obligatòriament un altre. La coordinació terminològica serà un fet consecutiu i natural. A favor del Campidanò, cal dir que, per primera vegada, es reconeix a les varietats meridionals del sard un paper important en el procés d'identificació d'una varietat comuna de *sa limba* sense que, per això, disminueixi la tradició literària «logudoresa», que resta igual d'important per al futur de *sa limba*.

La proposta regional, considerant la complexa situació sociolingüística i política de Sardenya, era la millor (i potser l'única) practicable avui dia. Resta per veure si tots els polítics, artistes i escriptors que en el passat han defensat una solució propera a la filosofia de la *Carta de Logu* seran coherents amb ells mateixos o si se seguirà encara la tendència a les polèmiques masoquistes i suïcides.²⁶

La història de la *limba sarda comuna* acaba de començar. Evidentment, resten oberts els problemes tècnics i polítics. En primer lloc, el de l'ús efectiu que es farà d'aquest estàndard. El mateix Renato Soru, fins i tot respectuós dels tres-cents setanta-set municipis lingüístics sards, en proposava una difusió àmplia:

La llengua és a títol experimental, es posa en marxa, doncs, a títol experimental l'ús oficial en l'Administració pública regional de la *limba sarda comu-*

26. Sobre el fet que la decisió de la Regió es va orientar a no privilegiar cap sard il·lustre, valguin les declaracions del president en la conferència «Sa limba sarda comuna», pronunciada el 18 d'abril de 2006:

Em sembla que ja ho he dit tot. Crec que trobem una certa incongruència entre l'Administració pública regional que vol valorar i tutelar la llengua sarda, però no l'usa mai. Així doncs, pensava que, per valorar i tutelar, també calia començar a usar-la i des d'avui hem començat a fer-ho, perquè per primera vegada la Junta Regional ha fet una resolució en sard. Hem començat a usar-la i, mentre la usem i la fem oficial, volem fer que tots els sards la puguin reconèixer i, doncs, no hem triat un sard per damunt de tots els altres. Diem que totes les parles del sard són valuoses i són una riquesa de la nostra Regió i hem de valorar-les més i promoure-les en el futur, però quan escrivim hem d'escollir un únic codi i hem triat un codi natural però obert i més proper a tots els sards. En conseqüència, no és el campidanès ni és el logudorès, és una variant natural, propera en una àrea difusa del centre de Sardenya, enriquida ulteriorment per la possibilitat d'intercanviar els articles, els pronoms i algunes formes verbals. Té caràcter experimental i, doncs, constitueix un procés d'afinament i d'enriquiment. [Transcripció oficial de la conferència de premsa del president Renato Soru del 18 d'abril de 2006, disponible en línia a <<http://www.regione.sardegna.it/j/v/25?s=21529&v=28&c=11&t=1>>.]

na, escrita i solament des de l'Administració. La qual cosa vol dir que es poden acceptar també instàncies, a l'Administració pública regional, escrites en altres variants de la llengua sarda.

Les províncies poden, a través de l'Oficina de sa Limba Sarda, utilitzar una forma escrita diferent si ho consideren necessari, o poden, i jo ho proposo fins on és possible i allà on és natural, utilitzar també aquesta forma escrita.²⁷

En qualsevol cas, a parer meu, qui es preocupa del futur de la llengua sarda com a patrimoni cultural i polític hauria de donar suport a l'experiment regional de la *limba sarda comuna*, en espera que se'n pugui verificar la correspondència als objectius prefixats. Decisió oportuna per a evitar les instrumentalitzacions de qui ha combatut el sard tota la vida i ara «curiosament» defensa la identitat campidanesa violada (tot i que hagi estat considerada abundantment en la proposta) perquè està interessat en un sistema dialectal babèlic que bloquegi el procés de normalització.

En canvi, la *limba sarda comuna* és una opció útil perquè permet definir un instrument eficaç, econòmic i democràtic al qual podrà accedir tothom. Opció adequada perquè és l'única possible políticament. En això, es deu tot el mèrit a Renato Soru i a Elisabetta Pilia, els quals, valerosament, han sabut assumir tot el pes d'una decisió difícil però respectuosa amb els escriptors individuals i les comunitats representades per les entitats locals.

Un capítol encara pendent d'escriure és el de la morfologia de la llengua, atès que la comissió encarregada d'aquesta qüestió no se n'ha ocupat. Probablement, la sintaxi que es desenvoluparà contindrà esquemes septentrionals, centrals i meridionals que hauran de trobar un equilibri per a conviure. Igualment, malgrat que la implantació de la proposta lingüística sigui en conjunt satisfactòria, algunes opcions potser es repensen millor i es reconduïxen a una raó més crítica. En concret, les opcions lèxiques, com havia destacat Peter Koch, lingüista de la Universitat de Tübingen, també per a la *limba sarda unificada*, és a dir, l'equilibri que s'ha de trobar entre l'opció etimològica llatina i la més difosa i comuna.²⁸

Mentrestant, recentment, la Regió ha traduït i ha oficialitzat algunes de les seves lleis: l'Estatut especial del 1948, la Llei regional núm. 26 sobre la llengua i la cultura sarda, la Llei estatutària. S'ha obert per primera vegada en la història autonòmica una Oficina Lingüística Regional i s'han ofert cursos de formació per als funcionaris amb l'objectiu d'activar un ús burocràtic de la llengua. Les tres províncies locals que treballen activament en matèria lingüística (Oristany, Nuoro i l'Ollastra) han adoptat l'estàndard regional i s'han obert cent seixanta-vuit oficines lingüístiques locals en diversos ajuntaments. S'esperen molt les dades de la

27. Conferència «Sa limba sarda comuna» (18 abril 2006).

28. Corraïne (2006).

primera Recerca Sociolingüística Sarda, que podria donar un impuls molt fort a una política lingüística autonomista.

L'adopció de l'estàndard únic *limba sarda comuna*, tanmateix, s'enquadra en una situació política complexa que, ara com ara, veu la Regió Autònoma de Sardenya implicada en una reivindicació constant de la seva diversitat i de la seva identitat respecte a l'Estat italià, que recentment, només per donar-ne un exemple, ha bloquejat una Proposta de llei regional per a la reescriptura de l'Estatut d'autonomia perquè contenia el terme «sobirania del poble sard», que en llengua sarda comuna s'escriuria «soberania de su pòpulu sardu», un concepte que, deixant de banda la llengua, els sards i els italians, en la situació actual, sembla que no comparteixen.

BIBLIOGRAFIA

- BOLOGNESI, Roberto; HEERINGA, Wilbert (2005). *Sardegna tra tante lingue: Il contatto linguistico in Sardegna dal Medioevo a oggi*. Càller: Condaghes.
- CIRESE, Alberto Mario (1976). «Grazia Deledda, rappresentatività isolana e integrazione del mondo sardo nella cultura ufficiale dell'Italia Unita». A: *Intellettuali, folklore, istinto di classe: Note su Verga, Deledda, Scotellaro, Gramsci*. Torí: Einaudi.
- COMITAU ABBIA A UNU SARDU COMUNU (2004). *Proposta aperta, ortografia unitaria, totu su sardu est ufitziale, limba de Mesania po sa Regione*. Càller: Comitau abbia a unu Sardu Comunu.
- CONTU, Alberto (2005). «La lingua negata». *Il Popolo Sardo*, any x, núm. 5 (abril-juny), p. 21-30.
- CORONGIU, Giuseppe (2006). *Guvernare cun sa limba*. Càller: Condaghes.
- CORRAINE, Diegu (2005). «Bi cheret una norma iscrita pro su tempus benidore de su sardu» [en línia]. *Tempus Nostru*. <<http://www.tempusnostru.it>>.
- CRYSTAL, David (2006). «Lingue in pericolo». A: *La rivoluzione delle lingue*. Bolonya: Il Mulino, p. 55.
- «Fàghere duos istandards cheret nàrrere fraigare duas limbas» (2006) [en línia]. *Diariulimba* (març). <<http://www.sotziulimbasarda.net/marzo2006/koch.htm>>. [Article resum de la conferència de Peter Koch a Càller el 9 de març de 2006]
- IONTA, Matteo (s. a.). «Journalist and publishers as actors» [en línia]. <<http://www.sotziulimbasarda.net/istudiosechircas.htm>>.
- Limba sarda unificada: Sintesi delle norme di base: ortografia, fonetica, morfologia, lessico* (2001). Càller: Regione Autonoma della Sardegna.
- LUPINU, Giovanni (s. a.). «Storia della lingua sarda» [en línia]. <http://www.gotosardinia.com/storia_della_lingua_sarda.htm>.
- PAULIS, Giulio (2003). «La ricerca del verò sardo nella storia degli studi e nella forma identitaria dei sardi». A: *Radici e Ali: Contenuti della formazione tra cultura globale e cultura locale*. Càller: Cuec, p. 145-154.
- PILLONCA, Paolo (2006). «Il sardo: parlalo così lo salvi. Intervista a Giovanni Lilliu». *La Nuova Sardegna* (27 juliol), p. 7.
- Toso, Fiorenzo (2006). «La lingua e le varietà sarde». A: *Lingue d'Europa: La pluralità linguistica dei paesi europei fra passato e presente*. Milà: Baldini Castoldi Dalai.

- VIRDIS, Maurizio (1988). «Sardisch: Areallinguistik». A: *Lexikon der Romanistischen Linguistik*. Vol. IV: *Italienisch, Korsisch, Sardisch*. Tübingen: Max Niemeyer.
- WAGNER, Max Leopold (1984). *Fonetica storica del sardo*. Traducció i introducció a cura de Giulio Paulis. Càller: Trois.
- WEINRICH, Harald (2006). *Quante lingue per l'Europa?* Ed. a cura de Franca Ortu. Càller: Cucc.

DOCUMENTS OFICIALS

- GIUNTA REGIONALE DELLA REGIONE AUTONOMA DELLA SARDEGNA (2005a). *Nota ufficiale del 28/09/2005 riguardante i lavori della commissione tecnica di proposta della limba sarda comuna*. Càller: Ufficio Stampa. Disponible també a la revista electrònica *Diariulimba*. <www.sotziulimbasarda.net>.
- (2005b). *Promozione e valorizzazione della cultura e della lingua della Sardegna. Indagine socio-linguistica sulla lingua sarda*. Transcripció de la resolució núm. 20/15, del 9 de maig [en línia]. Disponible a la revista electrònica *Diariulimba*. <www.sotziulimbasarda.net>.
- (2006a). *Limba sarda comuna: Adozione delle norme di riferimento a carattere sperimentale per la lingua scritta in uscita dell'Amministrazione regionale*, núm 16/14, del 18 d'abril [en línia]. <<http://www.regione.sardegna.it/j/v/66?v=9&c=27&c1=&n=10&s=1&mese=200604&p=2>>.
- (2006b). *Limba sarda comuna: Norme linguistiche di riferimento a carattere sperimentale per la lingua scritta dell'Amministrazione regionale*. Text annex a la *Deliberazione della Giunta Regionale della Regione Autonoma della Sardegna*, del 18 d'abril [en línia]. <<http://www.regione.sardegna.it/j/v/66?v=9&c=27&c1=&n=10&s=1&mese=200604&p=2>>.
- Llei núm. 26, del 15 d'octubre de 1997, «Promozione e valorizzazione della cultura e della lingua della Sardegna». *Bollettino Ufficiale della Regione Autonoma della Sardegna*, núm. 32 (24 octubre 1997).
- Llei núm. 482, del 15 de desembre de 1999, «Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche». *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, núm. 297 (2 desembre 1999).
- SORU, Renato (2006). Transcripció oficial de la conferència de premsa del president Renato Soru del 18 d'abril de 2006 [en línia]. <<http://www.regione.sardegna.it/j/v/25?s=21529&v=2&c=11&t=1>>.

Forces d'unió i separació en l'espai de la llengua portuguesa

Ivo CASTRO
Universitat de Lisboa

Conferència llegida davant la Secció Filològica de l'IEC el 16 de març de 2007

1. El gran tema d'estudi de Luís Filipe Lindley Cintra, com a professor i com a científic, va ser la *llengua portuguesa*. Els seus descobriments i les seves síntesis marcaran diverses generacions i es convertiran, també, en algunes formulacions, en autèntics llocs comuns, veritats que tothom creu i de les quals molts imaginem haver estat els autors. Com a alumne seu, col·laborador durant molts anys i successor en les funcions acadèmiques, en tot moment em veig davant de la dificultat de separar el que sé, perquè m'ho va ensenyar Cintra, i el que crec que sé, perquè ho vaig adquirir com a treball propi. Quan posseïm noves dades, noves maneres d'interpretar-les, que Cintra no coneixia, aquesta dificultat es resol sola; però en la major part de situacions, les propostes de Cintra, fins i tot les seves intuïcions, s'han mostrar com a particularment resistents al pas del temps. Així, en els àmbits que ell va estudiar amb més insistència, als lingüistes i filòlegs d'avui dia moltes vegades gairebé no ens queda res més que el paper de transmissors i de glossadors de la seva ciència.

La recerca de Cintra es va concentrar entorn de dues àrees principals:¹

a) *Els orígens de la llengua*: treballs sobre la Reconquesta i el repoblament del territori peninsular, la història dels dialectes gallecs i portuguesos, la producció documental llatina i portuguesa dels primers segles nacionals, l'aparició de la literatura escrita en portuguès i la literatura oral, manifestada més tard en el romancer.

b) *L'espai de la llengua*, que definia històricament com a espai constituït per tota la franja occidental de la península Ibèrica (inclòs, per tant, el gallec, els dialectes del qual no dubtava a considerar com a pertanyents al mateix sistema del portuguès, tot i reconèixer en el present l'autonomia de la norma lingüística ga-

1. Una bona selecció d'articles seus, publicats entre 1948 i 1983, va ser reunida per Hub Faria (1999).

llega), constituït també per les illes atlàntiques (Madeira i Açores), pel Brasil i pels països africans i asiàtics de parla portuguès, i també pels criolls de base portuguesa. És a dir, un espai geogràfic definit com a producte de l'expansió europea i extraeuropea de la llengua que va néixer del llatí vulgar del nord-est peninsular. Aquesta definició duia, naturalment, a valorar els aspectes unitaris: per damunt de la varietat que és inevitable en una llengua transcontinental, Cintra situava una unitat fonamental que no exclouia ni el galleg ni els criolls. I, ni de bon tros, el portuguès del Brasil, com va demostrar, en la fase final de la vida, la seva defensa d'una ortografia única del portuguès i la col·laboració amb Celso Cunha per a escriure la *Nova gramática do português contemporâneo* (1984), una gramàtica escrita per a servir de normativa, simultàniament, a la llengua usada per portuguesos, per brasilers i per africans, fonamentada en la llengua literària d'escriptors de totes aquestes nacionalitats.

No és difícil reconèixer, en aquesta brevíssima síntesi dels interessos de Cintra, alguns aspectes que, posteriorment, han estat discutits i fins i tot renovats (la resistència a reconèixer al galleg els requisits d'una llengua romànica autònoma;² la reducció dels criolls a la condició de varietats de la llengua portuguesa; la definició de la normativa feta sobre la base exclusiva del testimoni, no sempre d'acord entre si, d'escriptors). Però igualment es reconeixen, i amb especial relleu, els problemes que continuen preocupant qualsevol lingüista interessat en la història de la llengua portuguesa, en la seva expansió intercontinental i en el seu estatut modern de llengua multinacional. Problemes que examinaré tot seguit.

2. Tanmateix, hem d'inserir en aquest punt una observació tangencial: a pesar de la importància i de la vitalitat que la lingüística romànica conserva a Portugal, igualment s'hi practiquen altres disciplines, amb resultats de gran qualitat, en les universitats i centres de recerca portuguesos, començant per la lingüística teòrica que segueix el model generativista, la lingüística de *corpus*, la computacional, la cognitiva i la lingüística aplicada a l'adquisició i l'aprenentatge, tant de la primera llengua com de la segona. Aquestes i altres disciplines són practicades amb gran èxit al Brasil, país en què s'adrecen a una realitat lingüística i social força diferenciada de la portuguesa; potser per això els estudis de sociolingüística d'inspiració laboviana són al Brasil molt més extensos i diversificats que a Portugal. Dels països africans de llengua portuguesa, destaca, per ara, una escola lingüística emergent a Moçambic, preocupada tant per la teoria com per les necessitats locals, entre les quals hi ha l'alfabetització i l'adquisició. Aquests enfocaments nacionals diversos, evidentment, influencien la manera com es percep i es descriu la realitat lingüística del portuguès en les diverses zones del món.

2. Castro (2002) i Azevedo Maia (2002).

3. Tornant ara al cas de Portugal, immediatament es verifica que en un país amb les característiques d'aquest els problemes causats per la diversitat lingüística no es presenten de manera aguda, com s'esdevé, per exemple, en les nacionalitats històriques d'Espanya. La diversitat dialectal és tan lleu que l'escola de Coimbra dubta de classificar-la en *dialectes* i prefereix l'eufemisme de *falares* (parlars);³ el canvi històric no va provocar, entre la llengua medieval i la moderna, ruptures tan profundes com les que van afectar l'anglès o el francès, per la qual cosa els alumnes de secundària estudien i aprecien cantiques trobadoresques; fins fa poc, eren molt poques les comunitats immigrants que, al territori portuguès, utilitzaven altres llengües, encara que el nombre d'aquestes augmenta de pressa, cosa que és un fenomen que caldrà seguir; la separació estructural entre la llengua de Portugal, la del Brasil i la dels països africans és un fenomen lent i d'aigües profundes, que molts prefereixen no observar.

El fet que el centre-sud de Portugal s'hagi repoblat a partir del nord, però més per portuguesos que no pas per colons estrangers, és responsable en gran mesura de la cohesió interna de la nació. Però també és l'origen del conflicte cultural que tradicionalment oposa la part fundadora de Portugal (les províncies del nord i de la conca del riu Duero, modernament a la ciutat de Porto) a la part que es va fer portuguesa com a conseqüència de la Reconquesta cristiana (les Beiras, que tenen moltes característiques de zona de transició, la conca del Tajo i les zones del sud de l'Alentejo i l'Algarve). Va ser aquí, a l'eix de les ciutats format per Coimbra, Lisboa i Évora, on, ja a l'edat mitjana, es va instal·lar el centre de poder, amb totes les seves manifestacions i conseqüències: residència de la cort, centre polític, econòmic i cultural, porta oberta a l'expansió a ultramar, font difusora d'innovacions. Aquest darrer aspecte és especialment important, perquè, a partir del segle xv, hom assisteix a una mena de tornada d'influències, de manera que el nord passa de fundador a regió perifèrica i el sud, acabat de poblar, assumeix el paper de distribuïdor del joc. La rivalitat entre nord i sud, que continua formant part de la quotidianitat nacional, tant en la política, com en l'activitat econòmica i fins i tot esportiva, no és, doncs, una creació recent, sinó un tret estructural que, al llarg del temps, s'ha manifestat amb moltes formes i símbols, de vegades pintorescs: els antropòlegs, per exemple, discuteixen a quina latitud el menjar deixa de condimentar-se amb julivert i passa a condimentar-se amb coriandre.⁴ Un home del sud associa amb els gallecs l'home del nord, el qual, al seu torn, diu «moro» al del sud.

3. Boléo i Santos Silva (1962).

4. El coriandre és desconegut, o d'importació recent i restringida, a tot el nord i el centre de Portugal, i predomina al sud d'una línia que passa per Leiria i per Castelo Branco (dades de l'*Atlas lingüístico-etnográfico de Portugal e da Galiza*, del Centre de Lingüística de la Universitat de Lisboa).

Això vol dir que, en el petit rectangle portuguès, viu una societat que fàcilment es distingeix dins del mosaic ibèric, però que, a l'interior, no és absolutament homogènia, sinó que aconsegueix la cohesió i la personalitat d'energies desenvolupades per les tensions tectòniques que desprèn la confrontació nord-sud. A la segona meitat del segle xx, el geògraf Orlando Ribeiro va desenvolupar la teoria dels *dos Portugals* —un Portugal dominat per la Mediterrània i, al nord, un altre Portugal subdividit entre la influència de l'Atlàntic i la influència de la Meseta ibèrica.⁵ En un país que va despertar tard a la modernitat, no sorprèn que aquesta repartició sigui igualment vàlida per als temps de la fundació de la nació i de l'Estat i per al segle xx. Però no dona compte del moviment migratori d'abandonament del camp, que es va generalitzar al nord: les poblacions rurals fugen de les aldees cap a les ciutats interiors o, més aviat, es desplacen a les grans ciutats del litoral. Així, avui s'afirma un nou tipus de contrast entre les terres de l'interior i les costaneres, un front costaner ample que recorre amb intermitències des del Minho fins a l'Algarve, fortament urbanitzat, on es concentren dos terços de la població i on la influència del sud domina sobre el tradicional contrast nord-sud.

En aquest espai s'agita una llengua nascuda al nord, que avança cap al sud a mesura que creix el territori i es traslladen els pobles; que s'adapta als nous territoris i s'hi transforma; que retorna cap a les terres d'origen i les modernitza. Aquesta adequació entre llengua, societat i territori va produir, com a resultats lingüístics més destacats, el monolingüisme i el dialectalisme feble.

4. De fet, Portugal és un país quasi monolingüe: a banda del portuguès, gairebé no existeix al seu territori cap més llengua tret d'una, el mirandès, que té estatut oficial de llengua minoritària i sobreviu en una estreta regió de la frontera nord-est, amb uns pocs milers de parlants, cap dels quals no ho fa de manera exclusiva. El fenomen molt recent d'acollida d'immigrants estrangers no ha alterat del tot aquesta situació de monolingüisme, atès que la major part dels nouvinguts (brasilers i africans) ja tenen el portuguès com a llengua materna, i els oriünds de l'Europa de l'Est no mostren dificultats d'aculturació lingüística. Tot i així, sembla que s'estan formant bosses de predomini de llengües estrangeres, sobretot criolls, i queda per saber com evolucionaran. El sistema oficial d'ensenyament s'ha orientat, fins i tot a les escoles de forta població criolla, a una formació en portuguès; igualment, ha sotmès els alumnes d'origen brasiler i africà a la norma lingüística portuguesa, per a la qual cosa té l'ajut del contacte situacional al qual estan exposats diàriament. Si aquesta orientació, que està políticament condicionada, es manté, és probable que es generalitzi la integració lingüística dels descendents d'immigrants i que no es desenvolupi a Portugal una situació de multilingüisme.

5. Ribeiro (1945).

5. D'altra banda, la diferenciació dialectal portuguesa és bastant feble: el manteniment al nord de certs trets antics, com l'africada palatal sorda, la distinció entre sibilants apicoalveolars i predorsodentals, i la conservació dels diftongs *ou* i *ei*, en contrast amb l'absència d'aquests en els dialectes del sud i també als arxipèlags de les Açores i de Madeira, no és suficient per a crear barreres de comprensió interdialectal. Les marques dialectals no dificulten la comunicació i gairebé només serveixen per a identificar la procedència regional de cada parlant. Però la concentració de la població en ciutats del front costaner, la submissió de tota la població nacional a un sistema bastant unificat de comunicació audiovisual (amb només quatre canals generalistes de televisió) que difon una mateixa varietat sociolectal que serveix de norma-model, i, a més, el sistema d'ensenyament, que no propicia que els professors tinguin feina a la seva regió d'origen, actuen conjuntament com a poderosos elements unificadors d'un panorama lingüístic que no es mostrava predisposat a la diferència. Aquest panorama lingüístic seria encara menys variat, i fins i tot una mica monòton, si la relació entre llengua, territori i societat s'hagués restringit als límits europeus que fins ara hem considerat.

6. Passaré ara, breument i sense aturar-me en processos de canvi que ja són ben coneguts en l'àmbit de la sociolingüística i de la dialectologia, al de la història de la llengua, en el qual proposo de reconèixer dos grans cicles, en comptes d'una periodització més detallada:

— El cicle de l'*elaboració de la llengua*, que s'esdevé entre els segles ix i xv, és a dir, entre la Reconquesta i l'inici dels Descobriments. És durant aquest llarg període que el romanç es forma en una àrea inicial que inclou Galícia i el nord de Portugal, i després va ser dut per la Reconquesta als territoris del sud i de l'est, on va establir les fronteres respecte del lleonès i del castellà; la defensa d'aquestes fronteres constitueix una de les forces més constants de l'afirmació i la cohesió nacionals. Les primeres manifestacions de l'escriptura en portuguès daten de mitjan segle xii:⁶ una breu *Notícia de Fiadores*, de 1175, és el document més antic conegut avui, però és a partir de 1255 quan comença la producció regular de documents escrits en portuguès, en la cancelleria d'Alfons III. A la fi d'aquest període, al segle xv, és quan el centre de gravetat de la nació es trasllada a Lisboa i es consuma l'allunyament respecte al gallec.

— El segon gran cicle de la història del portuguès se centra en l'*expansió de la llengua*, però cal esmentar altres processos: el segle xv és el segle en què la llengua es modifica de manera més radical.⁷ De portes endins, la llengua es reestructura i

6. Martins (2001) i Castro (2004).

7. Cardeira (2005).

es prepara per a la normalització pròpia d'una llengua clàssica i influenciada pels clàssics. Alhora, s'inicia un cas paradoxal d'amor amb el castellà, que durant gairebé tres segles és la segona llengua literària dels escriptors portuguesos. Mentrestant, la llengua comença a expandir-se cap a fora d'Europa, amb dues menes específiques d'actuació: *a)* trasplanta els dialectes de Portugal a territoris com el Brasil, l'Àfrica i l'Àsia, amb desenvolupaments propis que arriben als nostres dies amb plena vitalitat als dos primers espais (el Brasil i l'Àfrica) i en estat de relíquia a l'Àsia; *b)* al llarg del litoral africà i asiàtic, el portuguès s'associa amb llengües locals per produir pídgin i criolls, possiblement segons una matriu única, la qual cosa és usada per alguns criollistes per a explicar semblances entre llengües que no van estar mai en contacte.⁸ Aquest procés va donar, com a resultats moderns, la situació lingüística de Cap Verd, Guinea Bissau, São Tomé i de certes àrees de l'Índic i Oceania. El mateix procés es va produir al Brasil, però una gran immigració europea, especialment a partir del segle XVIII, va provocar la descriollització i la generalització del portuguès. Una cosa semblant s'esdevindria després a Angola i a Moçambic, amb la immigració portuguesa dels segles XIX i XX.

7. En el canvi del segle XVII al XVIII, va començar a fer-se evident que l'evolució de la llengua a Portugal i a la colònia brasilera ja no seguia camins paral·lels. No es transmetien a la colònia algunes innovacions que es produïen a Europa i viceversa. Un exemple paradigmàtic, el proporciona la posició dels clítics:⁹ fins al segle XVI, la posició més freqüent del pronom personal àton en portuguès era la proclisi, davant del verb (*lhe disse*), posició que després va esdevenir posposada, en enclisi (*disse-lhe*). Aquest canvi només va afectar el portuguès europeu, mentre que el portuguès brasiler conservava la proclisi tradicional. Així va sorgir un dels grans trets distintius entre les dues variants de la llengua.

Com aquest, altres trets de naturalesa gairebé sempre sintàctica, a més, òbviament, dels lèxics, són avui determinants per a distingir les variants europea i brasilera.¹⁰ Aquests trets alimenten una discussió de caire tipològic que s'estén molt en els estudis actuals del portuguès: les diferents solucions observades a Portugal i al Brasil s'insereixen en una situació normal de la variació sistemàtica, per la qual cosa: podem considerar, dins del paradigma de Coseriu, que els dos països tenen normes diferenciades dins d'un mateix sistema (com Cintra i Celso Cunha defensen en parlar de «variants nacionals»)¹¹ o, al contrari, hem de començar a pensar en termes de «dues gramàtiques», eufemisme tècnic que amaga la radicalitat de «dues llengües»?

8. Thompson (1961) i Granda (1978).

9. Martins (2002), especialment, p. 262-271.

10. Teyssier (1989) i Mateus *et al.* (2003).

11. Cunha (1981).

En aquest marc de discussió, esdevé interessant observar el comportament de les vocals àtones, que en el portuguès europeu són cada vegada menys audibles. La variant brasilera es caracteritza per la conservació del sistema del portuguès clàssic (*nê-cê-ssá-ri-ô, có-mô-dô*), mentre que a Portugal les vocals àtones van experimentar tancament ($\hat{a} > \hat{a}$), elevació cap a *e* neutra ($\hat{e} > \text{ə}, \hat{o} > u\text{ə} > \text{ə}$) o fins i tot van desaparèixer (*nə-(cə)ssá-riu > nsá-riu, có-mu-du > có-mə-du > cóm-du*). En aquest comportament vocàlic, es distingeixen dues utilitats generals: d'una banda, es constata que el portuguès de Portugal és més innovador que el del Brasil, contràriament a una idea molt comuna, segons la qual la variant europea posseeix una estabilitat superior; d'altra banda, s'endevina que l'evolució del portuguès a l'Àfrica potser no segueix el model brasiler, com defensa una altra idea comuna, segons la qual les antigues colònies portugueses es comporten lingüísticament de manera paral·lela i, doncs, tenen més afinitats entre si que amb l'antiga metròpoli. Com a efecte, quan la vocal àtona és seguida de *l*, el portuguès europeu, excepcionalment, no n'efectua l'elevació i conserva la vocal, igual que el brasiler (*álmeidâ* i no *álmeidâ*; *vóltár* i no *vultár*). En canvi, el portuguès africà es distingeix de tots dos pel fet que duu encara més enllà la regla de l'elevació (*álmeidâ, vultár*) i és, en aquest aspecte, més innovador que les altres dues variants. Amb perspectiva, per tant, és possible admetre que es desenvolupen noves gramàtiques a l'Àfrica, distintes de la portuguesa i de la brasilera, i, potser, distintes entre Angola i Moçambic.

8. No he esmentat abans un fet que és evident: amb perspectiva històrica, el cicle de l'expansió està conclòs, almenys en els termes en què es va desenvolupar des del segle xv fins a la segona meitat del xx. Portugal i el Brasil segueixen les seves respectives històries lingüístiques, que s'orienten, segons es pot observar, cap a destinacions diferents. A més d'això, la descolonització de 1974 va permetre la creació de nous estats en què la llengua portuguesa és usada de manera distinta: a Cap Verd, a Guinea Bissau, a São Tomé i Príncipe i, més recentment, al Timor Oriental predominen els criolls i es deixa al portuguès les funcions de llengua oficial, de l'Administració i de l'ensenyament, així com de llengua de comunicació internacional en el marc lusòfon. A Moçambic i a Angola, està pràcticament al començament la descripció de la situació, la qual cosa recomana una gran prudència en les observacions i, especialment, en les prediccions. Podia esperar-se que la descolonització hagués portat una pèrdua d'influència del portuguès, però això no es va produir, com no es va produir en moltes altres situacions postcoloniales. Recentment, s'ha manifestat un factor de caire demogràfic: tant a Angola com a Moçambic, una part considerable de la població està concentrada entorn de les capitals; per això, conviuen i formen famílies persones que, per ser d'ètnies i de llengües nacionals diferents, gairebé no aconsegueixen comunicar-se entre si en portuguès. Per a aquestes persones, el portuguès és una llengua segona, dominada amb

més o menys dificultat; per a la generació dels fills, el portuguès és la llengua materna. I les generacions següents seguiran, probablement, el mateix camí.

9. La condició multinacional del portuguès, associada amb la dispersió geogràfica, es reflecteix en la unitat de la llengua. És certament prematur afirmar que el portuguès constitueix una «família de llengües», com es defensa per a l'anglès, cosa que va esdevenir fa un mil·lenni i mig amb el llatí, però les condicions de geografia, societat i comunicació permeten admetre la fragmentació futura del sistema lingüístic del portuguès.

Robert Burchfield va dir que, d'aquí a un segle, les llengües d'Anglaterra i dels Estats Units seran tan diferents entre si com ho són avui l'italià i el francès.¹² Potser és exagerat, especialment venint de l'autor del suplement (1972-1987) de l'*Oxford English Dictionary*, que serveix de columna vertebral de la llengua anglesa. Però aquest mateix diccionari ja té versions especials per a l'anglès canadenc i per a l'anglès australià. Tom McArthur va escriure fa anys un llibre titulat *The English languages*, en què admet que l'anglès sigui considerat com una família de llengües, a imatge de les llengües romàniques.¹³

És amb l'anglès, crec, que val la pena comparar la situació del portuguès. En els dos casos, l'antiga metròpoli europea té un pes mundial molt inferior que l'antiga colònia americana i no és respectada per aquesta com a model; a més, l'estàndard lingüístic europeu de totes dues llengües està singularment desproveït de mecanismes que n'assegurin l'acceptació de l'altre costat de l'Atlàntic. L'anglès britànic confia al diccionari d'Oxford la funció normativa en matèria lèxica i ortografia, a la BBC la pronúncia i a les escoles públiques, transmissores de la tradició gramatical setcentista, tota la resta.¹⁴ El portuguès europeu té una ortografia oficial, que des de 1911 intenta compartir sense èxit amb el Brasil, però no té diccionari normatiu¹⁵ ni pronúncia «acceptada». Anglaterra no té acadèmia, i Portugal sí, però no és una acadèmia de la llengua.¹⁶

12. Citat per Quirk *et al.* (1985).

13. «[...] the complex called *English* is immensely diverse — probably more diverse than any single language has ever been — and is likely to become even more so in the next century. This book [...] addresses the question of whether or not English can be considered a family of languages in its own right, like the Romance languages», Tom McArthur (1998).

14. Hock i Joseph (1996).

15. El *Dicionário da língua portuguesa contemporânea* (2001) va ser publicat per l'Acadèmia de las Ciências de Lisboa, però registra només el lèxic dels segles XIX i XX, i es presenta com una «obra de naturalesa essencialment descriptiva», tot i que «amb una preocupació normalitzadora». És un diccionari d'autor, João Malaca Casteleiro, i el contingut no procedeix de deliberacions del col·lectiu acadèmic.

16. En paraules de José V. de Pina Martins, el president més influent de l'Acadèmia de les darreres dècades, «els crítics de l'Acadèmia, en argumentar sobre la seva incapacitat de dur a bon terme la tasca important d'elaboració d'un diccionari complet de la llengua, posant com a exemple l'Acadèmia francesa i l'Acadèmia espanyola, cometien l'error d'assimilar l'Acadèmia das Ciências de Lisboa —una

Així les coses, no sorprenen la conclusió a què arriba Nicholas Ostler, en un llibre recent:¹⁷ la importància actual de la llengua portuguesa, en l'àmbit mundial, deu més al desenvolupament econòmic i poblacional del Brasil que a l'expansió portuguesa. Això planteja un dilema interessant a Portugal: apostar per la unitat d'una llengua impulsada a partir del Brasil o preservar l'autonomia i l'especificitat en una situació de desintegració del sistema lingüístic?

Fa força temps que s'estan movent les forces que intenten, de manera més o menys conscient, promoure una de les sortides que planteja aquest dilema o una altra. A partir de manifestacions de naturalesa diversa, es poden identificar dues maneres típiques i clarament diferenciades de reacció: una *tendència unificadora* i una *tendència separatista*, que lluiten en l'espai de la llengua portuguesa.

10. L'ortografia ha estat l'instrument preferit en el combat entre aquestes tendències antagòniques. És comprensible: les convencions ortogràfiques són més obedients al legislador i al normalitzador que els fets durs d'una llengua que es difon. En les societats preocupades per l'alfabetització de les masses, l'ortografia és un requisit indispensable de l'escolarització. En una cultura en què la llengua escrita predomina respecte de la llengua parlada, l'ortografia és un element d'autoritat.

Així, s'esdevé que la tendència unificadora del portuguès va arribar al zenit amb la signatura de l'Acord ortogràfic lusobrasiler de 1945, que aspirava a reunificar a través d'una ortografia comuna les variants nacionals en totes les manifestacions, incloses les lèxiques, les sintàctiques i les fonològiques. Si recordem que tant el Brasil com Portugal vivien sota dictadures, tindrem menys dificultats per entendre el voluntarisme d'un projecte tan irrealitzable. Igualment, el zenit de la tendència separatista es va situar en el rebuig brasiler a sumar-se a aquest Acord de 1945, després d'un debat intern de gran vivacitat, com sempre s'esdevé en el terreny ortogràfic. Així, el Brasil va mantenir la seva ortografia pròpia, fixada el 1943, mentre que Portugal i les colònies, avui estats independents, adoptaven la nova ortografia. Aquesta divisió de l'espai de la llengua portuguesa entre dos codis ortogràfics es manté en vigor fins a avui, però està lluny de ser una novetat creada el 1945. En realitat, els desacords entre Portugal i el Brasil a causa de l'ortografia llavors tenien ja una història bastant llarga i que només val la pena explicar telegràficament.¹⁸

11. A la segona meitat del XIX, van sorgir a Portugal les primeres propostes de reforma ortogràfica, destinades a substituir diverses solucions de caire etimològic per una escriptura simplificada i de representació fònica. El pioner va ser José

institució interdisciplinària— a les dues acadèmies que van néixer només per a l'estudi de les llengües francesa i castellana», prefaci al *Dicionário da língua portuguesa contemporânea*, p. ix.

17. Ostler (2005).

18. Castro et al. (1987).

Barboza Leão, però els principals adeptes de l'ortografia fònica van ser Carolina Michaëlis de Vasconcelos, que la va usar en l'edició del *Cancioneiro da ajuda* (Halle, 1904), i Aniceto dos Reis Gonçalves Viana, que el mateix any publica *Ortografia nacional. Simplificação e unificação sistemática das ortografias portuguesas*. L'Academia das Ciências de Lisboa no va donar suport a aquestes iniciatives privades. Per la seva banda, l'Academia Brasileira de Letras aprovà el 1907 una ortografia que divergeix en alguns punts de la de Gonçalves Viana. Instaurada la república a Portugal el 1910, el Govern va encarregar a una comissió de filòlegs (no a l'Acadèmia) que definís una ortografia, que va donar com a resultat una versió atenuada de les propostes de Gonçalves Viana, relator de la comissió, i que conserva grafies justificades per l'etimologia i per l'ús, juntament amb altres de motivades fònicament. Aprovada com a ortografia oficial el 1911, va causar disgust al Brasil pel fet de ser una iniciativa unilateral. Llavors s'inicia una llarga sèrie de trobades i topades de les dues acadèmies, que el 1931 arriben a un acord que admet la possibilitat, en alguns casos, de reforçar grafies diferents als dos països, però aquest acord no és aplicat durant molt de temps per cap de les dues parts. El 1943, els dos governs signen una Convenció ortogràfica, que confirma l'acord de 1931. El 1945, es fa una Conferència Interacadèmica, que aprova un acord nou i diferent. Aquest és el que es va adoptar a Portugal fins a avui dia, mentre que el Brasil el rebutja perquè el considera massa lusitanitzant, i es manté fidel al de 1943. A continuació hi ha un llarg interval, només interromput el 1971 per un acord mínim sobre accentuació, que Portugal va complir i el Brasil no. L'entrada en escena el 1975 dels nous països de llengua oficial portuguesa, després de la descolonització, no va alterar aquest estat de coses, per tal com en tots es va mantenir l'ús de l'ortografia de 1945, comuna a Portugal. El 1985, es van reunir de nou les dues acadèmies, ara amb representants dels altres països, i van aprovar una ortografia fortament unificadora, molt innovadora i amb algunes deficiències tècniques, que l'opinió pública va rebutjar clamorosament a Portugal per «abrasilerada». A continuació, hi ha dues noves versions, la darrera de les quals és aprovada el 1990 per les acadèmies i pels governs. Corregides les imperfeccions i abandonades les pretensions unificadores, es basa en un principi de flexibilitat que defineix grafies dobles per als casos de divergència morfofonològica irreversible. Aquest principi, plantejat en un futur poblat per tres o quatre variants nacionals, no podrà deixar d'admetre una multiplicitat de grafies, fins i tot regionals, i fa preguntar-se quin paper tindrà el prefix *orto-* en les grafies autoritzades d'aquesta manera.

12. Les principals innovacions de l'acord de 1990 es divideixen en quatre àrees:

a) *Consonants mudes*. Es conserven quan són pronunciades en tot l'espai geogràfic de la llengua portuguesa: *ficção, pacto, adepto, núpcias*; se suprimeixen quan no són pronunciades en cap de les normes cultes: *ação, afetivo, direção, ado-*

ção, ótimo; tenen grafia doble en els casos de pronúncia doble: *facto, receção* a Portugal contra *fato, recepção* al Brasil.

b) *Accentuació gràfica*. Tenen grafia doble les vocals seguides de *m* i de *n*, en les esdrúixoles i les planes: *cómodo, efémero, fenómeno, génio, ténis* a Portugal, contra *cômodo, efêmero, fenômeno, gênio, tênis* al Brasil, o bé com a vocals finals en les agudes: *bebé, cocó* a Portugal, contra *bebê, cocô* al Brasil.

c) *Ús del guionet*. Entre prefix acabat amb vocal i paraula començada per *r* o *s*, el guionet és substituït per la duplicació de la consonant: *contrarregra, infrassom*, i deixa d'usar-se en la flexió de *há de, hão de*.

d) *Alfabet*, que passa a incorporar tres noves lletres: *k, w, y*.

Aquesta ortografia de 1990, a pesar de ser aprovada per tots els països, no va ser aplicada per cap. Fa molt poc, el Brasil va manifestar el desig de ressuscitar-la, amb el suport de Cap Verd. Es va abandonar la condició prèvia, i absolutament lògica, que l'entrada en vigor d'una ortografia que es pretén que sigui «única» havia de ser aprovada per la unanimitat dels països de llengua portuguesa; ara, n'hi ha prou amb la signatura de tres països. En aquest moment (2007), el Govern portuguès es prepara per a convertir-se en el tercer país signatari. Tanmateix, conscient que el resultat no seria la implantació d'una ortografia única per al portuguès, i sí el manteniment de dues (el Brasil, Portugal i Cap Verd, d'una banda, i la resta de països, d'una altra), es preveu una moratòria de deu anys abans de l'entrada en vigor definitiva de la nova ortografia. Moltes coses poden canviar en aquest temps; entre aquestes, els governs actuals.

13. Com es pot veure, aquesta història està lluny d'arribar a una conclusió. Però, si volguéssim extreure una conclusió de tot això, seria la següent: no es veu que l'ortografia, unificada o no, pot contribuir decisivament al manteniment de les tendències unificadores en l'espai del portuguès. Sense aquesta, aquestes tendències existeixen i se serveixen d'altres vehicles, que impliquen la llengua instrumentalment, però no s'hi centren: canals de televisió portuguesa dirigits especialment a públics africans i emigrants; moviments de migració regular que van del Brasil a Portugal, de l'Àfrica a Portugal i, més recentment, del Brasil a l'Àfrica; el gust per l'esport, i especialment el futbol, que és un fortíssim motor d'emocions col·lectives. Aquests àmbits de comunicació han resultat molt més eficaços que els organismes governamentals, com ara la Comunitat dels Països de Llengua Portuguesa o l'Institut Internacional de la Llengua Portuguesa, creats ja fa bastants anys sense resultats aparents.

D'altra banda, és palès que, en el present, els vincles forts es donen entre els africans i Portugal. Resta saber durant quant de temps continuarà essent així, abans que les tendències separatistes comencin a reclamar els seus drets.

BIBLIOGRAFIA

- ACADEMIA DAS CIÊNCIAS. *Dicionário da língua portuguesa contemporânea* (2001). Lisboa: Verbo.
- AZEVEDO MAIA, Clarinda de (2002). *O galego visto pelos filólogos e linguistas portugueses*. Lisboa: Colibri.
- BOLÉO, Manuel de Paiva; SANTOS SILVA, M. Helena (1962). «Mapa dos dialectos e falares de Portugal continental». A: *Actas do IX Congresso Internacional de Linguística Românica*. Vol. III. Lisboa: Centro de Estudos Filológicos, p. 85-112.
- CARDEIRA, Esperança (2005). *Entre o português antigo e o português clássico: A elaboração da língua portuguesa no início do séc. xv*. Lisboa: Imprensa Nacional - Casa da Moeda.
- CASTRO, IVO [et al.] (1987). *A demanda da ortografia portuguesa*. Lisboa: Joao Sá da Cosata.
- CASTRO, IVO (2002). *Galegos e mouros*. Lisboa: Colibri, p. 27-30.
- (2004). «A primitiva produção escrita em português». A: *Orígenes de las lenguas romances en el Reino de León: Siglos IX-XII*. Vol. II. Lleó: Centro de Estudios e Investigación San Isidoro, p. 69-97.
- CUNHA, Celso (1981). «Política e cultura do idioma». A: *Língua, nação e alienação*. Rio de Janeiro: Nova Fronteira, p. 11-36.
- GRANDA, Germán de (1978). *Estudios lingüísticos hispánicos, afrohispanicos y criollos*. Madrid: Gredos.
- HOCK, Hans Henrich; JOSEPH, Brian D. (1996). *Language history, language change and language relationship*. Berlin: Mouton de Gruyter, p. 197-202.
- HUB FARIA, Isabel (1999). *Lindley Cintra: Homenagem ao homem, ao mestre e ao cidadão*. Lisboa: Cosmos.
- MARTINS, Ana Maria (2001). «Emergência e generalização do português escrito. De D. Afonso Henriques a D. Dinis». A: *Caminhos do português*. Lisboa: Biblioteca Nacional, p. 23-61.
- (2002). «Mudança sintáctica e história da língua portuguesa». A: HEAD, Brian F. [et al.] (ed.). *História da língua e história da gramática. Actas do encontro*. Braga: Universidade do Minho, p. 251-297.
- MATEUS, Maria Helena [et al.] (2003). *Gramática da língua portuguesa*. 5a ed. Lisboa: Caminho, p. 45-51.
- MCARTHUR, Tom (1998). *The English languages*. Cambridge: Cambridge University Press, p. III.
- OSTLER, Nicholas (2005). *Empires of the word: A language history of the world*. Nova York: Harper Collins, p. 315.
- QUIRK, Randolph [et al.] (1985). *English in the world*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 3.
- RIBEIRO, Orlando (1945). *Portugal, o Mediterrâneo e o Atlântico*. Lisboa: Livraria Sá da Costa. [4a ed., 1986]
- TEYSSIER, Paul (1989). *Manual de língua portuguesa: Portugal-Brasil*. Coimbra: Coimbra.
- THOMPSON, R. W. (1961). «A note on some possible affinities between the creole dialects of the Old World and those of the New». A: *Proceedings of the Conference on Creole Language Studies*. Londres: MacMillan.

El guaraní, idioma oficial del Mercosur

DAVID GALEANO OLIVERA
Ateneo de Lengua y Cultura Guaraní

*Conferència llegida a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona
el 13 de novembre de 2007*

1. INTRODUCCIÓ

El 26 de març del 1991, a Asunción (Paraguai), els presidents del Paraguai, l'Argentina, l'Uruguai i el Brasil van subscriure el Tractat d'Asunción, pel qual es va constituir el Mercado Común del Sur (Mercosur). L'article 17 de l'esmentat tractat assenyala textualment: «Els idiomes oficials del mercat comú són l'espanyol i el portuguès, i la versió oficial dels documents que s'hi produeixin és la de l'idioma del país seu de cada reunió».

Cal esmentar que, en el moment de ser signat el tractat, el Paraguai encara tenia com a llengua oficial únicament l'espanyol. Tan sols un any després, és a dir, el 1992, la Convención Nacional Constituyente atorgava al guaraní el rang d'idioma oficial de la República, juntament amb el castellà. Aquesta és també la raó per la qual el guaraní no havia estat incorporat com a idioma oficial del Mercosur, en el tractat signat el 1991, ja que encara no era llengua oficial, era només llengua nacional.

Després de la promulgació de la nova Constitució Nacional del Paraguai el 20 de juny del 1992, van sorgir els primers comentaris sobre la necessitat d'atorgar al guaraní el rang de llengua oficial del Mercosur, ja que l'article 140 de la nova Constitució sentenciava: «El Paraguai és un país pluricultural i bilingüe. Són idiomes oficials el castellà i el guaraní. La llei establirà les modalitats d'ús de l'un i l'altre. Les llengües indígenes, així com les d'altres minories, formen part del patrimoni cultural de la nació».

Aquest nou escenari va propiciar la presentació de diverses sol·licituds a les autoritats nacionals (tant d'institucions especialitzades com de particulars) a fi d'iniciar les gestions davant dels altres membres del Mercosur, per tal d'aconseguir la declaració del guaraní com a idioma oficial d'aquest organisme.

Una de les primeres conseqüències d'aquelles sol·licituds sobre la necessitat de declarar el guaraní llengua oficial del Mercosur s'esdevingué el 2 d'agost del 1995, quan a Asunción es va signar l'Acta d'Asunción, subscrita pels ministres d'Educació i Cultura dels països membres del Mercosur, en la celebració de la Segunda Reunión Especializada de Cultura del Mercosur. La vuitena resolució de l'acta diu:

Declarar el guaraní llengua històrica del Mercosur i revalorar-ne el llegat cultural a través de l'elaboració d'un inventari del seu patrimoni, la promoció de la investigació acadèmica i l'ensenyament de la llengua, conjuntament amb l'estudi i la preservació de les cultures de la regió.

La qüestió és que aquesta resolució no ens va satisfer en absolut. En síntesi, al nostre parer, aquesta resolució l'única cosa que va fer va ser relegar el guaraní a un segon pla, a una condició d'idioma «de segona classe», sense valor; definitivament, el guaraní va ser convertit en el «convidat de pedra».

D'altra banda, el 13 de desembre del 2006, es va produir un esdeveniment històric importantíssim per al guaraní, quan el Consell del Mercat Comú va decidir: «Art. 1. Incorporar el guaraní com un dels idiomes del Mercosur»; no obstant això, l'article 2 de l'esmentada decisió sentència: «Els idiomes amb què es treballarà en el Mercosur seran els idiomes oficials establerts en l'article 46 del Protocol d'Ouro Preto», és a dir, l'espanyol i el portuguès.

El que s'ha exposat fins aquí i altres qüestions que no s'hi esmenten per raons de temps, es van constituir en els estímuls que van menar l'Ateneo de Lengua y Cultura Guaraní a organitzar des del 1996 fins al 2006, cada dos anys, el congrés «La lengua y cultura guaraní en el Mercosur». Concretament, fa deu anys que sol·licitem que el guaraní sigui idioma oficial del Mercosur. Estem segurs que avui una gran part de la població paraguaiana i estrangera (veïna i de països més allunyats) parla del tema i considera que és una reclamació justa i digna. En altres paraules, deu anys enrere aquest era un tema que només interessava a uns quants «guaraniòlegs». En canvi, a hores d'ara, el tema importa i interessa a molta gent (n'hi ha prou d'entrar als diversos fòrums que hi ha a Internet sobre el tema per a adonar-se d'aquest apassionant «fenomen»). És per això que creiem que l'esforç no ha estat en va, encara més considerant que el guaraní emergeix victoriós d'una inacabable nit marcada per la discriminació i la marginació; i, d'altra banda, perquè aquesta lluita afecta —es vulgui o no— els interessos del temible i despietat imperialisme.

2. DESENVOLUPAMENT

2.1. *Antecedents a favor de l'oficialització del guaraní en el Mercosur*

L'abril del 1996, l'Ateneo de Lengua y Cultura Guaraní va organitzar al centre de convencions de la Universitat Nacional d'Asunción, el primer congrés «La lengua y cultura guaraní en el Mercosur», el programa del qual incloïa com a primer punt: «El guaraní, idioma oficial del Mercosur». Els quasi tres-cents participants procedents de pràcticament tot el Paraguai, a més de representacions de l'Argentina i del Brasil, van resoldre:

1. Sol·licitar a les autoritats del Mercosur la declaració del guaraní com a idioma oficial del Mercosur, conjuntament amb el castellà i el portuguès.
2. Presentar l'esmentada sol·licitud a la Reunión Especializada de Cultura del Mercosur, de manera immediata.
3. Reiterar a l'esmentada Reunión Especializada de Cultura del Mercosur que el Paraguai (com a país membre del Mercosur) no pot quedar privat dels beneficis culturals i econòmics que, de fet, porten aparellades les iniciatives relatives a la coproducció de vídeos, la coedició de materials bibliogràfics de qualsevol mena i la integració efectiva en els mitjans de comunicació de masses.
4. Sol·licitar que els productes paraguaïans exportats en el marc del Mercosur també portin etiquetes escrites en guaraní, pel fet de ser idioma oficial de la República del Paraguai, i que les publicacions oficials del Mercosur es redactin també en guaraní.

Aquest congrés va recomanar també la creació de l'Academia de Lengua y Cultura Guaraní del Mercosur, per:

1. Disposar d'un organisme rector del guaraní en el Mercosur.
2. Elaborar una gramàtica comuna de l'idioma guaraní per al Mercosur.
3. Elaborar el diccionari guaraní del Mercosur.
4. Generar nous vocables o neologismes, en la mesura que avancin els coneixements, la ciència i la tecnologia.
5. Dur a terme treballs d'investigacions lingüístiques per a actualitzar i perfeccionar la llengua guaraní en el Mercosur.
6. Planificar i desenvolupar diferents projectes de difusió de la llengua guaraní (conferències, seminaris, congressos, revistes, etc.) que tinguin com a finalitat actualitzar-ne els membres regionals i nacionals.

Així mateix, l'esmentat congrés va definir altres polítiques i estratègies per a la promoció i la difusió del guaraní en el Mercosur, així com per a la recuperació

dels topònims guaranis del Mercosur. Finalment, aquesta gran trobada internacional va establir un projecte per a cooperar en la promoció digna i justa dels pobles indígenes del Mercosur.

A partir de les conclusions d'aquell primer congrés «La lengua y cultura guaraní en el Mercosur», celebrat el 1996, l'Ateneo de Lengua y Cultura Guaraní va iniciar la «Cruzada nacional: el guaraní del tercer milenio y del Mercosur», que es va manifestar a totes les seues regionals de l'Ateneo mitjançant xerrades, debats, conferències, congressos, etc. Darrerament, durant aquest any, s'han fet adhesius de cartells i calcomanies, a més d'instar les autoritats a solidaritzar-se amb la demanda de declaració del guaraní com a llengua oficial del Mercosur. Així mateix, prossegueix a tot el país la campanya de recollida de signatures d'adhesió a la sol·licitud. D'altra banda, s'han remès milers de telegrams i de correus electrònics al president de la República i del Congrés, en el mateix sentit.

2.2. *Deu anys després... la lluita continua*

Transcorreguts els deu primers anys de la celebració del primer congrés «La lengua y cultura guaraní en el Mercosur», hem de reconèixer que la llengua guaraní encara no ha aconseguit el rang d'idioma oficial del Mercosur, però tampoc no podem negar que és molt a prop de ser-ho. Més que mai, la posició actual de l'*avañe'ẽ* (o llengua del guaraní) al Mercosur ha millorat, la qual cosa ens permet avançar un major espai de promoció i difusió per a la llengua. D'altra banda, el Mercosur (deu anys després) té més membres: Xile, Bolívia i, recentment, Veneçuela.

Fem una breu anàlisi geopolítica, centrant-nos en el guaraní, essencialment en referència als últims esdeveniments que l'afecten.

2.2.1. El guaraní és llengua històrica i idioma del Mercosur

El 2 d'agost del 1995, amb la signatura de l'Acta d'Asunción, subscrita pels ministres d'Educació i Cultura dels països membres del Mercosur, es va declarar el guaraní com a llengua històrica del Mercosur. Tot i que aquesta resolució fonamentalment no va afegir ni va llevar gran cosa al guaraní, sent optimistes ens permet deduir que els que van prendre aquella resolució el 1995 (els quatre membres inicials del Mercosur: el Paraguai, l'Argentina, l'Uruguai i el Brasil) reconeixien un origen històric comú: el guaraní. És sabut que abans de l'arribada dels espanyols i els portuguesos, tota la regió va ser assentament de la gran nació guaraní, des de les costes del Carib fins a l'Uruguai i des dels contraforts andins fins a l'oceà Atlàntic. D'altra banda, dos dels quatre països membres inicials del Mercosur mantenen els noms nadius: Paraguai i Uruguai. Així mateix, el Brasil i l'Argentina

presenten en la geografia diversos topònims en guaraní, per cert, zelosament acurats (Yapeyú, el lloc de naixement de san Martín, *el Libertador*, a l'Argentina; i Itamaraty, seu de la diplomàcia brasilera). A més, als quatre països hi ha importants assentaments de comunitats nadiues guaranís, amos originaris de la cultura i la llengua que, a hores d'ara, ens ocupen en aquest procés de reivindicació americanista. D'altra banda, cal destacar que, des del 13 de desembre del 2006, el guaraní és un dels idiomes del Mercosur; segons la Decisió 31/06 del Consell del Mercat Comú. Aquesta decisió ratificada pels presidents del Mercosur, en la reunió del 19 de gener del 2007, atorga al guaraní un estatus molt important, fins a aquell moment desconegut, en totes les documentacions legals del Mercosur.

2.2.2. La situació paraguaiana

Entre tots els països que avui componen el Mercosur, el Paraguai és el que manté amb major força la tradició del guaraní, malgrat que és el país —encara que resulti paradoxal— on el guaraní va patir la persecució i la discriminació més grans i més terribles; a pesar d'això, aquests focus de marginació infundats i fanàtics tendeixen gradualment a desaparèixer. Per més que part d'aquests pocs *contreras* intentin fer veure el guaraní com a «difícil» o «mig mort», la realitat ens permet intuir una altra cosa, així:

Primer. Les dades de l'últim cens nacional, dut a terme el 2002, van evidenciar la presència d'un 50 % de parlants de guaraní al Paraguai, seguit de gairebé un 25 % de bilingües (guaraní-castellà) i menys del 10 % de castellanoparlants. Aquesta dada és important, perquè si comparem el percentatge de parlants de guaraní amb el del 1992, percebem que en aquell cens el percentatge de parlants de guaraní va ser inferior. Efectivament, el cens del 1992 mostrava el 37 % de parlants de guaraní. Es dedueix, llavors, que el guaraní, en comptes de tendir a reduir el nombre de parlants o a desaparèixer, mostra una projecció amb fortaleza, ja que ha augmentat el nombre de parlants. Avui —encara que *alguns* sostinguin el contrari— hi ha molts més joves (que no van patir les persecucions que, per parlar guaraní, van patir els seus pares) que no tenen problemes a estudiar i a dir que els agrada el guaraní i que el parlen sense prejudicis. La veritat clara i rasa és que, al Paraguai, el 80 % de la població parla i entén el guaraní, encara que alguns malparlin contra el guaraní en guaraní mateix.

Segon. El guaraní és idioma oficial del Paraguai des de l'any 1992. Efectivament, el guaraní va aconseguir aquest rang després de molts anys de marginació per part de certa burocràcia lletrada, que encara roman encastada en els espais de poder, però amb menys força. No hem de perdre de vista que els que van formar la Convención Nacional Constituyente que va aprovar l'actual Constitució Nacional (1992) procedien de diferents estaments: partits polítics i organitzacions socials,

gremials, estudiantils, llauradores, indígenes, cooperatives, empresarials i industrials, etc. I que tots ells, en representació dels seus partits i les seves organitzacions, van aprovar unànimement l'article 140 que va declarar el guaraní com a idioma oficial de la República.

Tercer. El guaraní forma part del sistema educatiu nacional des de l'any 1994. Actualment, gairebé dos milions d'infants, joves i adults estudien guaraní, dels cinc milions i mig que en som, segons l'últim cens. A pesar de la tremenda discussió que acompanya la implantació del guaraní en l'educació —cosa que considerem que és saludable i que ha de ser normal— quant als continguts, la metodologia o l'avaluació; en el fons, tots (amb esporàdiques excepcions) apostem per la presència del guaraní en el sistema educatiu. El guaraní ha arribat ja a les universitats, no a totes, però ja ha arribat a diverses universitats. Avui l'estudiant de medicina o de periodisme o de magisteri o de ciències agràries o el futur advocat, etc., sap perfectament que no podrà sobreviure al Paraguai si no parla guaraní. D'altra banda, un alt percentatge dels docents en exercici ja va estudiar o estudia guaraní i molts d'ells —inicialment poc inclinats a l'ensenyament del guaraní— avui s'han convertit en els seus promotors i difusors més importants. Només de l'Ateneo de Lengua y Cultura Guaraní ja han sortit vint-i-un mil professors de llengua guaraní, cosa impossible trenta anys enrere.

Quart. El guaraní té més presència en els mitjans de comunicació de masses. Respecte a això, assenyallem que hi ha nombroses empreses de comunicació (sobretot, emissores de ràdio) que tenen espais dedicats al guaraní. El mateix passa amb les promocions publicitàries. Ningú no pot negar que hi ha nombroses propagandes en guaraní. Així mateix, també són nombrosos els periodistes que reconeixen el guaraní com una eina de feina útil i indispensable. Encara més, darrerament, la Cámara Paraguaya de Anunciantes (CAP) ha sol·licitat a les autoritats nacionals que l'etiquetatge dels productes del Mercosur també es faci en guaraní.

Cinquè. Publicació permanent de llibres. Aquest és un altre aspecte interessant d'una nova circumstància que toca viure al guaraní. Efectivament, no passa un mes sense que es publiqui un llibre o més, revistes i altres materials impresos sobre el guaraní o en guaraní, incloent en aquest últim grup un nou periòdic en guaraní: *Ára*. Tots sabem que la literatura enforteix la vitalitat de les llengües.

Sisè. Al Paraguai ja hi ha nombroses institucions i persones que sol·liciten la declaració del guaraní com a idioma oficial del Mercosur. En particular, l'Ateneo de Lengua y Cultura Guaraní va tornar novament, ara a final de juliol passat, a presentar al Parlament nacional la petició de suport a la declaració del guaraní com a idioma oficial del Mercosur, perquè les autoritats nacionals sol·licitin l'esmentada reivindicació en el si del Mercosur.

En síntesi, al Paraguai nostre que es caracteritza pel desordre, ens resulta una mica difícil fins i tot organitzar-nos, però, pel que fa a aquest tema, crec que lenta-

ment ho estem fent. De fet, aquí hi ha suficients elements positius que sostenen i reforcen la sol·licitud de declaració del guaraní com a llengua oficial del Mercosur.

2.2.3. La situació argentina

A l'Argentina sempre hi ha hagut una consciència positiva envers el guaraní a les províncies del nord, com ara Corrientes, Formosa, Misiones, Chaco, Resistencia, Paraná i Salta, entre d'altres.

Avui en constitueix una mostra valuosa la província de Corrientes, que, a final del 2005, va declarar el guaraní com a idioma oficial juntament amb el castellà. Aquest èxit és degut a la perseverant campanya desenvolupada pel llavors diputat Walter Insaurralde. Aquest fet històric ens presenta una comunitat conscient de la seva realitat sociolingüística i coherentment compromesa amb aquesta. Actualment, a la província de Corrientes els docents i els futurs docents estudien guaraní (a Itati i a Bella Vista els cursos són a càrrec de l'Ateneo), i, cosa que és una mica més important, nombroses escoles ja implanten l'ensenyament bilingüe (castellà-guaraní). Així mateix, hi ha diversos literats destacats i estudiosos del guaraní.

També sabem que a Misiones i a Formosa es treballa pel reconeixement del guaraní com a idioma oficial en les institucions educatives, ja que molts infants només parlen i entenen el guaraní. D'altra banda, contínuament tenim notícies de cursos i activitats de promoció cultural del guaraní a Paraná (on funciona una altra seu regional de l'Ateneo), a Resistencia, a Chaco, a Salta, a Rosario i a Buenos Aires mateix (a la Universitat de Buenos Aires es desenvolupa un curs de guaraní també patrocinat per l'Ateneo). Sabem que en totes aquestes províncies hi ha nombroses emissores de ràdio que fan servir el guaraní, com també noms de locals comercials o de carrers en guaraní. En el cas particular de Buenos Aires, cal recordar que hi viuen milions de paraguaians que diàriament fan servir-hi el guaraní.

Avui dia, a la zona fronterera amb el Paraguai, fins i tot es parla de la necessitat d'integrar la *República Guaranítica* i, consegüentment, en diverses de les províncies esmentades es parla de la necessitat de declarar el guaraní com a idioma oficial del Mercosur; més concretament, a Formosa, per exemple, es desenvolupa una intensa campanya en aquest sentit.

Finalment, cal recordar que a l'Argentina hi ha una rica tradició missionera en guaraní compartida amb el Paraguai. Els testimonis de les primeres impressions fetes a les missions jesuítiques des de 1610 han quedat tant en territori argentí com en territori paraguaià.

No obstant això, el més transcendent és que una part important de l'Argentina, la província de Corrientes, va declarar el guaraní idioma oficial, la qual cosa, per extensió, ens permet afirmar que l'Argentina també té dos idiomes oficials: el castellà i el guaraní.

2.2.4. La situació uruguaiana

Sens dubte, l'Uruguai, a través de la Cambra de Representants, va ser la que ens va donar la lliçó més valuosa dels darrers temps en matèria de Mercosur, ja que en un acte de profund compromís americanista i d'un respecte molt digne a les seves pròpies arrels culturals, va decidir donar suport a la declaració del guaraní com a idioma oficial del Mercosur, juntament amb el castellà i el portuguès. El gest del diputat Rubén Martínez Huelmo, propulsor del projecte, així com dels altres membres de l'esmentada cambra i, per extensió, de tot el poble uruguaià romandran inesborrables en aquesta titànica campanya de reivindicació del guaraní.

D'altra banda, a la Universitat de la República hi ha diversos treballs d'investigació sobre el guaraní i, fins avui dia, nombroses ciutats de l'Uruguai mantenen orgulloses els noms guaranis.

2.2.5. La situació brasilera

Així mateix, la República Federal del Brasil també hi aporta la seva part. Cal esmentar i sense por d'equivocar-se que, entre els països membres del Mercosur, el Brasil és el que més topònims guaranis ha mantingut en la seva geografia.

D'altra banda, la ciutat de Foz do Iguaçu és la que més interès mostra envers el guaraní, fins al punt que en els propers mesos s'hi iniciaran diversos cursos de guaraní. La promoció de la llengua i la cultura guaranis en aquest país també afecta diverses universitats de renom, entre les quals hi ha la Universitat Federal de Santa Catarina, la Universitat de São Paulo i la Universitat Federal de Rio de Janeiro. Així mateix, el Brasil comparteix amb l'Argentina, el Paraguai i Bolívia valuosos testimonis del guaraní missioner. Al Brasil hi ha catecismes, gramàtiques i diccionaris elaborats a les missions jesuítiques que formen part del ric patrimoni cultural guaraní de l'actual Mercosur.

Cal destacar que la Prefectura Municipal de Foz do Iguaçu i el Govern Federal promocionen l'Eco Foz 2008, considerat el projecte ecològic més gran del món. La promoció de l'esdeveniment es fa en cinc idiomes: portuguès, castellà, anglès, francès i guaraní. Segons les autoritats regionals i federals del Brasil, la presència del guaraní en la trobada és fonamental, perquè està directament lligada al concepte de conservació ecològica, principi cardinal en la vida de la gran nació guaraní.

D'altra banda, el nostre contacte permanent i solidari amb personalitats i institucions culturals i de beneficència del Brasil ens confirmen que ells també donen suport a la declaració del guaraní com a idioma oficial del Mercosur.

2.2.6. Entre els nous membres del Mercosur: la situació boliviana

Bolívia va oficialitzar el guaraní abans que el Paraguai i Corrientes inclosa. Aquest és un fet molt rellevant en la lectura que ara fem de l'actualitat regional del guaraní. En efecte, Bolívia té quatre idiomes oficials: el castellà, el guaraní, el quít-xua i l'aimara. Tota la zona sud-est de Bolívia és pràcticament parlant de guaraní. Allà hi ha programes d'educació bilingüe intercultural amb diversos anys de tradició. També hi tenen infinitat de publicacions en guaraní.

Però la nota més cridanera dels darrers temps, la va donar recentment l'actual president bolivià Evo Morales, en posar un termini de dos anys als funcionaris de l'Estat perquè aprenguin i facin servir en les relacions interpersonals, a més del castellà, qualsevol de les altres llengües oficials, entre les quals el guaraní. Sense cap mena de dubte, aquesta disposició presidencial parla clarament del valor que el Govern bolivià ha donat al guaraní i a les altres llengües nadiues.

2.2.7. Més enllà del Mercosur: el fort suport internacional

No hi ha dubte que el guaraní, internacionalment, s'ha convertit en quelcom de semblant a la nina dels ulls de tothom. Sembla que ha esdevingut l'*atracció fatal* de tothom. Crec que, definitivament, el guaraní ha encisat mig món amb els seus misteris i la seva *quasi perfecció*. Podem afirmar que en tots els continents de la Terra alguna o diverses persones concentren l'atenció en aquesta llengua mil·lenària i enigmàtica. En el moment d'escriure aquest breu i modest assaig, vaig entrar a Internet i, en un dels cercadors, vaig constatar-hi l'existència de 400.000 llocs al món que promouen el guaraní. Justament Google, un dels cercadors, té una versió traduïda al guaraní. A més, prestigioses universitats i centres d'investigació del món hi dediquen cursos i projectes de durada llarga i molt costosos. D'un temps ençà, els Joan Moles, els Wolf Lustig, els Henry Boyer, els Shaw Gynan i altres —a qui demano disculpes per no citar-los aquí, perquè la llista no s'acabaria— s'han *fanatitzat* més pel guaraní que no saltres mateixos, i això és molt valuós i transcendent. Ells, des dels seus respectius països, s'han convertit en importantíssims baluards en la reivindicació del guaraní.

En aquesta anàlisi, feta des del Paraguai, no hem de perdre de vista finalment els milers de paraguaïans establerts arreu del món que, amb l'excusa del *techaga'u* (l'enyorança del Paraguai), avui demostren a cada moment l'admiració, l'amor i el respecte envers el guaraní: la seva llengua, la llengua dels seus pares i avis, la llengua del Paraguai, la llengua del Mercosur (tot i que encara no sigui idioma oficial del Mercosur), la llengua d'Amèrica. L'única llengua americana que mai no es va agenollar davant del conquistador. L'única llengua americana viva més

parlada a Llatinoamèrica. L'única llengua americana que al Paraguai va ser, és i serà la llengua dominant i la llengua materna... li pesi a qui li pesi.

3. CONCLUSIÓ

Hi ha dues qüestions clares i irrefutables en acabar aquesta anàlisi. En primer lloc, el guaraní és més viu que mai; per consegüent, ja no morirà. Encara més, des del 13 de desembre del 2006, el guaraní és un dels idiomes del Mercosur; segons la Decisió 31/06 del Consell del Mercat Comú. Lentament tendeix a desaparèixer la inquisició que durant anys llargs i foscos va voler destruir injustament i infundadament l'*avañe'ẽ* (la llengua del guaraní). Descomptant uns pocs imbècils i ignorants que queden i que especulen vanament amb la decadència i la mort del guaraní, i de qui ja em vaig ocupar en un escrit anterior, avui dia, aquesta llengua té nombrosos defensors, promotors i difusors arreu del món.

D'altra banda, la segona qüestió és que el guaraní serà (més tard o més d'hora) idioma oficial del Mercosur. En el fons, tots (paraguaïans, argentins, uruguaïans, brasilers, bolivians i la resta de la comunitat internacional) reconeixem el guaraní com a idioma històric majoritari, viu, usual i útil de cap a cap del Mercosur. Al Paraguai, Bolívia i l'Argentina (província de Corrientes) ja és idioma oficial; l'Uruguai, al seu torn, mitjançant la Cambra de Representants, també ha donat ja suport a la declaració del guaraní com a idioma oficial del Mercosur. Cal esperar i insistir-hi, no sabem quant temps, però si hem suportat deu o més anys en aquesta campanya, llavors no ens costarà gens esperar i insistir-hi més...

L'estandardització del noruec modern: origen, desenvolupaments i perspectives de futur

ERNST HÅKON JAHR
Universitat d'Agder, Kristiansand

Conferència llegida davant la Secció Filològica de l'IEC el 18 de gener de 2008

MARC HISTÒRIC

A l'edat mitjana, Noruega tenia un llenguatge escrit molt desenvolupat, l'antic nòrdic, però amb el declivi del regne noruec als segles xiv i xv la llengua va ser desestandarditzada. Durant el llarg període d'unió danonoruega (1380-1814), el danès va ser l'única llengua escrita a Noruega, tot i que el danès i el noruec no difereixen gaire l'un de l'altre: de fet, el noruec, el danès i el suec formen un continu escandinau en què pràcticament tots els dialectes són intel·ligibles mútuament.

El 1814, Noruega es va separar de Dinamarca i els noruecs van formar un Estat independent propi, tot i que van continuar compartint monarquia i política estrangera amb Suècia fins a l'any 1905. Els noruecs havien aconseguit la Constitució i el Parlament, així com una universitat pròpia (fundada el 1811); havien començat a considerar-se una nació nòrdica a part. Tot i això, la conjuntura lingüística els suposava un problema greu: el danès, la llengua d'escriptura de l'antiga unió, era d'ús general. Malgrat l'autogovern democràtic i les institucions nacionals, no hi havia una base lingüística autèntica per a la consciència nacional noruega, ja que, com a conseqüència de les millores educatives introduïdes a l'escola elemental, els noruecs havien après a escriure danès fins i tot millor que abans del 1814; aquesta situació feia que molts noruecs consideressin indigne d'una nació independent el fet de tenir un estàndard estranger (és a dir, el danès).

SELECCIÓ DE LA NORMA

La situació sociolingüística cap al 1814 mostrava dos camins possibles per a desenvolupar un estàndard nacional: el primer tenia a veure amb l'elit social,

les classes altes, i n'excloïa les més baixes; la segona només afectava la llengua de les classes baixes i descartava la varietat parlada per l'elit. El lingüista i director d'escola secundària Knud Knudsen (1812-1895) donava suport a la primera opció, que, segons ell, constituïa l'únic acostament realista; la segona solució fou encapçalada pel lingüista i poeta Ivar Aasen (1813-1896). La solució de Knud Knudsen consistia a fer una *norueguització* progressiva, pas a pas, de la norma danesa heretada, tot reemplaçant els trets típicament danesos per elements del noruec parlat per les classes altes. Així, gradualment, s'aconseguiria que l'estàndard escrit deixés de ser bàsicament danès i passés a ser predominantment noruec. Aquest pla va ser esbossat inicialment en la dècada dels trenta del segle XIX pel poeta nacional Henrik Wergeland (1808-1845), però elaborat amb més detall per Knud Knudsen.

La varietat de danonoruec parlat que es va desenvolupar durant el segle XVIII i que va ser emprat en l'Administració i per la classe mitjana-alta era l'interessant resultat d'un cas de contacte lingüístic (vegeu Jahr, 1994: 36 i s.). El noruec col·loquial i el danès escrit s'hi barrejaven i van donar com a resultat una varietat lingüística nova que podria denominar-se *criolloide* o *koiné*, segons Trudgill (1986). Els criolloides són llengües mixtes i —com els criolls— són llengües maternes, però els manca historicitat, a diferència dels pidgins o els criolls. La llengua parlada danonoruega no tenia passat com a pidgin, era gramaticalment simplificada en comparació del danès escrit i els dialectes noruecs, i havia estat llengua materna des que es conserva documentació. Finalment, no havia perdut mai el contacte amb el danès. Tenint en compte tots aquests factors, estaria justificat anomenar aquesta varietat danonoruega *criolloide*. Tanmateix, és un fet que danès i noruec són molt pròxims lingüísticament i, per tant, seria més adient referir-se al procés com un contacte de dialectes —és a dir, entre els dialectes escandinaus danès i noruec—, més que no pas un contacte de llengües pròpiament dit. Consegüentment, la varietat parlada mixta danonoruega hauria de veure's més aviat com un nou dialecte escandinau, un producte del contacte de dialectes. Trudgill (1986) denomina aquesta mena de dialecte una varietat *koiné*.

La segona solució per a la situació lingüística posterior al 1814 donava una resposta diferent a la qüestió de qui eren els veritables noruecs, de qui representava els valors nacionals «genuïns» del llenguatge. Ivar Aasen en va donar la clau: els vertaders noruecs no eren les classes mitjanes-altes, amb el seu dialecte influït pel danès, sinó els pagesos que parlaven dialecte (Aasen 1909 [1836]), els quals llavors representaven més del 95 % de la població total i s'expressaven amb un ventall de dialectes desenvolupats a partir de l'antic nòrdic. Ivar Aasen va aconseguir demostrar la relació entre el nòrdic antic i els dialectes pagesos moderns de les zones rurals (Aasen, 1848 i 1850). Ho va fer emprant el mètode històric comparatiu desenvolupat per Rasmus Rask, Jakob Grimm, Franz Bopp i altres, i duent a terme elaborades enquestes dels dialectes rurals de grans àrees del país durant la

dècada de 1840 a 1850. No obstant això, va descartar tota influència visible que estigués causada pels segles de contacte lingüístic, especialment les influències lèxiques del baix alemany i el danès.

La idea d'Aasen era crear un estàndard literari completament nou basat en aquests dialectes rurals. Aasen defensava que, malgrat les diferències entre aquests, tots tenien uns certs trets estructurals fonamentals en comú que els distingien del danès i el suec, en tant que clarament *noruecs*. La classe mitjana-alta no podia negar, d'altra banda, que la seva llengua era el fruit evident del contacte de llengües —noruec parlat i danès escrit—, tot i que desenvolupada completament a Noruega i existent només a Noruega. Tanmateix, amb independència de l'estatus social alt, havia de ser descartada com a candidata a ser llengua nacional pels seus orígens i per la seva història. Per Aasen, aquest dialecte representava més el danès que el noruec i com a tal era completament inviable com a símbol lingüístic nacional.

CODIFICACIÓ DE LA NORMA

L'objectiu primer del programa de Knudsen era canviar la norma escrita danesa per obtenir una correspondència fidel entre la llengua escrita i la parla dels estrats més alts de la societat noruega. Una conseqüència d'aquesta perspectiva va ser que la cultura i la tradició lingüística de les classes altes —que mantenien lligams estrets amb la cultura i els valors danesos, i que s'havien originat i s'havien desenvolupat durant el temps de la unió— van ser definides i enteses com a «noruegues» i, per tant, podien acomplir la funció simbòlica nacional necessària d'un idioma. Tot i els vincles evidents amb el danès, Knudsen no va debatre gaire en termes de nacionalisme. Sobretot el va ocupar la idea de desplegar un noruec escrit que reflectís la correspondència entre escriptura i parla millor que la norma danesa. Atès que la varietat lingüística que pretenia emprar Knudsen només es feia servir a Noruega, la seva solució implicava que l'estàndard escrit seria, consegüentment, noruec.

Knudsen va explicar la seva solució i el seu punt de vista al llarg d'una sèrie de publicacions que van aparèixer a partir del 1845 (vegeu, per exemple, Knudsen, 1887). Knudsen fa una descripció acurada de la norma parlada que va seleccionar i que va denominar *parla quotidiana culta* (*dannet dagligtale*). Knudsen defensava amb convicció que aquesta varietat parlada era l'única que es podia entendre arreu del país i que també tenia el nombre més alt de parlants de totes les parlades a Noruega. També era la varietat que gaudia de més prestigi social. La idea de Knudsen era, doncs, canviar lentament l'estàndard escrit, pas a pas, mitjançant reformes lingüístiques, fent servir aquesta varietat parlada com a guia per als canvis. El resultat final seria un estàndard escrit noruec que reflectiria fidelment la varietat culta parlada que Knudsen havia seleccionat. Al capdavant, Knudsen, se-

gons les seves pròpies paraules, va recomanar una *evolució*, un desenvolupament gradual, no una *revolució*. Aquest estàndard naixent va ser batejat com a *danonoruec* i més tard, cap a la fi del XIX, *riksmål* ('llengua del regne').

Si la proposta i la perspectiva de Knudsen haguessin estat les úniques, la situació sociolingüística de Noruega hauria acabat essent, amb tota probabilitat, molt semblant a la que hi ha actualment a Suècia i Dinamarca. Noruega hauria tingut una varietat estàndard parlada i escrita forta i acceptada generalment, lligada estretament al dialecte parlat per les classes cultes i altes, mentre que les classes més baixes se serviren de dialectes d'estatus més o menys baix que, amb el temps, anirien retraient-se a zones rurals més remotes i cedint àmplies àrees geogràfiques a una varietat estàndard en expansió. Aquesta solució, però, com hem avançat abans, no era l'única possibilitat defensada. Ivar Aasen tenia una visió completament diferent de la situació i del que calia quant a planificació lingüística. Enfront de Knud Knudsen, Ivar Aasen recomanava una *revolució*, tant lingüística com cultural.

Aasen va crear el *nynorsk* ('neonoruec') al començament de la dècada de 1850; el va basar en els dialectes més arcaics i occidentals, els menys influïts per contactes estrangers, en particular del danès i el baix alemany (Aasen, 1853; vegeu Haugen, 1965). Va glossar l'estàndard que proposava i el va denominar *landsmaal* ('llengua del país', però també amb el possible significat 'llengua de la ruralia', com a oposada a la de la ciutat); el 1929 aquest estàndard va ser rebatejat per una decisió del Parlament com a *nynorsk*, terme que utilitzem en aquest article. La tradició de purisme pel que fa als manlleus del baix alemany i el danès que encara avui és característica del *nynorsk* va ser instigada per Aasen. Té una importància ideològica molt més profunda que el pur romanticisme, per tal com subratlla els vincles entre el *nynorsk* i l'antic nòrdic a través dels dialectes pagesos «no contaminats» (és a dir, incorruptes pel contacte de llengües). En aquest sentit, s'emfasitzen les bases ideològiques de l'estàndard: els dialectes dels pagesos eren els únics representants d'una llengua que podia ser anomenada *noruec*. Des del temps de l'antic nòrdic estàndard, aquesta llengua havia romàs en un estat de caos, però, d'acord amb Aasen, era possible acoblar totes les peces sota una forma moderna. Aasen deia que el seu estàndard representava aquesta mena de resurrecció. En el clima ideològic de l'època, les seves idees van esdevenir molt atractives i això va implicar una sortida per al nou estàndard quant al suport polític. La idea del *nynorsk* tenia una funció doble: en primer lloc, era un mitjà per a desenvolupar una nova autoestima social i cultural entre la població rural, sobre els dialectes de la qual s'havia establert l'estàndard, i estimulava activitats culturals i literàries als pobles; en segon lloc, es va confirmar com a mitjà d'atac a les classes governants des del punt de vista nacionalista.

Els lingüistes noruecs amb decidides inclinacions pel *nynorsk* han afirmat sovint que Aasen «va descobrir» i «va demostrar» la unitat dels dialectes populars

noruecs (una premissa important per a rebutjar l'afirmació de Knudsen segons la qual la seva norma incloïa el major nombre de parlants), i que sobre aquesta base va formular la proposta d'un *nynorsk* estàndard, construït —en principi— a partir de tots els dialectes rurals populars (els quals, en conjunt, constituïen una majoria aclaparadora de la població, entre el 90 % i el 95 % de la població total de Noruega d'aleshores). També es pot argumentar, però, que amb aquest estàndard Aasen va crear una unitat aparent entre els dialectes noruecs, múltiples i diversos, per fer que servissin el seu propòsit lingüístic i nacionalista. Com a resultat de les acurades recerques d'Aasen sobre la situació lingüística i del seu treball de planificació lingüística (destaquem: Aasen, 1848, 1850, 1853, 1864 i 1873), el noruec —com ell el va definir— l'any 1875 era, segons Haugen (1965), una de les llengües més ben descrites del món.

ELABORACIÓ DE LA NORMA

El 1884, en una revolució parlamentària sense vessament de sang, la majoria del Parlament va forçar el gabinet reial a dimitir i, el 1885, el Parlament va reconèixer el *nynorsk* d'Aasen com a estàndard oficial. Per tant, els dos estàndards van ser reconeguts com a oficials a partir del 1885, atès que el danès (o, més ben dit, el danonoruec de Knudsen) era ja la llengua del Govern. La decisió parlamentària del 1885 va implicar que les autoritats polítiques acceptaven el punt de vista segons el qual a Noruega hi havia dues cultures lingüístiques en competició: una d'inherent i veritablement nacional, representada per la pagesia (la cultura lingüística de la qual quedava reflectida pel *nynorsk* d'Aasen), i una d'importada, no nacional, representada per les classes mitjanes i altes (que tenia el danonoruec com a estàndard).

Els dos estàndards lingüístics que van començar a competir des d'aleshores van servir com a expressions lingüístiques de «les dues cultures», un concepte introduït pel periodista, poeta i autor Arne Garborg (1851-1924) (vegeu, per exemple, Garborg, 1877). Les diferències sociolingüístiques entre els dos estàndards eren notables, a la qual cosa es va afegir la implicació del nacionalisme al bàndol del *nynorsk* i del no-nacionalisme al del danonoruec (un punt de vista òbviament no vinculat a la major part dels usuaris del danonoruec). Tot i això, l'estàndard d'Aasen encara no podia servir completament com a llengua a la societat. El lèxic (l'inventari de conceptes) encara no estava prou desenvolupat per a abraçar totes les àrees i tots els camps de la societat, la ciència, les arts, etc. Aquest desenvolupament tan necessari es va dur a terme, àrea per àrea, gràcies a partidaris entusiastes del *nynorsk* que van treballar en diversos camps (medicina, exèrcit, dret, ciències socials, etc.); la decisió parlamentària del 1885 hauria de ser considerada, doncs, com un acte amb la intenció (per l'oposició política) d'explo-

tar el valor simbòlic de l'estàndard d'Aasen («la llengua dels pagesos») i d'atacar així la superioritat cultural i sociolingüística de l'elit encara dominant (culturalment). No va ser fins al 1901 (Jahr, 1989a) que les autoritats van decretar l'ús del primer estàndard *nynorsk* com a oficial a les escoles (amb regles d'ortografia, fonologia i morfologia). Aquest estàndard era una mínima adaptació de l'estàndard original que Aasen va publicar el 1864 (la gramàtica) i el 1873 (el diccionari).

La decisió de col·locar els dos estàndards escrits en igualtat de condicions va ser inclosa en l'esmena a l'Acta escolar del 1888, feta el 1892. Es regulava així que els municipis gaudien de llibertat per a triar en quin dels dos estàndards havien d'aprendre a escriure els alumnes i en quin dels dos s'havien d'editar els llibres escolars. Una clàusula addicional establia que els discents havien d'aprendre a llegir els dos estàndards. El 1892, doncs, el *nynorsk* va assolir les bases legals necessàries per a emprendre la conquesta dels districtes escolars. L'avenç del *nynorsk* va arribar al cim durant la Segona Guerra Mundial, l'any 1944, quan prop del 34 % de les escoles infantils del país feien servir el *nynorsk* com a primer estàndard escrit. Entre el 1944 i el 1956, tanmateix, hi va haver una reducció de prop de l'1 % cada any. Des de llavors, el descens va anar minvant, però va ser constant i no va cessar fins a l'any 1977. En aquella època, la proporció havia baixat fins al 16,4 % (Jahr, 1989a) i, des d'aleshores, va experimentar un augment lleuger (Jahr, 1995).

Quan, cap a mitjan segle XIX, Knud Knudsen va començar a propagar la proposta de solució al problema lingüístic, influents representants de les classes mitjanes-altes governants la van rebutjar immediatament. Tot i que les seves idees i el seu pensament havien estat fortament influïts per la filosofia romàntica nacional de l'època, no van veure cap raó per a canviar l'estàndard escrit danès que s'havien acostumat a considerar propi, tot i que la proposta de Knudsen implicava canvis que apropiaven l'estàndard a la seva varietat parlada. Això es va produir perquè els membres de la classe mitjana-alta d'aquell temps no percebien la llengua d'Aasen com una amenaça a la seva superioritat lingüística. Quan, més endavant, van començar a fer-ho, el programa de Knudsen es va acceptar més fàcilment i va conduir a la primera gran reforma del danonoruec, el 1907. Aquesta reforma significava el primer trencament amb el danès escrit a Noruega, en introduir paraules i trets morfològics específics de la classe mitjana-alta dins de l'estàndard (per a més detalls, vegeu Haugen, 1966, i Jahr, 1989a).

En la segona meitat del XIX, el partit radical dels pagesos (Venstre) —integrat per camperols (d'explotacions petites i grans) i també per molts mestres d'escola locals i altres intel·lectuals que donaven suport a la causa dels pagesos perquè consideraven que només ells eren els veritables noruecs i, per això, veien el *nynorsk* com l'única llengua noruega— va fer força per a arribar a una política d'independència completa de Suècia, mentre que els representants de les elits i la classe mitjana-alta, en molts casos, hi eren reticents. Aquesta actitud els va comportar

l'acusació que —per al partit dels pagesos— eren tan antipatriòtics en la seva política com ho eren en la seva llengua i cultura. Malgrat això, el 1905, els lligams entre Noruega i Suècia es van trencar, de manera que els anys següents les acusacions de manca de patriotisme es basaven exclusivament en la preferència lingüística i, per tant, van esdevenir cada vegada més obsoletes.

La decisió del Parlament del 1885 d'equiparar els dos estàndards va establir les bases d'una lluita entre aquests que es va estendre fins al 1917. La lluita es fonamentava, principalment, en raons nacionalistes més que no socials. Durant la primera dècada del xx, l'enfrontament va crear molt ressentiment per les dues parts, en especial quan el Parlament va decidir l'any 1907 que, per a graduar-se en l'escola secundària, que donava accés als estudis universitaris, els estudiants havien d'aprovar un examen en els dos estàndards. Per a la majoria d'estudiants de les escoles secundàries, el *nynorsk* era totalment aliè i aquesta decisió del Parlament va despertar hostilitats entre els partidaris del danonoruec, els quals veien la decisió com una provocació oberta per part dels defensors del *nynorsk*. El nombre d'escoles que canviaven de l'estàndard danonoruec al *nynorsk* creixia any rere any. En aquestes circumstàncies, es van establir les dues organitzacions principals de la lluita lingüística: el Noregs Mållag, per al *nynorsk* (1906), i el Riksmålsforbundet, per al danonoruec (1908). El guanyador del Nobel de literatura (1903) Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910) va ser el primer president del Riksmålsforbundet.

Atès el to agre i irreconciliable del conflicte lingüístic durant la primera dècada del segle xx, no és gens sorprenent que es proposessin altres solucions, afavorides pels dos grups principals d'antagonistes: una victòria completa per part d'un dels dos estàndards escrits i la desfeta completa de l'altre. Alguns començaren a preguntar-se si no seria possible trobar una via que no impliqués la derrota d'una de les parts: podria trobar-se una solució unificada, amalgamada, «pannoruega», potser en un estàndard fusionat sobre la base del *nynorsk* i el danonoruec. En particular, Moltke Moe (1859-1914), un professor de cultura popular, argumentava de manera apassionada i eloqüent (per exemple, Moe, 1909) a favor del desenvolupament d'un *samnorsk* ('unificat, amalgamat, pannoruec') estàndard. Aquesta idea resultava molt atractiva: per a molta gent, el greu conflicte lingüístic entre *bokmål* i *nynorsk* representava una forta amenaça a la unitat nacional. Que potser la nació, doncs, estava a punt de dividir-se en dos bàndols completament oposats per qüestions lingüístiques, quan tot just s'havia aconseguit la independència nacional total (com s'ha dit abans, Noruega va compartir sobirà i política exterior amb Suècia des del 1814 fins al 1905)? Era aconsellable trobar una reconciliació, una solució *samnorsk*, però trobar un mètode concret d'estandardització i planificació lingüística per a aconseguir-ho era una cosa completament diferent.

Un acostament possible va ser suggerit per l'organització Østlandsk Reising (Alçament Noruec Oriental), que va operar entre el 1916 i el 1926. El programa

de l'entitat consistia a fomentar l'ús dels dialectes rurals del sud-est del país —per ells, Aasen havia desestimat aquests dialectes per al seu estàndard *nynorsk*— i advocar per la inclusió de trets d'aquests dialectes en l'estàndard escrit. De bon començament, l'Østlandsk Reisning es va autodefinir com una organització *samnorsk*. Els líders afirmaven que els dialectes del sud-est del país tenien un paper històric que havien de representar i que podrien bastir els dos estàndards escrits amb prou material lingüístic per a oferir un pont que salvés la divisió entre l'«occidentalista» *nynorsk* i l'estàndard «urbà» *bokmål* (per a una explicació de l'Østlandsk Reisning, vegeu Jahr, 1978). Didrik Arup Seip (1848-1963), professor de danonoruec a la Universitat d'Oslo i una de les figures cabdals de l'Østlandsk Reisning, opinava que era possible resoldre el conflicte de la llengua noruega per sempre més. Fent la tria correcta, seria possible superar el punt mort en què la política lingüística s'havia estancat per la lluita irreconciliable entre el *nynorsk* i el danonoruec. Si els dialectes rurals dels comtats orientals (menys arcaics i, per tant, més propers al danonoruec que els dialectes rurals occidentals) havien de constituir la base de la reforma lingüística, el resultat seria necessàriament que l'arcaic *nynorsk* es modernitzaria i el danonoruec es «norueguitzaria» encara més. Així, la distància lingüística entre ambdues varietats es reduiria decisivament. Si es prenguessin aquestes decisions i s'establís la direcció del canvi, pensava Seip, el desenvolupament estaria destinat a anar en la direcció del *samnorsk* per la pròpia inèrcia (Seip, 1917).

Molts compartien els punts de vista de Seip i de l'Østlandsk Reisning en aquesta qüestió, però també hi havia moltes persones que hi dissentien i dubtaven si seria políticament i pràcticament possible planificar la fusió dels dos estàndards d'aquesta manera. Era clar que els arguments més poderosos de Seip estaven fonamentats en les diferències lingüístiques relativament trivials entre els dos estàndards i que no tenien en compte que les divergències sociolingüístiques eren molt més importants i difícils de conciliar mitjançant un *samnorsk* estàndard planificat i fusionat, «adequat per a tots els noruecs», com resava un dels eslògans de Seip de l'època.

Quan, el 1913, el Parlament va decidir designar un comitè que preparés les reformes lingüístiques per als dos estàndards, el desig de dirigir el desenvolupament cap a la unificació lingüística era present en els debats. Així doncs, entre el 1915 i el 1917 es va produir un gran avenç entre els representants parlamentaris que estaven a favor del *samnorsk*. Hi van tenir un paper principal les discussions freqüents sobre quines varietats lingüístiques caldria emprar en l'ensenyament oral a les escoles i, especialment, els debats sobre la llengua oral que s'hauria de fer servir a les escoles urbanes. Johan Gjøstein (1866-1935), membre del Parlament pel partit laborista, va atiar les consciències amb vehemència per donar un estatus protegit per llei a l'ús a les escoles dels dialectes propis de la classe treballadora

urbana. Aquestes varietats parlades, segons ell, posseïen la capacitat lingüística d'omplir el buit entre el *nynorsk* i el danonoruec, i, consegüentment, els parlants (els alumnes de les escoles) havien de ser protegits pels docents i per la llei per expressar-se lliurement en la seva varietat (sobre el debat al voltant de l'ús de varietats parlades a l'escola, vegeu Jahr, 1984). En altres paraules, mentre que l'organització Østlandsk Reisning defensava que els dialectes del camp als districtes rurals orientals constituïen l'única base lingüística sobre la qual es podia bastir el *sammorsk* estàndard, Johan Gjøstein es mostrava força més inclinat cap als dialectes urbans populars, els dialectes dels treballadors de les ciutats. El més important en aquest context no és, però, la diferència entre totes dues posicions, sinó el fet que dues varietats diferents del burgès danonoruec es postulaven com a fonaments d'una futura reconciliació i, en última instància, d'una fusió del *nynorsk* escrit i del danonoruec. Avui, després de dècades de recerca sociolingüística, és obvi que el suggeriment de Johan Gjøstein implicava una revolució sociolingüística total, però no ho era tant per als planificadors lingüístics de l'època.

El 1917 el Parlament va acordar una reforma important que va iniciar una fase nova en el procés d'estandardització i planificació de la llengua noruega: el període *sammorsk* (1917-1964). Aquesta reforma consistia en canvis profunds tant en el *nynorsk* com en el danonoruec, tant pel que fa a les bases sociolingüístiques com a la introducció d'elements *sammorsk*.

Les mesures de planificació lingüística que es van prendre durant el primer gran període de la política lingüística noruega (1814-1917, tractada més amunt) havien produït dos estàndards escrits en competició. Després de la reforma del 1917, tant el *nynorsk* com el danonoruec ja havien esdevingut inqüestionablement molt diferents del danès i el suec. Amb les reformes del 1907 i el 1917, l'estandardització i la planificació lingüístiques havien aconseguit canviar el danès escrit gradualment fins que es va assolir un estàndard noruec que ja reflectia la varietat parlada de les classes cultes i burgeses d'Oslo, la varietat parlada que gaudia, de bon tros, de l'estatus social més alt. La reforma del 1917, doncs, completava el programa formulat per Knud Knudsen a mitjan segle XIX.

No obstant això, la reforma del 1917 també va constituir el primer gran pas cap al *sammorsk*. L'estàndard danonoruec que va resultar de la reforma del 1917 es va estructurar de manera que consistia en dues varietats força allunyades: una de més conservadora, que reflectia la parla de la classe mitjana-alta, sense formes populars, i una altra de més radical sociolingüísticament, que feia servir freqüentment formes dialectals populars de l'est i formes que coincidien amb les del *nynorsk* (el *nynorsk* també es va dividir, al seu torn, en una varietat més tradicional i una altra de més oriental, però això tindria escasses conseqüències a curt termini). Les innovacions del *sammorsk* van ser introduïdes en els dos estàndards com a formes opcionals. En danonoruec, les innovacions incloïen trets morfològics

d'extracció baixa i formes dialectals; en *nynorsk*, es tractava d'elements rurals orientals i dels dialectes urbans. Les passes fetes cap al *nynorsk* en danonoruec van crear molta confusió durant els anys següents a la reforma (Jahr, 1978). Un problema important era que els experts en planificació lingüística d'aquells anys, fortament influïts per la ideologia nacionalista del període previ, eren totalment insensibles a la realitat sociolingüística noruega. No estaven, per tant, preparats per a afrontar la protesta social massiva de les classes mitjanes-altes en contra de la introducció en l'estàndard danonoruec de formes dialectals (del sud-est o urbanes) estigmatitzades, de classe baixa, introduïdes pels experts, que consideraven aquestes formes més típicament «noruegues» que les corresponents danonoruegues. Els planificadors lingüístics no havien aconseguit adonar-se que la distància social entre el *nynorsk* i el danonoruec era força més gran que la distància lingüística que separava les dues varietats. El 1917, en rebre trets lingüístics i paraules específiques dels dialectes rurals orientals i dels urbans, el danonoruec escrit havia traspasat, de fet, una frontera sociolingüística important. Això explica les fortes reaccions per part dels parlants de danonoruec, que, consternats, sentien que les autoritats havien vulgaritzat la seva llengua escrita. El rebuig total dels canvis (*samnorsk*) opcionals per part de grups amplis i influents d'usuaris de danonoruec apunta amb força que, el 1917, la planificació lingüística noruega havia arribat als límits de la capacitat per a modificar l'estàndard danonoruec en el marc d'arguments nacionalistes. Era clarament necessari desenvolupar una ideologia de planificació lingüística basada en una comprensió sociolingüística fonamental de la comunitat lingüística noruega contemporània per a promoure un mètode de desenvolupament planificat que conduís a un estàndard escrit amalgamat. L'anàlisi necessària havia d'incloure una comprensió dels atributs i els trets sociolingüístics dels dos estàndards establerts.

ACEPTACIÓ DE LA NORMA

Des de llavors (1917) fins al 1981, la principal qüestió en l'estandardització i planificació de l'estàndard danonoruec va ser més de naturalesa sociolingüística que no nacionalista, tot i que bona part de la retòrica dels partidaris del *nynorsk* va continuar essent nacionalista fins a la Segona Guerra Mundial. A partir de la reforma del 1917, el danonoruec estàndard ha estat dividit, com s'ha mostrat suara, en dues varietats lingüístiques força diferents: l'una reflectia la parla d'estatus alt de la classe mitjana-alta («*bokmål* conservador»); l'altra tenia com a bases principals els dialectes urbans de classe baixa i els rurals del sud-est («*bokmål* radical»). Encara que les dues pertanyien teòricament —és a dir, per definició— a l'estàndard escrit *bokmål*, la darrera varietat estava més prop sociolingüísticament del *nynorsk*. És possible, doncs, argumentar que la dimensió social original pre-

sent en el conflicte entre danonoruec i *nynorsk* també va ser present, des del 1917, en el si del mateix danonoruec, i que es va expressar a través de les diferents possibilitats de variació dins aquest estàndard.

Durant el període del 1917 al 1925-1926, va haver-hi en gairebé quatre mil districtes escolars locals una forta polèmica sobre quina de les dues varietats danonoruegues s'havia de fer servir: la més conservadora, que reflectia la parla de la classe mitjana-alta culta, o la radical, farcida de formes populars dialectals. Els anys immediatament posteriors al 1917, la varietat radical del danonoruec va ser introduïda fins a arribar al 64 % de les escoles del país que tenien el danonoruec (no el *nynorsk*) com a estàndard principal (Jahr, 1978: 153). No obstant això, durant els anys vint, la varietat conservadora va recuperar terreny. El fet que la varietat conservadora dominés gairebé totalment fora de les escoles va implicar una important regressió per a la varietat radical. A llarg termini, aquesta manca d'equilibri va tenir conseqüències per a les escoles també.

La reforma del 1907 va constituir, com s'ha dit abans, el trencament més definitiu amb el danès a Noruega. La reforma del 1917 va ser, en part, una completació de l'esforç perquè l'estàndard escrit reflectís la parla de la classe mitjana-alta culta, però en part també un major oberturisme del danonoruec estàndard vers els dialectes (del sud-est i de les classes treballadores urbanes). Les noves formes opcionals del danonoruec representaven l'inici d'un programa que pretenia unificar els estàndards escrits. Per tal de cercar una política de planificació lingüística que emparés un desenvolupament cap a un sol estàndard escrit fusionat, s'havia d'acceptar i s'havia d'argumentar que els dos estàndards existents s'havien d'ajustar l'un a l'altre mitjançant diverses reformes lingüístiques. Atès que els parlants de la varietat de la classe mitjana-alta d'Oslo —àmpliament percebuda com a noruec parlat estàndard parlada a la dècada de 1920— van trobar la seva varietat reflectida gairebé del tot en el *bokmål* / danonoruec estàndard conservador de la reforma del 1917, no van veure cap raó per a acceptar alteracions d'aquest estàndard escrit. Aquest va ser, durant el període posterior al 1917, el punt de vista del Riksmålsforbundet, l'organització que lluitava des del 1908 pels interessos del danonoruec / *bokmål* conservador en la lluita lingüística noruega. La ideologia nacionalista d'aquests, evidentment, oferia un suport insuficient a una política que pretengués desenvolupar un estàndard noruec amalgamat, cosa que, ja llavors, era l'objectiu explícit d'una clara majoria parlamentària. Calia un model de planificació lingüística que tingués com a finalitat creuar la frontera sociolingüística més gran entre la parla popular i la de la classe mitjana-alta: definir els dialectes populars en general com el bastiment lingüístic sobre el qual s'haurien de fonamentar tant el *bokmål*/danonoruec com el *nynorsk* (Jahr, 1989b).

La ideologia requerida va provenir de la teoria socialista tal com va ser aplicada a la planificació lingüística noruega pel creixent partit laborista socialdemòcrata,

després d'un període de debats durant els anys vint i començaments dels trenta. Fins als anys vint, el partit laborista s'havia declarat neutral en el conflicte lingüístic, posició que justificava per què aquesta lluita no concernia els interessos de la classe treballadora. La nova anàlisi de la situació, que pretenia involucrar el moviment laborista en el conflicte lingüístic, va ser presentada per Halvdan Koht (1873-1965), un professor d'història i ministre d'Afers Estrangers del Govern laborista des de l'any 1935. Koht va desenvolupar una anàlisi en què la situació lingüística i la qüestió de la classe social i lingüística es veien com a part integrada de la història noruega. Ell i, posteriorment, el partit laborista van centrar-se a promoure el que anomenaven «la llengua del poble» (*folkemål*). Segons afirmaven, aquest concepte vague feia referència a una realitat lingüística, un nucli existent, sistemàtic i unificador dels dialectes populars i urbans. Defensaven que en aquest nucli es podia fonamentar l'estàndard *samnorsk*, que passava, doncs, a ser entès com a representant del sistema lingüístic comú que es creia que unia totes les varietats de noruec parlat popular. Per Halvdan Koht, aquest punt de vista era una modificació del programa presentat per Aasen al segle XIX. Aasen havia exclòs deliberadament de la seva proposta les varietats dialectals urbanes i també, en gran mesura, els dialectes rurals i sud-orientals; cal afegir que Aasen va dur a terme la recerca principal durant la dècada de 1840, abans que a les grans ciutats s'haguessin desenvolupat encara dialectes de les classes treballadores urbanes clarament definits.

Segons aquesta anàlisi, doncs, comprendre la situació sociolingüística era, novament, fonamental. Koht defensava que l'única solució per al problema lingüístic era una solució sociopolítica que permetés a les classes baixes de treballadors i pagesos optar simultàniament pels dos estàndards escrits introduint en tots dos quantitats creixents de parla popular contemporània (que reflectissin la fonologia, la morfologia i el lèxic populars). D'aquesta manera, els estàndards es mourien gradualment cap a la fusió i, pel mateix procés, es degradarien i es devaluarien les varietats parlades burgeses. Com que era ple de paraules i morfologia considerada normalment vulgar i de baixa extracció per les classes burgeses, aquesta degradació era absolutament necessària per tal que sorgís un estàndard amalgamat escrit que assolís l'estatus social requerit. Koht veia el *nynorsk* contemporani estàndard massa arcaic, massa allunyat de la parla popular d'aquell temps, i veia el *bokmål* estàndard massa dependent de la parla de la classe mitjana-alta i (encara) del danès escrit. Modernitzant lingüísticament el *nynorsk* i, alhora —a través dels mateixos mitjans lingüístics—, fent el *bokmål* més democràtic, es podria desenvolupar un estàndard *samnorsk*. La conclusió de Koht va ser que el programa del partit laborista havia d'incloure un apartat en què es donés suport a una política de planificació i estandardització que pugnés pel desenvolupament de la «llengua del poble», tant en l'estàndard *nynorsk* com en el *bokmål*. Sobre això va escriure: «La lluita per dur endavant la llengua del poble és la cara cultural del despertar dels

treballadors» (sobre Koht, vegeu Jahr, 1992a). Com a resultat d'aquest procés, el partit laborista va mostrar-se d'acord amb el principal punt de vista expressat per Koht sobre el desenvolupament de la llengua: el *samnorsk* estàndard s'havia d'aconseguir obrint els dos dialectes a les mateixes formes i trets populars dels dialectes. La fórmula «més espai per a la llengua del poble» va entrar a formar part del programa laborista el 1936 (sobre el partit laborista i la qüestió lingüística, vegeu Jahr, 1992b).

Una política de planificació lingüística d'un caràcter sociolingüístic tan radical només podia posar-se en pràctica amb èxit mitjançant un moviment polític fort, consolidat i que anés d'acord amb l'anàlisi, els mitjans i els objectius de la política. Tot i que els laboristes mai no van arribar a un consens total, el partit va adoptar l'anàlisi de Koht i l'any 1938 va introduir una reforma lingüística profunda que va reduir dràsticament la importància de la parla de la classe mitjana-alta com a base del *bokmål*. Aquesta devaluació de l'estatus social general de la parla de les classes mitjanes-altes era un prerrequisit absolutament necessari perquè el programa del *samnorsk* triomfés.

Amb la reforma del 1938, doncs, molts trets i moltes formes de dialecte rural i urbà es van declarar obligatòries en l'estàndard escrit *bokmål*. Les formes equivalents en la parla de la classe mitjana-alta, que havien estat considerades part de l'estàndard fins a l'any 1938, es van eliminar, en molts casos, de l'estàndard escrit i van passar oficialment a ser considerades com a no estàndards. Mitjançant aquesta reforma, parts importants de l'estàndard escrit *bokmål* van ser empeses més enllà de la frontera sociolingüística clara que separava la parla de la classe mitjana-alta dels dialectes rurals i populars. Per tant, la reforma lingüística del 1938 va implicar un pas coherent amb la ideologia i l'anàlisi sociolingüística del partit laborista, que llavors governava i que havia tingut el poder des de l'any 1935, i amb l'objectiu declarat del Parlament de fomentar el desenvolupament del *samnorsk*. En aquest sentit, la reforma del 1938 va constituir un experiment d'estandardització lingüística únic: mitjançant els canvis adoptats, s'assignava a la varietat lingüística parlada més prestigiosa del país un paper considerablement menys important en relació amb l'estàndard escrit. Els qui parlaven danonoruec ja no podien confiar en la seva varietat si volien escriure *bokmål* amb correcció. El fet que, a qualsevol parlant de dialecte, li passés el mateix era un problema completament diferent. Els partidaris del danonoruec consideraven tota la reforma del 1938 com una atrocitat contra el que ells consideraven llengua «correcta», «bonica» i «apropiada», i uns quants anys després de la Segona Guerra Mundial, quan l'estàndard *bokmål* va començar a aparèixer als llibres de text, es van revifar les flames del conflicte lingüístic.

El 1939, la Junta Escolar d'Oslo va votar que les formes comunes del *bokmål* i del *nynorsk* s'havien d'incloure als llibres de text emprats a les escoles d'Oslo.

L'anomenada *decisió d'Oslo* va tenir com a conseqüència que, després de la Guerra, a les escoles d'Oslo els llibres estaven escrits en una forma bastant radical d'estàndard *bokmål*, força desviat de la parla de la classe mitjana-alta. El mercat d'Oslo era crucial per a les editorials i, per tant, els llibres de text, en general, apareixien en una varietat de *bokmål* estàndard que va ser etiquetada com a *samnorsk* per molta gent consternada per la llengua dels llibres. Tant la defensa política en marxa com el seguiment de les reformes *samnorsk* del 1938 —sociolingüísticament radicals— depenien de la presència d'ideals polítics forts en què descansessin els principis sociolingüístics i sociopolítics de la reforma. Sense el suport d'una ideologia així, l'experiment d'estandardització del 1938 a la llarga havia de fracassar.

En els anys cinquanta va tenir lloc una cruenta contesa lingüística. Es va gestar entre la classe mitjana-alta i va estar motivada per l'important canvi de base sociolingüística del *bokmål* estàndard. El conflicte va provocar que comencés a usar-se una varietat no oficial de danonoruec, que reflectia la parla de la classe mitjana-alta d'Oslo i que, en principi, era idèntica a l'estàndard danonoruec conservador del 1917, amb unes poques concessions —principalment ortogràfiques— a la reforma del 1938. Aquest estàndard no oficial va aconseguir competir amb l'estàndard *bokmål* oficial des del començament de la dècada de 1950, especialment als mitjans de comunicació i a les empreses privades. Alguns dels autors contemporanis més rellevants van defensar activament aquest estàndard no oficial. Els dos estàndards, l'oficial i el que no ho era, eren anomenats, respectivament, *bokmål* i *riksmål*. El terme *riksmål* recordava l'etapa de danonoruec/*bokmål* prèvia a la introducció de trets dialectals de classe baixa. El panorama de postguerra era fins i tot més complicat, en realitat, ja que l'estàndard oficial *bokmål* estava, al seu torn, dividit en dues varietats oposades, anomenades *moderada* i *radical*. Així, es podia identificar un estàndard amb tres varietats, depenent del grau d'incorporació de termes dialectals obrers:

a) *conservadora* (sense termes obrers, reflectia la parla de la classe mitjana-alta d'Oslo, però no era oficial, ja que molts trets importants es van deixar fora de l'estàndard *bokmål* del 1938);

b) *moderada* (amb la mínima quantitat possible de formes obreres, però dins de l'estàndard oficial del 1938); i

c) *radical* (amb totes les formes obreres [*samnorsk*] possibles dins del marc de l'estàndard *bokmål*, molt proper —lingüísticament— a l'estàndard *nynorsk*).

Aquestes varietats diverses reflectien bases sociolingüístiques diverses: la varietat parlada de la classe mitjana-alta i, en la retòrica de la política d'estandardització i planificació lingüística noruega, la «llengua del poble».

Després de la Segona Guerra Mundial, els opositors a les autoritats que tractaven de canviar el fonament sociolingüístic de l'estàndard *bokmål* i, amb això, impulsar el desenvolupament del *samnorsk* van organitzar una resistència exhaustiva. Argumentaven que les autoritats estatals estaven destruint la principal varietat del noruec, que solien considerar la «seva» llengua. Quan escrivien l'estàndard *bokmål* oficial, no podien seguir les regles del que sempre se'ls havia presentat com a llengua «correcta», «culta» i «adequada». En la seva opinió, el nou estàndard escrit, el *bokmål* oficial, els obligava a escriure paraules i terminacions morfològiques que sempre havien considerat «desacurades», «lletges» o «vulgars». El fet que aquest punt de vista significués perfectament la denigració social de les persones que feien servir aquelles formes «vulgars» en la parla quotidiana era quelcom que o bé no veien o bé no ho consideraven rellevant. Per ells, tot l'afer tenia a veure amb la lluita contra la política estatal de dictar la forma de la llengua i amb la reivindicació del que ells van encunyar i utilitzar com a eslògan: *Desenvolupament lingüístic lliure!* (*Fri sprogutvikling!*). Lliure en aquest context significava 'lliure d'interferències de l'Estat' (del Govern i del Parlament) i de tots els cossos estatals per a la planificació i el conreu lingüístic (vegeu Skirbekk, 1967: 113).

L'oposició a l'ús del *bokmål* radical en els llibres de text va ser formidable i es va manifestar de diverses maneres. La «campanya dels pares contra el *samnorsk*» (a partir del 1951) va ser organitzada des de la part occidental d'Oslo, però va trobar ressò a bona part del país. Les formes d'acció anaven des de la confecció de pòsters i anuncis en els diaris fins a demandes i manifestacions. El 1953 van iniciar i organitzar la «correcció» dels llibres de text, que va afectar principalment els alumnes de les parts occidentals d'Oslo: en algunes aules, gairebé tots els estudiants tenien llibres corregits a mà per a ajustar-los a la norma conservadora *bokmål*, no oficial. La Junta Escolar d'Oslo va cedir a les pressions de la campanya dels pares i va canviar la *decisió d'Oslo* el 1954. Així, les formes de *bokmål* moderat del 1938 es van reintroduir en les escoles d'Oslo i aquest fet va afectar progressivament tots els llibres de text arreu del país (per a una explicació més acurada d'aquesta contesa en els anys cinquanta, vegeu Haugen, 1966).

Bona part del conflicte dels anys cinquanta es va centrar al voltant del Comitè Lingüístic Noruec (Norsk Språknemnd), establert el 1952 per una decisió del Parlament l'any anterior. El moviment conservador danonoruec s'oposava completament a l'autoritat atorgada al Comitè. Tenia una autoritat «restringida» o «limitada» —es deia— perquè les seves instruccions eren continuar el treball que els portés al *samnorsk* estàndard —«sobre la base de la llengua del poble»— que havia començat amb la reforma del 1917 i que es va continuar amb la reforma del 1938. La raó principal que hi havia al darrere de la decisió parlamentària d'establir el comitè era clarament delegar el difícil problema lingüístic a una junta d'experts. Tanmateix, aquest intent no va reeixir. Els polítics encara havien de lluitar més assalts.

La tasca més important que es va assignar als membres del comitè va ser preparar un nou estàndard per als llibres de text. Havien de suggerir quina de les nombroses formes opcionals introduïdes a l'estàndard *bokmål* i a l'estàndard *nynorsk* amb la reforma del 1938 s'havia de triar per als llibres de text. Es pretenia que els llibres de text, gràcies a un estàndard molt més restrictiu, apareguessin amb una norma lingüística que fos «el punt mitjà», és a dir, ni conservadora ni radical, i que, així, fes supèrflua i prescindible l'edició paral·lela de llibres de text amb formes «moderades» i «radicals». El «nou estàndard per a llibres de text» (*ny læreboknormal*) va ser proposat pel Comitè Lingüístic el 1957. Atès l'enfrontament amb vigoroses protestes tant per part de partidaris conservadors del danonoruec com de partidaris conservadors del *nynorsk*, el 1959 el Parlament va acceptar una proposta lleugerament revisada.

Tan sols quan la batalla per la política *sammorsk* estava ja perduda (vegeu més avall) es va fundar la primera organització *sammorsk* des de l'Østlandsk Reisning (vegeu més amunt): el 1959 es creava la Lliga Nacional per a la Unificació Lingüística (Landslaget for Språklig Samling). Aquesta organització va guanyar una quantitat substancial de seguidors durant els primers anys, però va minvar ràpidament. La Lliga no era prou poderosa per a contrarestar el desmantellament de la política *sammorsk* que havia començat a principis del seixanta. Hi havia la impressió que l'organització afavoria una solució més tècnica i apolítica a la situació dels dos estàndards: la construcció d'un estàndard *sammorsk* com a compromís lingüístic entre el ja existent *nynorsk* estàndard i el *bokmål* estàndard. No va ser fins a l'equador de la dècada dels setanta, quan ja no tenia cap influència —tret de dos membres en el Consell Lingüístic des del 1972 (vegeu més avall)—, quan aquesta organització va començar a parlar en la línia ideològica dels anys vint i trenta, és a dir, quan va adoptar les idees associades amb l'Østlandsk Reisning i Koht (Vannebo, 1979; Vikør i Wiggen, 1979).

Els defensors del *bokmål* danonoruec / conservador van tenir un èxit raonable per a la seva causa, tot i que les autoritats cedien molt a poc a poc. Tret de la decisió presa el 1954 per la Junta Escolar d'Oslo d'abandonar les formes radicals de *bokmål* als llibres de text, no hi va haver cap victòria concreta per a celebrar del danonoruec durant el període de contenció dels cinquanta. No obstant això, els alts nivells d'activitat i els recursos emprats van tenir efecte a llarg termini. Els atacs recurrents i duradors contra les autoritats per la qüestió lingüística van motivar que el partit del Govern, el laborista, veiés l'estreta identificació amb la política *sammorsk* com un factor negatiu. Un element important per a assegurar el canvi en la planificació lingüística va ser, probablement, el fet que es va permetre al moviment danonoruec dominar l'escena pública en gran mesura: els anys cinquanta van implicar un temps en què les qüestions lingüístiques no van ser gaire sovint el focus del debat. Així, els arguments a favor i en contra de la política oficial del *sammorsk* es van limitar als

aspectes pràctics i econòmics: era massa costós i problemàtic mantenir dos estàndards del noruec. Aquesta línia de pensament estava molt lluny de ser suficient per contrarestar els altres arguments, molt més variats i emotius, del moviment danonoruec. Els membres d'aquest moviment defensaven la tradició escrita que es remuntava als grans poetes i autors del XIX, com ara Henrik Wergeland, l'autor teatral Henrik Ibsen (1828-1906) i Bjørnstjerne Bjørnson, i llançaven atacs ferotges contra les formes populars del *bokmål* radical, que consideraven «vulgars», com indicava el fet que aquestes formes eren aïllades estilísticament per ser considerades elements aliens, importats, dins l'antic estàndard, de la qual cosa podien oferir exemples colpidors trets de textos escolars. Es presentaven, en fi, com a defensors de la llibertat de l'individu per triar la seva llengua, un dret del qual —deien— l'Estat els privava.

Els arguments que van presentar els partidaris del danonoruec no van trobar prou contraarguments durant bona part dels cinquanta. El moviment *nynorsk* estava ocupat amb els seus afers durant aquests anys (vegeu més amunt el declivi del *nynorsk* a les escoles durant aquest període) i els seguidors del *samnorsk* no van sumar les forces sota una forma d'organització efectiva. La raó va ser, probablement, que havien confiat massa en la realització sociopolítica del projecte *samnorsk*. Van pensar que continuaria indefugiblement pel seu propi pes i van creure també que el Govern i el Parlament tenien la determinació ferma de continuar aquesta política fins que es completés.

Aparentment, l'estàndard escolar del 1959 s'orientava cap a la continuació de la política *samnorsk*. En aquell temps, però, la batalla pel desenvolupament fermament controlat del *samnorsk* ja s'havia perdut. El més determinant va ser el fet que el partit laborista desitjava ara desempallegar-se del compromís amb el *samnorsk*. Els líders laboristes ja no volien exposar el partit a la càrrega de continuar la política d'unificació *samnorsk*. El dret polític i l'empresa privada, encapçalada per la indústria naval i els naviliers, donaven suport econòmic al moviment danonoruec esperant que la política *samnorsk*, llavors ja bastant impopular, contribuís a desmantellar i enderrocar el Govern laborista. El partit laborista, per tant, volia esborrar la qüestió lingüística de l'escenari polític; sense el suport actiu dels laboristes, el pla *samnorsk* estava condemnat a aturar-se amb el temps.

El desenvolupament que havia començat en els cinquanta va conduir a la formació d'un Comitè per a la Pau Lingüística (Språkfredskomite) en els seixanta i a l'establiment d'un Consell Lingüístic Noruec (Norsk Språkråd) en els setanta, i, finalment, a les reformes del *bokmål* que va aprovar el Parlament el 1981 i el 2005. Amb aquesta resolució, el ja afeblit moviment danonoruec (vegeu més avall detalls sobre la dècada dels setanta) va obtenir una victòria amb què els seguidors del danonoruec dels cinquanta només podien haver somiat. No obstant això, va ser el treball i els esforços dels cinquanta els que finalment van donar fruits i van conduir al resultat del 1981 i el 2005.

El gran retard pot atribuir-se a diverses causes. El problema general del conflicte lingüístic va ser el primer que va investigar el Comitè per a la Pau Lingüística, designat pel Govern laborista el 1964. La comissió, batejada com a *Comitè Vogt* pel seu president, el lingüista Hans Vogt (1903-1986), professor i rector de la Universitat d'Oslo, tenia l'encàrrec de suggerir propostes de mecanismes que servissin com a base per a la pau lingüística, és a dir, la coexistència pacífica dels dos estàndards. Després del període de conflicte agre esdevingut la dècada anterior, els seixanta es van caracteritzar pel desig de reconciliació al voltant d'aquesta qüestió. En els primers anys dels setanta, però, el mateix concepte de *pau lingüística* va ser discutit i va ser convertit en problema, i es van formular preguntes com les següents: «pau lingüística, per a qui?», «sobre quina base?», «qui obtindrà un avantatge sociolingüístic de la pau lingüística?». Aquestes qüestions politicolingüístiques, que rarament van sorgir en els cinquanta i principis dels seixanta, van fer que molts veiessin el pla lingüístic que havia culminat en les reformes del 1917 i el 1938 com a part d'un programa polític més general amb clara tendència social i fins i tot socialista. Des d'aquesta perspectiva, l'estàndard dels llibres de text del 1959 va constituir un pas enrere i el Comitè Vogt es va veure, consegüentment, com a reaccionari (Wiggen, 1973). Durant aquells anys, el moviment conservador danonoruec va perdre molt terreny, en comparació de l'impressionant suport i la força de què va gaudir durant els cinquanta i els seixanta. El més important per a aquest desenvolupament va ser el canvi del clima polític general dels cinquanta i els seixanta al més radical dels setanta.

En el seu informe, el Comitè Vogt va suggerir que el controvertit Comitè Lingüístic, amb la seva autoritat «restringida», hauria de ser substituït per un Consell Lingüístic. Aquest Consell, que es va establir el 1972, tenia quaranta-dos membres. Entre aquests hi havia no solament lingüistes i usuaris especialitzats del llenguatge (mestres, escriptors, etc.), com s'esdevenia amb el Comitè, sinó també representants de les tres parts implicades en el conflicte lingüístic: els partidaris del moviment danonoruec, del *nynorsk* i del *samnorsk*. També el Parlament hi era representat i designava vuit membres. D'acord amb les seves competències, el Consell Lingüístic havia de contribuir a la tolerància lingüística entre els usuaris de totes les varietats de noruec parlat i escrit. No sense raó, el moviment danonoruec considerava aquesta autoritat com una victòria important, ja que també significava el reconeixement del seu estàndard escrit —no oficial— amb els altres estàndards oficials i clarament veien com a secundària la responsabilitat del Consell de vigilar la marxa del desenvolupament del noruec parlat i escrit i d'estimular les tendències que contribuïssin a l'acostament final entre els estàndards escrits. Aquest darrer aspecte de l'autoritat lingüística va tenir poc impacte en l'estandardització i la planificació lingüística reals dutes a terme pel Consell. Immediatament després d'establir-se el Consell, van començar els preparatius per a una

nova reforma del *bokmål* estàndard, un aspecte que el Comitè Vogt havia subratllat particularment com a pas necessari per al «procés de pau». S'entenia que aquesta reforma representaria un canvi conservador, un pas enrere respecte dels objectius de la reforma de l'any 1938.

Com a conseqüència de l'esforç relacionat amb el referèndum sobre l'entrada en la Comunitat Europea l'any 1972 (com a resultat del qual Noruega no en va formar part), l'emergència de polítiques «verdes» i mediambientals i un fort moviment dialectal que va desembocar en un major èxit del *nynorsk* als setanta, els preparatius per a dirigir l'estàndard *bokmål* en un sentit més conservador progressaven molt lentament. Bona part del jovent veia ara l'evolució de l'estàndard escrit *bokmål* durant el període de política *samnorsk* (1917-1964) d'una manera molt més positiva que com es veia als cinquanta i els seixanta. Hom s'oposava activament a canviar l'estàndard escrit *bokmål* i aquesta oposició va contribuir a ajornar uns quants anys les reformes conservadores.

Tanmateix, el 1981 i el 2005 el Parlament va acceptar canvis que reintrodueixen un nombre considerable de termes i trets del danonoruec anterior al 1938 en l'estàndard escrit *bokmål*. En la reforma del *bokmål* del 1981, la distància entre l'estàndard *bokmål* i l'estàndard *nynorsk* es va ampliar considerablement. No obstant això, la manera en què es va dur a terme va fer possible referir-se a la reforma com una mena d'alliberament: moltes formes «no estàndards» danonoruegues tornaven a ser estàndards i, alhora, cap de les formes dels dialectes de la classe obrera que s'havien oficialitzat com a part del *bokmål* escrit el 1938 no s'eliminava de l'estàndard. Cal dir, però, que l'eliminació es va produir el 1990 i, especialment, amb la reforma del *bokmål* del 2005, quan les formes del *bokmål* «menys usades» (és a dir, formes del *bokmål* recollides en els diccionaris, però no emprades realment en l'escriptura per gairebé ningú, tret de Jahr, 2005) van ser tretes de l'estàndard escrit. Les formes danonoruegues antigues —considerades oficialment no estàndards des del 1938— es van incloure novament amb les reformes del 1981 i el 2005. És bastant clar que, com a resultat d'aquestes reformes, l'estàndard *bokmål* s'ha allunyat, de fet, del *nynorsk*. Al seu torn, per al *nynorsk*, alguns canvis menys importants promoguts pel Consell Lingüístic durant els vuitanta i els noranta també anunciaven un allunyament del pla d'acostament al *samnorsk*.

DESENVOLUPAMENT RECENT I PERSPECTIVES FUTURES

La lluita respecte a l'estàndard *bokmål* que va començar durant la postguerra i va culminar en els seixanta i amb les reformes del 1981 i del 2005 va estar clarament motivada per les conseqüències sociolingüístiques de la reforma del 1938. Els partidaris de l'estàndard danonoruec tradicional, anterior al 1938, que reflectia fidelment la parla de la classe mitjana-alta, van iniciar una campanya massiva

destinada a reparar —o, més ben dit, invertir— l'impacte sociolingüístic de la reforma radical del 1938. Els líders d'aquesta reforma van ser capaços de mobilitzar un important suport per a la seva posició més enllà del grup força restringit de parlants del sociolecte mitjà-alt, i els líders conservadors del comerç i els negocis van veure en aquesta campanya lingüística el mitjà per a enfrontar-se a la majoria parlamentària aclaparadora del partit laborista. Així, a la campanya lingüística conservadora, mai no li van mancar mitjans econòmics. Finalment, va aconseguir el seu objectiu; primer en els seixanta, quan el Govern laborista va cedir i va designar una comissió lingüística per a aconseguir l'anomenada «pau lingüística» (no va sorprendre a ningú que l'única via suggerida per aquesta comissió fos revertir l'experiment sociolingüístic de la reforma del 1938); després, amb la reforma del 1981, moltes paraules i trets dels dialectes de la classe mitjana-alta que havien estat proscrius de l'estàndard per la reforma s'hi van tornar a incloure i van fer part de l'estàndard *bokmål*. La principal fita després de la reforma del 1981 ha estat la consolidació dels dos estàndards com a entitats lingüístiques separades. L'any 2002, el Govern va declarar en un informe al Parlament que la política *samnorsk* havia fracassat i que mai no s'havia de tornar a impulsar políticament. Aquest informe marca la fi de la lluita per la planificació lingüística associada amb el concepte *samnorsk* que havia durat més d'una centúria. Així, amb la reforma del *bokmål* del 2005, es va confirmar aquesta nova política.

Tot i això, encara queda per respondre si la *parla* de la classe mitjana-alta, com a conseqüència de la reforma del 1981, ha recuperat el prestigi social de què va gaudir abans del 1938, resposta que sembla, més aviat, negativa. De ser acceptada per molts noruecs —potser la majoria— com l'estàndard noruec parlat ha passat a percebre's només com una de les moltes varietats parlades del noruec, tot i que una de les més prestigioses. Per a molts, avui, la *parla* de la classe mitjana-alta d'Oslo pot sonar una mica obsoleta. Ja no es veu, com es feia abans, com una varietat parlada neutra i no marcada; aquesta funció ha estat assumida per una varietat que reflecteix el *bokmål* estàndard escrit moderat, especialment pel que fa a la morfologia i a les arrels d'algunes paraules emprades freqüentment. A partir del 1938, l'estàndard escrit oficial *bokmål*, en la varietat més usada (és a dir, la moderada), ha guanyat prestigi i ara l'usen com a norma de referència aquells qui aspiren a fer servir un estàndard oral. Mentre que la *parla* de la classe mitjana-alta va servir com a model de llengua estàndard parlada entre el 1917 i el 1938 —especialment perquè la *parla* de la classe mitjana-alta d'Oslo es corresponia tan exactament amb l'estàndard escrit durant aquest període—, això ja no s'esdevé avui dia. Per tant, si es pot dir que l'estàndard *escrit bokmål* ha retornat a la situació anterior al 1938 gràcies a la reforma del 1981 i a canvis successius introduïts pel Consell Lingüístic durant els vuitanta i els noranta (en reintroduir formes que van ser declarades no oficials el 1938), l'estatus de la *parla* de la classe mitjana-alta

d'Oslo com a «estàndard noruec escrit» sembla que s'ha perdut per sempre, com a conseqüència a llarg termini de la reforma del 1938 (Jahr i Janicki, 1995; Jahr, 1996). Aquest canvi i aquesta devaluació de l'estatus social de la parla de la classe mitjana-alta d'Oslo és un resultat sociolingüístic important i, probablement, durador de la política d'estandardització i planificació lingüística lligada, d'una banda, a la reforma del 1938 i, de l'altra, a l'anàlisi i el programa de planificació de Koht i del partit laborista.

En conclusió, el primer període de planificació lingüística noruega, fins al 1917, s'ha de considerar en molts aspectes com un èxit. L'objectiu primordial d'aquest temps va ser desenvolupar un estàndard nacional diferent del d'altres països escandinaus. Tanmateix, el 1917 els noruecs encara no tenien un estàndard únic, si bé podien triar entre dos estàndards escrits, tots dos clarament diferenciables del danès i el suec. D'altra banda, el segon període (1917-1964), en què la intenció expressa era solucionar la qüestió lingüística substituint els dos estàndards per un sol estàndard *sammorsk*, no es pot dir que hagi triomfat. Hi ha encara avui dos estàndards per al noruec, lingüísticament molt pròxims, però sociolingüísticament molt diferents. Aquesta diferència es remunta a les bases socials clarament oposades sobre les quals Ivar Aasen i Knud Knudsen es van basar quan van desenvolupar els seus programes i les seves polítiques de planificació al segle XIX. Avui la diferència entre les dues varietats és encara molt destacable (vegeu Jahr, 1995), encara que l'impacte de la reforma del 1938 va reduir l'estatus general de la parla de la classe mitjana-alta d'Oslo, en comparació de la situació de què gaudia abans de la reforma. Ara, amb l'informe al Parlament del 2002 sobre la fi de la política *sammorsk* i amb la reforma *bokmål* del 2005 per confirmar-la, Noruega continuarà mantenint en el futur dos estàndards escrits nacionals molt semblants lingüísticament, però no tindrà cap estàndard parlat oficial ni acceptat generalment.

BIBLIOGRAFIA

- AASEN, I. (1909 [1836]). «Om vort skriftsprog» («Sobre la nostra llengua escrita»). *Syn og Segn*, 17.
- (1848). *Det norske folkesprogs grammatik* («Gramàtica de la llengua popular a Noruega»). Kristiania [Oslo]: Feilberg & Landmark.
- (1850). *Ordbog over det norske folkesprog* («Diccionari de la llengua popular a Noruega»). Kristiania [Oslo]: Feilberg & Landmark.
- (1853). *Prover af landsmaalet i norge* («Exemples de la llengua nacional de Noruega»). Christiania [Oslo]: Carl C. Werner & Comp.
- (1864). *Norsk grammatik* («Gramàtica noruega»). Christiania [Oslo]: Mallings.
- (1873). *Norsk ordbog* («Diccionari noruec»). Christiania [Oslo]: Mallings.
- ALHAUG, G.; MØRCK, E.; PEDERSEN, A.-K. (ed.) (2005). *Mot rikare mål å trå: Festskrift til Tove Bull* («Maldant per un model de llengua més gratificador. Homenatge a Tove Bull»). Oslo: Novus.

- ELMEVIK, L. [et al.] (ed.) (1996). *Samspel & variation: Språkliga studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen* («Interacció i variació. Estudis lingüístics oferts a Bengt Nordberg amb motiu del seu seixantè aniversari»). Uppsala: Uppsala Universitet. Institutionen för Nordiska Språk.
- GARBORG, A. (1877). *Den nynorske sprog- og nationalitetsbevægelse* («La llengua nynorsk i el moviment nacional»). Kristiania [Oslo]: Alb. Cammermeyer.
- HAUGEN, E. (1965). «Construction and reconstruction in language planning: Ivar Aasen's grammar». *Word*, 21, p. 188-207.
- (1966). *Language conflict and language planning: The case of modern Norwegian*. Cambridge: Massachusetts: Harvard University Press.
- JAHR, E. H. (1978). *Østlandsmåla fram!: Ei bok om rørsle Østlandsk Reisning* («Endavant amb els dialectes de Noruega orientall: Un llibre sobre el moviment Østlandsk Reisning»). Tromsø: Oslo: Bergen: Universitetsforlaget.
- (1984). *Talemålet i skolen: En studie av drøftinger og bestemmelser om muntlig språkbruk i folkeskolen (fra 1974 til 1925)* («Llengua parlada a les escoles (noruegues) (des del 1874 fins al 1925)»). Oslo: Novus.
- (1989a). *Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814* («Panorama de la història de la llengua noruega des del 1814»). Oslo: Novus. [2a ed. rev., 1994]
- (1989b). «Limits of language planning? Norwegian language planning revisited». *International Journal of the Sociology of Language*, 80, p. 33-39. [N'hi ha una versió una mica diferent a: BAHNER, W.; SCHILDT, J.; VIEHWEGER, D. (ed.) (1990). *Proceedings of the Fourteenth International Congress of Linguists*. Vol. II. Berlín: Akademie-Verlag: p. 1630-1633]
- (1992a). «Halvdan Koht og språkstriden» («Halvdan Koht i la lluita lingüística»). A: JAHR, E. H. (1992c). *Innhogg i nyare norsk språkhistorie* («Perspectives sobre la història lingüística noruega recent»). Oslo: Novus, p. 69-81.
- (1992b). «DNA og samnorskpolitikken» («El partit laborista i la política lingüística pannoruega»). A: JAHR, E. H. (1992c). *Innhogg i nyare norsk språkhistorie* («Perspectives sobre la història lingüística noruega recent»). Oslo: Novus, p. 114-124.
- (1992c). *Innhogg i nyare norsk språkhistorie* («Perspectives sobre la història lingüística noruega recent»). Oslo: Novus.
- (1994). *Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814* («Panorama de la història de la llengua noruega des del 1814»). 2a ed. rev. Oslo: Novus. [1a ed., 1989]
- (1996). «Språkstrid og språkplanlegging i Norge på 1970- og 1980-tallet — bakgrunn og innhold» («Lluita lingüística i planificació lingüística a Noruega als setanta i vuitanta: rerefons i continguts»). A: ELMEVIK, L. [et al.] (ed.) (1996). *Samspel & variati-on: Språkliga studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen* («Interacció i variació. Estudis lingüístics oferts a Bengt Nordberg amb motiu del seu seixantè aniversari»). Uppsala: Institutionen för Nordiska. Uppsala Språk Universitet, p. 167-83.
- (2005). «Artikkelen Tove Bull i Norsk biografisk leksikon i ein språkstridskontekst — som dømme på fri sprogutvikling og mindre brukte former i bokmål» («L'article Tove Bull en l'Enciclopèdia biogràfica noruega en el context de la lluita lingüística —com a exemple de desenvolupament lingüístic lliure i paraules menys usades en bokmål»). A: ALHAUG, G.; MØRCK, E.; PEDERSEN, A.-K. (ed.) (2005). *Mot rikare mål å trå: Festskrift til Tove Bull* («Maldant per un model de llengua més gratificador. Homenatge a Tove Bull»). Oslo: Novus, p. 1-4.

- JAHR, E. H. (ed.) (1995). *International Journal of the Sociology of Language* [Berlín: Mouton de Gruyter], 115: *Sociolinguistics in Norway*. [Monogràfic]
- JAHR, E. H.; JANICKI, K. (1995). «The function of the standard variety. A comparison of Norwegian and Polish». A: JAHR, E. H. (ed.) (1995). *International Journal of the Sociology of Language* [Berlín: Mouton de Gruyter], 115, p. 25-45, edició especial: *Sociolinguistics in Norway*.
- KNUDSEN, K. (1887). *Kortfattet redegjørelse for det dansknorske målstræv* («Breu ressenya sobre el programa de la llengua danonoruega»). Kristiania [Oslo].
- MOE, M. (1909). «Nationalitet og kultur» («Nacionalitat i cultura»). *Samtiden*, 20, p. 17-28.
- SEIP, D. A. (1917). *Ett mål i Norge: Målstriden avgjort av denne generation?* («Una llengua a Noruega: la lluita lingüística decidida per aquesta generació?»). Kristiania [Oslo]: O. Norli.
- TRUDGILL, P. (1986). *Dialects in contact*. Oxford: Blackwell.
- SKIRBEKK, S. (1967). «Ideologier i språkstriden» («Ideologies en la lluita lingüística»). *Kontrast* [Oslo: Pax], 8, p. 106-117.
- VANNEBO, K. I. (1979). «Omgrepet samnorsk» («El terme samnorsk»). A: VIKØR, L. S.; WIGGEN, G. (ed.) (1979). *Språklig samling på folkemåls grunn* («Unificació lingüística sobre la base de la “llengua del poble”»). Oslo: Novus, p. 220-234.
- VIKØR, L. S.; WIGGEN, G. (ed.) (1979). *Språklig samling på folkemåls grunn* («Unificació lingüística sobre la base de la “llengua del poble”»). Oslo: Novus.
- WIGGEN, G. (ed.) (1973). *Ny målstrid: Artikler og innlegg om språk, samfunn og ideologi* («Nova lluita lingüística: articles sobre llengua, societat i ideologia»). Oslo: Novus. [2a ed. ampl., 1974]

Les llengües frisones a Europa: passat, present i relacions transfrontereres

DURK GORTER

Ikerbasque / Universitat del País Basc

Conferència llegida davant la Secció Filològica de l'IEC el 17 d'octubre de 2008

1. INTRODUCCIÓ

Les llengües frisones es divideixen en frisó (occidental), parlat a la província de Frísia (Fryslân), als Països Baixos; frisó oriental, parlat al municipi de Saterland, entre les ciutats de Cloppenburg i Leer —al nord-oest d'Alemanya—, i frisó septentrional, parlat a les Illes i en una petita àrea de la Península a l'extrem nord d'Alemanya, tot just al sud de la frontera amb Dinamarca. Tot i que han mantingut relacions històriques, no es poden considerar una sola llengua. El desenvolupament històric de cadascuna va estar separat durant gairebé mil anys i han evolucionat fins a arribar a constituir-se en almenys tres llengües diferents, ben al contrari del que se sol llegir en la bibliografia i en alguns mapes.

El fet que un dialecte de l'holandès de la província d'Holanda del nord s'anomeni *frisó occidental* (*Westfries*) resulta sovint confús, perquè també el frisó parlat a la província holandesa de Fryslân es denomina *frisó occidental*, i de vegades també *frisó* de *Westlauwers* (la llengua parlada a l'oest del riu Lauwers). De manera semblant, el dialecte del baix alemany del Kreis Ostfriesland s'anomena *frisó oriental*, la qual cosa és també confusa perquè el frisó de Saterland també es diu així. No es dona la mateixa confusió en el frisó septentrional, però aquesta llengua es divideix en no menys de nou dialectes diferents, cadascun dels quals té un nom diferent (i escriptura: *frasch*, *freesk*, etc.). En aquest article s'empraran les denominacions *frisó*, *frisó oriental* i *frisó septentrional*.

2. ANTECEDENTS HISTÒRICS

Els historiadors romans Tàcit i Plini el Vell ja esmentaven els frisons com a tribus germàniques que vivien en una estreta franja costanera al llarg de la vora

sud del que avui és el mar del Nord. No hi va haver continuïtat de les tribus frisones en l'àrea entre el 350 i el 425 de la nostra era, d'acord amb el que han descobert recents investigacions arqueològiques (Bos, 2001: 490). La mar creixia sovint i les intenses inundacions van conduir a la migració. Es desconeix quina llengua parlaven aquells primers frisons.

Durant l'alta edat mitjana el poble frisó va reaparèixer en les fonts històriques. En aquell temps ja es parlaven formes primerenques de frisó a l'actual província de Frísia (als Països Baixos), al llarg d'una àrea molt més extensa al llarg de la costa del que avui són les províncies holandeses de Zuid-Holland, Noord-Holland i Groningen, i a la regió veïna de Frísia oriental (Ostfriesland), al nord-oest d'Alemanya, que s'estén fins a la desembocadura del riu Weser. De llavors ençà, el frisó ha desaparegut gradualment de la major part d'aquestes zones (Niebaum, 2001).

Avui les fronteres administratives de Frísia coincideixen força acuradament amb l'àrea en què es parla el frisó. Allà on la frontera lingüística traspasa l'administrativa uns quants quilòmetres i s'endinsa en la província de Groningen, s'hi troben uns quants milers de parlants de frisó; igualment, també a Frísia hi ha contrades i localitats on es parlen dialectes no frisons.

La llengua frisona és una de les diverses llengües que es van desenvolupar entre l'any 500 i 700 a partir del germànic més general del mar del Nord (anomenat també *ingweonic*). Aquesta variant del frisó es diu també *antefrisó antic* (Nielsen, 1994). El frisó i l'anglès formen part del grup de llengües germàniques occidentals que comparteixen diverses evolucions lingüístiques comunes. Com a resultat del contacte lingüístic sostingut al llarg dels segles, l'evolució més recent del frisó ha estat influïda pel neerlandès.

Com altres llengües germàniques, el frisó es divideix en tres etapes diferents: l'antic, el mitjà i el modern. Tanmateix, la subdivisió dels períodes difereix força de les altres llengües. El frisó antic abraça des del segle XIII (la primera documentació escrita conservada és del 1276) fins a gairebé el 1550; el frisó mitjà s'estén del 1550 al 1800 i el frisó modern, a partir del 1800. El frisó antic va conservar uns quants trets durant més temps que la resta de llengües germàniques perquè els textos escrits en antic frisó són principalment legals. Potser la posició relativament aïllada de la Frísia baixmedieval hi va influir d'alguna manera.

Els frisons del nord van migrar des de la Frísia medieval original fins a l'actual Slesvig-Holstein, al nord d'Alemanya, en dues onades: al voltant del 700 es colonitzaren les illes Sylt, Föhr, Amrum i Heligoland, i dos-cents o tres-cents anys després, una segona onada els va portar fins a la Península i les illes Halligen. Consegüentment, el territori ocupat pels frisons s'estenia lleugerament cap a l'est. Des del 1435, l'àrea ha pertangut al ducat de Slesvig i estava dividida administrativament en districtes judicials denominats *harden*.

Al segle XI, durant períodes d'intenses inundacions al mar del Nord, els frisones es van traslladar a l'actual àrea de Saterland, prop d'Oldenburg, que està situat a més altitud. S'ha pogut reconstruir que el dialecte del poble que va migrar era un dialecte frisó oriental antic d'Emsland.

3. SITUACIÓ ACTUAL

3.1. *Situació actual del frisó als Països Baixos*

Fins als anys cinquanta, més del 90 % de les famílies del camp parlaven frisó, mentre que a les ciutats el parlava menys d'un 20 %. Els canvis en la transmissió de la llengua de generació en generació i els matrimonis lingüísticament mixtos van tenir-hi molta influència. Cada cop menys infants tenien el frisó com a primera llengua; en el grup d'edat dels nascuts després del 1990, és llengua materna de poc més d'un 40 %. La llengua encara sobreviu, però a llarg termini els indicis no són positius.

Encara avui, el frisó té al camp la base més ferma: als pobles, les estadístiques indiquen que el frisó és la llengua de casa al 70 % de les llars i a les ciutats grans (de més de deu mil habitants) és d'un 40 % o menys. El percentatge ha crescut a les ciutats més grans per la migració des dels pobles.

Diverses enquestes a gran escala (Gorter i Jonkman, 1995; Província de Fryslân, 2007) han permès estimar que gairebé un 74 % de la població sap parlar frisó. Aquest percentatge es tradueix en unes xifres absolutes de 450.000 parlants de frisó, aproximadament, en una província amb 643.000 habitants. Poc més de la meitat de la població (55 %) ha après a parlar frisó com a llengua materna; això implica que gairebé un 20 % ha après frisó com a segona llengua, principalment durant la infantesa, gràcies als companys de jocs, o més tard, en l'edat adulta, a la feina o en les relacions amb la comunitat.

Les mateixes enquestes revelen que aproximadament un 94 % de la població entén el frisó, un 75 % el llegeix i un 26 % l'escriu. Al llarg d'un període de més de vint-i-cinc anys, s'ha observat una caiguda lenta de la competència parlada i un cert augment de les habilitats escrites (Província de Fryslân, 2007).

L'ús del frisó segueix un patró irregular en els diferents àmbits socials. En els àmbits de la família, el treball i la vida quotidiana al municipi, el frisó demostra una posició relativament forta, ja que la major part de la població l'empra de manera habitual. En els àmbits més formals de l'educació, els mitjans de comunicació, l'Administració pública i el dret, però, hi domina el neerlandès. Tots els habitants de Frísia saben parlar, llegir i escriure neerlandès, i, per tant, els parlants nadius de frisó són bilingües, tot i que un nombre important reconeix que té més fluïdesa en frisó que no en neerlandès (aproximadament, un 60 %). L'ús del frisó

ha fet alguns avenços en els àmbits formals durant les últimes dècades, però l'ús general encara és limitat.

Des de la Segona Guerra Mundial, la industrialització i els canvis tecnològics en l'agricultura han tingut un impacte enorme en el camp. L'augment de la població s'ha concentrat en un nombre limitat de ciutats grans amb una població lingüística heterogènia. A més a més, les millores en els mitjans de transport, el desenvolupament del turisme de masses i les noves formes de comunicació a distància han conduït a un contacte cada vegada més freqüent amb el neerlandès i altres llengües, especialment l'anglès. El contacte lingüístic intensiu amb el neerlandès està comportant el declivi de les característiques més destacades i genuïnes de la llengua frisona.

La comunitat de parlants del frisó és fonamentalment homogènia i les varietats principals són generalment petites. Tradicionalment, el frisó es divideix en tres grans dialectes: *klaaifrysk* (literalment, 'frisó de l'argila'), *wâldfrysk* ('frisó dels boscos') i *súdwesthoeksk* ('frisó del cantó sud-oest') (Veen, 2001). Les diferències principals entre els dialectes consisteixen en un cert grau de variació fònica i una petita part del vocabulari. La varietat estàndard del frisó va evolucionar gradualment durant els segles XIX i XX, i és una combinació de *wâldfrysk* i, principalment, *klaaifrysk*.

Hi ha més dialectes diferents del frisó que utilitzen els habitants de la petita localitat de Hylpen i les illes Wadden de Schiermonnikoog (Skiermûntseach) i Terschelling (Skylge). El sistema fonètic i el vocabulari que empren difereixen tant del altres dialectes frisons o del frisó estàndard que només amb esforç és possible entendre els parlants d'aquests dialectes.

L'*stedfrysk* (literalment, 'frisó de ciutat') es parla en set localitats que van rebre els drets com a ciutat a l'edat mitjana i és una barreja de neerlandès i frisó, comprensible fàcilment pels parlants de les dues llengües. L'estructura oracional de l'*stedfrysk* és frisona i el vocabulari és frisó i neerlandès. L'àrea que abraça el municipi It Bilt és un pòlder en què es parla l'anomenat *biltsk*, també una barreja. Finalment, als municipis sud-orientals d'Ooststellingwerf i Weststellingwerf, es parla un dialecte del saxó.

La supervivència d'aquests dialectes es troba en temps difícils. Potser alguns encara són parlats per una part important de la població, com ara a la capital Leeuwarden (on gairebé un 20 % tenen l'*stedfrysk* com a llengua materna), però els dialectes de les illes Wadden, per exemple, estan a punt d'extingir-se.

3.2. Frisó septentrional a Alemanya

L'àrea de Slesvig-Holstein a Alemanya on es parla el frisó septentrional comença exactament a la frontera estatal amb Dinamarca. S'estén aproximadament

cinquanta quilòmetres al sud, al llarg de la costa i en algunes illes properes a la costa. El frisó septentrional, el parlen menys de 10.000 persones —Arhammar (2008) estima que al voltant de 6.000. Unes 60.000 persones es consideren frisonès, tot i que no parlen la llengua. La zona forma part de Kreis Nordfriesland, que té gairebé 166.000 habitants (Walker, 2007). Tanmateix, manquen enquestes detallades sobre la comunitat lingüística.

La llengua frisona septentrional es divideix en nou dialectes diferents que coincideixen en gran mesura amb els antics *harden*. Les diferències dialectals són rellevants i sovint la intelligibilitat entre regions és difícil. El nom que reben els dialectes de la Península està basat en el concepte *frisó* (per exemple, *frasch*, *freesk*, *fräisch*), mentre que els dialectes de les Illes reben el nom de cada illa particular, com a *söl'ring* (Sylt), *fering* (Föhr), *öömring* (Amrum) i *halunder* (Heligoland) (Walker, 2007).

L'àrea geogràfica va romandre relativament tancada i inaccessible durant força temps. Al segle XIX, hi havia poc contacte entre les diferents regions. La funció del frisó septentrional es limitava a la comunicació oral i no es desenvolupava cap estàndard general perquè cap dialecte no tenia més prestigi que la resta. No obstant això, els parlants de frisó septentrional es veien influïts per les llengües dels veïns. Al nord i a l'est es tractava del danès (el dialecte jutlandès) i al sud, del baix alemany. El danès es considerava més o menys amb el mateix prestigi i no suposava una amenaça per al frisó, però el baix alemany n'era el principal competidor. Molts frisons del nord han estat bilingües durant molts anys i, de fet, ja al segle XV, la plasmació per escrit de la llei oral es va fer en baix alemany. Tot i això, com que molts dels habitants de les illes eren mariners i no tenien cap contacte amb els habitants del continent, van mantenir els dialectes.

La forta influència de l'alt alemany es remunta principalment a mitjan segle XIX, quan Slesvig esdevingué part de Prússia (1867) i la construcció de camins millors va obrir l'àrea, fet que va atreure molts immigrants que parlaven alemany. Des de principis del segle XX, l'escolarització obligatòria, el servei militar i el desenvolupament de complexos turístics costaners han contribuït també al declivi greu del frisó septentrional. Cap al 1855 encara hi havia més de 27.000 parlants, que el 1927 s'havien reduït fins a 15.000 i que no arriben a 10.000 avui dia —probablement, en són uns 6.000 (Arhammar, 2008). Els dialectes de les Illes tenen característiques diferents dels dialectes continentals; en difereixen força en el vocabulari, i també hi ha evolucions vocàliques que fan els dialectes frisons septentrionals diferents dels frisons d'Holanda i del frisó de Saterland, com també d'altres llengües germàniques. El frisó septentrional ha incorporat molts manlleus del danès (jutlandès) i paraules del baix alemany. En un àrea geogràfica relativament reduïda ha perviscut fins avui una forta variació dialectal. No obstant això, tota la població actual pot parlar també alemany.

La República Federal d'Alemanya va incloure els frisons quan va signar el Conveni marc per a la protecció de les minories nacionals proposat pel Consell Europeu el 1998 i va reconèixer la llengua frisona el mateix any, quan va ratificar la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries. La nova Constitució de Slesvig-Holstein, que va entrar en vigor l'any 1990, esmenta la protecció i la promoció de la minoria danesa i del poble frisó, i el 2004 es va aprovar una llei sobre la promoció del frisó en el sector públic (*Gesetz zur Förderung des Friesischen im öffentlichen Raum*). El districte de Frísia del nord també canvià els estatuts el maig de 2005 per incloure-hi la protecció de la independència cultural de la minoria danesa i del poble frisó (Walker, 2007).

Hi ha unes quantes mostres de literatura en frisó septentrional; sovint es tracta d'obres teatrals populars escrites per autors com ara Jap Peter Hansen (1767-1855), qui podria considerar-se'n el fundador, i altres noms coneguts com Albrecht Johannsen (1888-1967) o Jens Mungard (1885-1940). També hi ha diverses organitzacions de promoció: les organitzacions Nordfriesischer Verein (www.nf-verein.de) i Friisk Foriining (www.friiske.de) són importants per al desenvolupament de la llengua; el Nordfriisk Instituut (www.nordfriiskinstituut.de), a Bräist/Bredstedt, duu a terme recerques culturals i històriques, i la Universitat de Kiel (que és fora de l'àrea) allotja la Nordfriesische Wörterbuchstelle (www.nord-inst.uni-kiel.de), el centre de recerques lingüístiques del frisó septentrional. Aquesta llengua té un petit espai en l'educació primària en un nombre reduït d'escoles a les Illes i al continent (Walker, 2007). Tot i això, la llengua es troba en greu perill.

3.3. Saterfrisó a Alemanya

El municipi de Saterland està situat al nord de la ciutat de Cloppenburg i al sud de Leer, al *land* de la Baixa Saxònia, i, per tant, no a la regió coneguda com a *Ostfriesland* (Frísia de l'Est). Saterland té aproximadament 12.000 habitants, gairebé 2.000 dels quals saben parlar frisó oriental.

Saterland està formada per tres pobles: Strücklingen (Strukelje), Ramsloh (Romelse) i Scharell (Schäddel). Abans era un terreny pantanós de catorze quilòmetres de llargària i quatre d'amplària aproximadament. L'àrea era virtualment inaccessible abans que es guanyessin al mar les torberes, al segle XIX. La ubicació aïllada va permetre que el frisó oriental es mantingués com a llengua de les relacions socials locals i el baix alemany com a llengua de comunicació més àmplia.

Cap al 1850, el 85 % de la població encara parlava frisó oriental (Fort, 1996). Com que la venda de torba era la font principal d'ingressos per als frisons de Saterland, es pot suposar que durant molt de temps hi va ser comú el multilingüisme. L'aïllament de l'àrea també va influir en la religió: tot i que les àrees veïnes són protestants, els habitants de Saterland són catòlics. A la darrereria del XIX, Saterland

es va connectar a una carretera principal i a una línia de ferrocarril, i l'extracció de torba es va industrialitzar. Consegüentment, el baix alemany i —cada cop més— l'alt alemany van esdevenir les llengües del treball. Després de la Segona Guerra Mundial s'hi assentaren molts refugiats de guerra, amb la qual cosa, cap al 1950, els parlants de frisó oriental representaven menys del 50 % de la població. El retrocés de la llengua ha arribat tan lluny que avui està en perill i és probable que desaparegui d'aquí a una o dues generacions. El contacte intensiu amb l'alt i el baix alemany ha provocat molts canvis lingüístics, principalment fonològics i lèxics (Fort, 2001).

Un estudi de Stellmacher (1998) encara va trobar dos mil parlants de frisó oriental, un 20 % de la població. Majoritàriament, es tractava de gent gran, de manera que el nombre es pot haver reduït deu anys després. De la franja d'edat nascuda a partir del 1970, només el 16 % el parla. D'aquests, només un terç el va aprendre dels pares, a casa; la resta el va aprendre en la infantesa o l'adolescència dels amics o companys de jocs, i només un 3 % ja d'adults. Avui, només un quart dels parlants transmet la llengua als fills. Stellmacher (1998) afirma que un 28 % de la població de Saterland assegura que sap llegir frisó oriental, mentre que només un 3,9 % el sap escriure.

Des dels anys vuitanta, ha augmentat entre aquesta gent la consciència que la seva llengua està amenaçada. La Seelter Buund és una organització creada per a defensar i promoure la llengua. Ara s'ensenya una mica la llengua en l'àmbit pre-escolar i a l'escola primària, però encara escassegen els materials d'ensenyament. Els frisons de Saterland col·laboren amb els frisons dels Països Baixos i amb els del nord en una lluita per mantenir vives les seves llengües. El fet que el frisó oriental s'hagi inclòs en la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries (1998) té una gran importància i obre perspectives noves als esforços per a mantenir la llengua.

El frisó oriental es parla als parvularis una hora per setmana, només si els pares volen. No té cap ortografia uniforme, i, per l'elevat nombre de grups vocàlics i diftongs, és complicat representar el frisó oriental amb l'ortografia estàndard alemanya. Tanmateix, hi ha un grapat d'autors que publiquen en aquesta llengua. Tot i que no hi ha ràdio ni televisió, sí que es representen obres de teatre en frisó oriental de tant en tant.

4. RELACIONS TRANSFRONTERERES

El Consell Interfrisó (<http://interfriesischerrrat.de>) és una organització paraigua per als tres grups lingüístics d'Alemanya i els Països Baixos. L'organització es basa en l'interès lingüístic comú i en el concepte històric de *germanor frisona*. Els frisons septentrionals van establir contactes entre ells, ja des de la primera meitat

del XIX amb els frisons dels Països Baixos i des del 1909 amb els frisons de l'est. Aquests contactes van conduir finalment a la fundació del Consell Interfrisó (Friesenrat / Fryske Rie) el 1930. Està integrat per membres de les tres regions frisonas, amb organismes separats en cadascuna de les tres àrees (en aquest cas no Saterland, sinó Frísia de l'Est, més en general). Cada tres anys, el Consell organitza el Friesenkongress en una de les regions, que alternen com a seu. Una altra activitat que té lloc cada tres anys és la Friesen Droapen, un viatge regular a l'illa d'Heligoland per a celebrar un esdeveniment cultural amb música, dansa i artistes de les tres àrees de Frísia. El Consell també organitza trobades periòdiques de grups professionals (grangers, funcionaris, mestres d'escola o dones).

També estan en actiu diverses organitzacions juvenils frisonas, com el Frysk Ynternasjonaal Kontakt (www.fyk.nl) i el Røkefloose (www.rokefloose.de), no només dins del seu àmbit, sinó també en el context més ampli de l'organització Youth of European Nationalities (www.yeni.org).

En general, els grups frisons també cooperen amb llengües minoritàries dels seus respectius països, com ara les minories dels danesos o els sòrabs a Alemanya, i, als Països Baixos, el saxó baix i el limburguès, llengües reconegudes recentment. En l'àmbit europeu també col·laboren amb altres llengües minoritàries, com a l'European Bureau for Lesser Used Languages (www.eblul.org); la Federal Union of European Nationalities (www.fuen.org) o la Network to Promote Linguistic Diversity (www.npld.eu), creada recentment.

A Ljouwert (Frísia), el Centre Europeu Mercator per al Multilingüisme i l'Aprenentatge de les Llengües (abans Mercator Educació) ha contribuït a l'intercanvi d'informació, repartiment de documentació i col·laboració per tota la Unió Europea.

El fet que totes tres llengües hagin estat promogudes i protegides pels instruments del Consell d'Europa, la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries i el Conveni marc per a la protecció de les minories nacionals, les ha ajudat a obtenir un perfil europeu més sòlid. Els principis recollits en aquests instruments han contribuït a reforçar-ne la posició de cara als estats d'Alemanya i Holanda.

BIBLIOGRAFIA

- ARHAMMAR, Nils (2008). «Das Nordfriesische, eine bedrohte Minderheitensprache in zehn Dialekten: eine Bestandsaufnahme». A: MUNSKE, Horst Haider (ed.). *Sterben die Dialekte aus?: Vorträge am Interdisziplinären Zentrum für Dialektforschung an der Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg*, 22.10.-10.12.2007 [en línia]. <www.dialektforschung.phil.uni-erlangen.de/sterbendialekte>.
- Bos, Jurjen M. (2001). «Archaeological evidence pertaining to the Frisians in the Netherlands». A: MUNSKE, Horst Haider (ed.) *Handbuch des Friesischen / Handbook of Frisian Studies*. Tübingen: Niemeyer Verlag, p. 487-492.

- European charter for regional or minority languages: Charter* (1998). Estrasburg: Council of Europe. També disponible en línia a: <www.coe.int/t/dg4/education/minlang>.
- European charter for regional or minority languages: Explanatory report* (1998). ETS núm. 148. Estrasburg: Council of Europe. També disponible en línia a: <<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/148.htm>>.
- FORT, Marron Curtis (1996). «The Saterland: a Frisian island amidst the moors of north-western Germany». A: WILTS, Ommo; FORT, Marron Curtis (ed.). *North Frisia and Saterland*. Brusselles: European Bureau for Lesser Used Languages.
- (2001). «Das Saterfriesische». A: MUNSKE, Horst Haider (ed.) *Handbuch des Friesischen / Handbook of Frisian Studies*. Tübingen: Niemeyer Verlag, p. 409-422.
- Framework convention for the protection of national minorities* (1998). ETS núm. 157. Estrasburg: Council of Europe. També disponible en línia a: <<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/157.htm>>; <www.coe.int>.
- GORTER, Durk; JONKMAN, Reitze J. (1995). *Taal yn Fryslân: Op'e nij besjoen*. Ljouwert: Fryske Akademy.
- GORTER, Durk; MEER, Cor van der; RIEMERSMA, Alex (2008). «Frisian in the Netherlands». A: EXTRA, Guus; GORTER, Durk (ed.) (2008). *Multilingual Europe: Facts and policies*. Berlín: Mouton de Gruyter, p. 185-206.
- GORTER, Durk; WALKER, Alastair (2001). «Frisian as European minority language». A: MUNSKE, Horst Haider (ed.) *Handbuch des Friesischen / Handbook of Frisian Studies*. Tübingen: Niemeyer Verlag, p. 797-804.
- NIEBAUM, Hermann (2001). «Der Niedergang des Friesischen zwischen Lauwers und Weser». A: MUNSKE, Horst Haider (ed.) *Handbuch des Friesischen / Handbook of Frisian Studies*. Tübingen: Niemeyer Verlag, p. 430-442.
- NIELSEN, Hans F. (1994). «Ante Old Frisian». *Nowele*, 24, p. 91-136.
- PROVÍNCIA DE FRYSLÂN (2007). *Rapportaaazje fluchhifking Fryske taal*. Leeuwarden: Ljouwert: Provinsje Fryslân.
- STELLMACHER, Dieter (1998). *Das Saterland und das Saterländische*. Oldenburg: Isensee.
- VEEN, Klaas van der (2001). «West Frisian dialectology and dialects». A: MUNSKE, Horst Haider (ed.) *Handbuch des Friesischen / Handbook of Frisian Studies*. Tübingen: Niemeyer Verlag, p. 98-116.
- WALKER, Alastair (2007). *North Frisian: The North Frisian language in education in Germany*. 2a ed. Leeuwarden: Fryske Akademy. (Mercator Regional Dossier Series) També disponible en línia a: <www1.fa.knaw.nl/mercator/regionale_dossiers/PDFs/northfrisian_in_germany2nd.pdf>.

Llengua, alfabet i identitat cultural: el cas serbi

ZORICA TOMIĆ
Universitat de Belgrad

Conferència llegida davant la Secció Filològica de l'IEC el 16 de gener de 2009

INTRODUCCIÓ

Si acceptem la diferència bàsica entre les categories de *cultura* i *civilització*, ja descrites teòricament (Tomić, 2000), podem dir que, segons la tesi que el llenguatge és el principal instrument de la comunicació i l'alfabet és el principal instrument d'una civilització, *la base lingüística* i *la història cultural* són els dos factors, iguals pel que fa a importància, en què es basa la diferència entre *llenguatge* i *alfabet*.

La fase final d'alfabetització completada pels grecs es va concretar en els dos alfabetes més difosos, el llatí i el ciríl·lic. Tots dos són usats a Sèrbia: el ciríl·lic té una tradició de gairebé mil anys, mentre que el llatí va entrar en l'espai cultural relativament tard, fa menys d'un segle.

El desenvolupament de la cultura sèrbia escrita està directament relacionat amb el gran gir cultural del segle ix, quan els eslaus començaren a celebrar la santa missa en eslau antic. El governant de Moràvia, el duc Rostislav (846-870), va demanar a l'emperador bizantí Miquel III que enviés a Moràvia missioners cristians que parlessin eslau. Encara que el cristianisme ja s'havia acceptat a Moràvia, Rostislav, assumint la necessitat d'una unitat major dins de la comunitat eslava, va entendre la gran importància dels sermons en la llengua autòctona.

D'altra banda, projectant sàviament els seus interessos polítics cap als eslaus dels Balcans, l'emperador bizantí va aprovar la missió i aquesta decisió va constituir un acte visionari, amb el qual va començar la història de la tradició escrita eslava: «a les llengües considerades santes, i per tant adequades per als sermons (llatí, grec i hebreu), se sumava ara l'eslau (l'eslau antic). Per a aquesta comesa, l'emperador va triar dos missioners: els germans de Tessalònica, Constantí (posteriorment, denominat Ciril) i Metodi, que són considerats els fundadors de la cultura escrita i la literatura esclava» (Čigoja, 2008).

Amb els seus ajudants, Ciril i Metodi van acceptar la invitació de Rostislav i el 863 van anar a Moràvia, que avui és la part sud-est de la República Txeca, per tal de fer sermons en la llengua autòctona i estendre la influència bizantina amb la finalitat de minvar la dels bisbes i els fidels alemanys. En aquella missió, Constantí, que, com a sacerdot, va adoptar el nom de Ciril, va haver d'establir les lletres del nou alfabet prenent com a base l'alfabet grec. Va crear nous signes per als fonemes de la llengua eslava que no existien en grec. Al segle XIX els eslavistes van denominar el nou alfabet *escriptura glagolítica*.

A més de la invenció del primer alfabet eslau, ajustat als fonemes eslaus, Ciril i Metodi van traduir a l'eslau fragments seleccionats de les escriptures. En aquell moment, l'eslau antic es va establir com la primera llengua de la literatura sèrbia. Del Nou Testament, van traduir parts dels evangelis i del llibre dels Apòstols. També van traduir el llibre dels Salms de l'Antic Testament. En la ciència contemporània, el terme acceptat és «eslau de la vella Església» perquè aquella llengua no era col·loquial, sinó només usada per a la litúrgia i la traducció de textos cristians escrits en grec.

CIRÍLLIC

El ciríl·lic és el segon alfabet eslau, inventat a principis del segle X. Encara que no hi ha proves de qui el va inventar, podem suposar sense gaires dubtes que va ser un dels deixebles de Ciril i Metodi. Malgrat les persecucions, un grup dels seus deixebles van arribar a Preslav, la capital històrica de Bulgària. És d'importància crucial el fet que l'Estat búlgar tingués el dret de fer sermons en eslau antic, per la qual cosa els deixebles de Ciril i Metodi van poder continuar llur missió.

En la primera fase de l'escriptura, els serbis usaven tant l'alfabet ciríl·lic com el glagolític, tot i que no era una solució econòmica. Aquesta és la raó per la qual la pràctica quotidiana va conduir a l'ús de l'alfabet més funcional, el ciríl·lic. L'avantatge del ciríl·lic era la semblança amb l'alfabet grec i una major relació amb la cultura i l'espiritualitat bizantines. Segons els documents i els monuments històrics, podem dir que al segle XII el ciríl·lic va tenir un paper dominant a Raška, antic regne de Sèrbia, i era usat a Dubrovnik, Hum i també a Bòsnia fins a la invasió turca (Mladenović, 1989).

Del segle IX fins al segle XI, l'univers cultural i espiritual serbi era homogeni, sobretot gràcies a l'ús de l'antic eslavònic, que era el principal vincle de gran part de la cultura eslava. Per això podem dir que la connexió lingüística implicava proximitat entre les cultures eslaves, especialment entre els ortodoxos, Bizanci i, en general, l'espai cultural eslau.¹

1. El gran cisma del 1054 va provocar el desenvolupament de dos corrents diferents de la cultura eslava denominats en la ciència com a *slavia orthodoxa* (a l'est, entre els eslaus ortodoxos) i *slavia*

La manera d'escriure sèrbia de l'antic eslau, que es coneix com a *eslau serbi* fins a la tercera dècada del segle XVIII, quan es va dissoldre, va canviar una mica l'estructura gramatical i lèxica. Cal destacar que, a causa d'algunes modificacions en diferents territoris, alguns teòrics tendeixen a parlar d'un alfabet bosnià (escriptura *bosancica* o *bosànica*), tot i que només és una variant del ciríl·lic serbi, que es coneix com a *ciríl·lic occidental* (Đorđić, 1987).

Els testimonis més antics de l'eslau serbi daten de finals del segle XII. Són: les *Signatures del gran duc Esteve Nemanja i comte Miroslav*, *La signatura del comte Miroslav*, *L'evangeli de Miroslav*, que és el manuscrit eslau serbi més antic que es conserva en ciríl·lic i un dels manuscrits més bells del món, *El document de Chilandar d'Esteve Nemanja i L'evangeli de Vukan*.

L'eslau serbi durant molt de temps va funcionar com la llengua de la literatura sèrbia. A més dels documents i testimonis escrits ja esmentats del segle XII, l'eslau serbi fou el principal instrument de la literatura medieval sèrbia escrita per Esteve Nemanja, sant Sava, Esteve II, el Primer Coronat, Teodosi, Domencià, Constantí el Filòsof, fins a escriptors de Račani (Jerotej), Kiprijan, Gavriilo Stefanivič Venclovič), que van treballar a la primera meitat del XVIII.

Tanmateix, en la dècada de 1630 va ser substituït per l'eslau rus, que era la manera russa d'escriure l'eslau antic. Després de la gran migració sèrbia, en el nou entorn catòlic de la monarquia austrohongaresa, l'arquebisbe de Belgrad i Karlovac, Mojsej Petrovič, va demanar ajuda a l'imperi ortodox rus i a l'emperador Pere el Gran: llibres i mestres que poguessin estendre l'ortodòxia en llengua eslava.

La situació de la cultura sèrbia era similar a l'esmentada abans del duc de Moràvia Rostislav. L'ús de la manera russa d'escriure l'alfabet de l'eslau antic en la cultura sèrbia des de 1726 té dues característiques principals: l'una té a veure amb les relacions més properes dins de la zona cultural de la *slavia orthodoxa* i l'altra es relaciona amb l'aparició d'un nou tipus de llengua per a la literatura sèrbia: l'eslau serbi.

Com era aquella llengua? Aquella llengua era una barreja de la llengua col·loquial parlada de la regió de Vojvodina i la llengua de l'Església russa. De fet, era una mescla de la llengua col·loquial i la manera d'escriure l'eslau antic serbi i rus. La manera russa no era adequada perquè la majoria de la població no l'entenia.

Juntament amb els llibres russos i la llengua, van arribar a Sèrbia dos alfabetos: el ciríl·lic de l'Església russa i el ciríl·lic civil rus, nascut de la reforma de Pere el Gran, el 1768.

L'eslau serbi va néixer de la necessitat dels escriptors serbis d'escriure una llengua comprensible per a un nombre més ampli de lectors. Es considera que el

latina (a l'oest, entre els eslaus catòlics). «Hi ha dues zones culturals en la llengua serbocroata, que són al territori de l'antiga república de Iugoslàvia de Bòsnia i Hercegovina» (Čigoja, 2008).

primer document publicat en eslau serbi és la *Srpska slovenska časopis* («Revista Eslava Sèrbia») de Zachary Orfellinus, publicada a Venècia el 1768.

Sava Mrkalj, un dels serbis més cultes de principis del segle XIX, va ser el primer reformador important del ciríllic serbi. Va excloure totes les lletres innecessàries de l'alfabet serbi. Fins a la principal reforma de l'alfabet serbi duta a terme per Vuk Stefanović Karadžić a mitjan segle XIX, una de les característiques específiques del serbi era la diglòssia, com a mancança funcional: s'usava una llengua per a la comunicació comercial, la justícia i l'educació, i una altra per a l'ús col·loquial. Vuk Stefanović Karadžić, en el seu *Srpski rječnik* («Vocabulari serbi») (1818), va aplicar la regla d'Adelung «escriu com es diu», segons la qual només una lletra representa una vocal. D'aquesta manera, les regles ortogràfiques sèrbies es van convertir gairebé en fonètiques i potser en una de les ortografies més perfectes del món.

El 1815 els representants de l'elit intel·lectual sèrbia i croata van organitzar una reunió informal a Viena (denominada més tard l'*acord literari de Viena*). Hi van aprovar l'elecció del dialecte de l'Hercegovina oriental i l'ús generalitzat de les regles ortogràfiques. L'ús del ciríllic és l'única constant de la tradició escrita eslava sèrbia, fins a la unificació el 1918. L'ús de l'alfabet llatí, fins i tot entre els serbis que vivien sota el domini austrohongarès, era molt esporàdic.

La idea de substituir l'alfabet ciríllic pel llatí va ressorgir amb l'acceptació de la ideologia iugoslava i principalment en relació amb la ideologia d'unió cultural, lingüística i política amb els croats. El primer entusiasme va decaure recentment entre els croats, mentre que els serbis, especialment en períodes d'entreguerres, van acceptar l'ús de l'alfabet llatí com una moda.

Aquesta tendència es va aguditzar en l'època del comunisme, en què l'acceptació de l'alfabet llatí era la manera d'expressar la tendència sèrbia a estretir relacions amb les parts occidentals del país i a reforçar la idea d'unitat estatal. Finalment, si parlem de la distribució regional de l'alfabet (Piper, 2003), cal remarcar que a les zones occidentals de l'àrea del serbocroat el contacte amb l'alfabet llatí era predominant, mentre que el ciríllic era més feble que a Sèrbia. D'altra banda, era obvi que l'expansió de l'ús de l'alfabet llatí a Sèrbia, especialment en la darrera dècada del segle XX, era molt intensa.

A causa d'aquesta pràctica i de la política cultural que impulsava un estatut igual dels dos alfabetos, moltes persones que avui viuen a Sèrbia gairebé no noten diferències entre usar l'alfabet ciríllic i el llatí, tant en la lectura com en l'escriptura.

EL CIRÍLLIC AVUI

Tot i que la nova Constitució, aprovada quan Montenegro va abandonar la Unió, proposa l'ús oficial del ciríllic, la tradició sèrbia dels dos alfabetos sembla que s'hi resisteix, i això a pesar d'un ús intensiu de l'alfabet llatí. Si bé el ciríllic té una

tradició de gairebé un mil·lenni en la cultura sèrbia, a principis del segle XXI, és un alfabet primari només nominalment, ja que és secundari en la pràctica.

Una de les raons d'aquesta tendència es basa en el fet que durant les guerres en el territori de l'antiga Iugoslàvia s'apuntava a Sèrbia com l'origen de tots els mals, la qual cosa va implicar un menyspreu paral·lel per tot allò que tenia la marca nacional. L'onada de «descontaminació» per la qual l'ús i la defensa dels símbols nacionals s'interpretaven com a nacionalistes, primitius, retrògrads i no civilitzats, «un retorn a la cacera balcànica», va donar com a resultat la suspensió de l'alfabet ciríl·lic, com un dels danys col·laterals. Alhora es van impulsar molt els denominats «valors europeus», cosa que s'interpretava de manera simplista amb l'ús de l'alfabet llatí.

Cal dir que es valora l'ús del ciríl·lic, principalment perquè és l'alfabet oficial i, doncs, s'ensenyava a les escoles, s'usa per a l'edició de llibres i per a documents oficials i d'intercanvi; a més, és present en el 80 % dels programes de la televisió nacional; tanmateix, realment ens enfrontem a un punt d'inflexió cultural significatiu en què el ciríl·lic perd terreny per l'ús més freqüent de l'alfabet llatí.

El problema es va detectar primer entre els professionals i després en els mitjans de comunicació; a més, cal tenir en compte la tendència globalitzadora detectada en primera instància com a influència de les empreses multinacionals estrangeres, les quals van importar a Sèrbia una nova moda, la «llatinització». L'ús comercial de l'alfabet llatí per a productes i empreses estrangeres va esdevenir una mena d'imperatiu cultural pel qual, als ciutadans serbis, els convenia adoptar-lo per als comerços, els productes, les empreses com a part de la pertinença a la Unió Europea.

Encara més, l'ús de l'alfabet llatí a Sèrbia pot justificar-se per l'orientació cap a les llengües estrangeres ensenyades en el nostre sistema educatiu i pel fet que tots dos alfabetos són ensenyats a les escoles; d'aquesta manera, l'orgull pel que fa a l'ús dels dos alfabetos va desaparèixer gradualment i afebleix «l'espai de manobra» del ciríl·lic.

En el marc del buit cultural, polític i ideològic que va sorgir després de les guerres a l'antiga Iugoslàvia, el terme *ciríl·lic* era usat molt sovint de manera pejorativa per a denotar la connexió d'aquest amb el «nacionalisme» serbi. En aquesta conjuntura ideològica, i en concret pel que fa a la fascinació per les tendències globalitzants, van tenir un paper decisiu els mitjans de comunicació i les relacions comercials amb la creença que és més fàcil aproximar-se al món modern i civilitzat rebutjant la tradició.

Aquesta pràctica va tenir el suport de les grans marques nacionals, que van començar a escriure anuncis amb alfabet llatí. La tendència modernitzadora és especialment palesa en el cas de les «marques antigues» (Tanasić, 2008), entre les quals destaquem com l'exemple més controvertit de «llatinització» el cas de l'aigua mineral Knjaz Miloš. La tradició d'aquesta marca nacional, que havia escrit

de més de dos segles en alfabet ciríl·lic, és reemplaçada per la nova escriptura llatina. Aquesta sorprenent suspensió de l'alfabet nacional confirma paradoxalment l'abandó de la tradició: en primer lloc, el nom d'aquesta marca ve del primer rei serbi modern del segle XIX; en segon lloc, l'any de la fundació de la marca (1811) no era possible usar cap altre alfabet que el ciríl·lic.

És interessant remarcar que gairebé tots els plafons, excepte els electorals, s'escrueixen en alfabet llatí. En molts casos, a més, els noms de les empreses, els llibres universitaris, les declaracions oficials i la informació oficial per a ciutadans o consumidors, per no esmentar els missatges dels mòbils, s'escrueixen en alfabet llatí.

LA PARADOXA

Els esforços per protegir l'alfabet ciríl·lic tenen poc ressò públic, principalment perquè insistir en l'alfabet nacional es relaciona molt directament amb els odiosos «nacionalistes». Aquesta és la raó per la qual es relaciona agressivitat amb la defensa del ciríl·lic per part d'organitzacions ja exposades a l'odi nacionalista, mentre que l'escriptura llatina s'entén com a tolerant, superior i no marcada (Tanasić, 2008).

Aquest constructe ideològic, que no interpreta el ciríl·lic com l'alfabet oficial de Sèrbia sinó com un alfabet serbi, desincentiva que altres nacionalitats que viuen a Sèrbia l'usin. A causa de la por a ser qualificats de nacionalistes, també molts serbis eviten usar-lo.

Si hi afegim el fet que la «protecció» del ciríl·lic es basa en el nostre sistema educatiu i està territorialitzada en les institucions culturals, obtenim una «guetització», que és una de les raons per a excloure'l de l'ús quotidià. D'altra banda, no tem la coincidència de l'ús de l'alfabet llatí com una tria simptomàtica de l'elitista «segona Sèrbia», és a dir, la Sèrbia que entén la supressió de la tradició com l'única opció per a entrar en el món exterior.

Avui a Sèrbia és palès el fenomen que moltes marques locals, com Delta, Bambi, Štark, accepten l'alfabet llatí per raons comercials i de globalització i per la manca de sensibilitat envers la tradició cultural i nacional. En canvi, algunes grans empreses internacionals aposten pel valor i el significat de la tradició: han decidit usar el ciríl·lic com a signe de la seva presència a Sèrbia. D'aquesta manera paradoxal, és com han esdevingut defensors importants de la «marca cultural» realment sèrbia. Com a exemples, esmentem Google, Nike o Playboy, entre d'altres.

CONCLUSIÓ

El ciríl·lic serbi és un dels principals valors culturals del poble serbi, no només perquè és el seu alfabet nacional, sinó perquè és una de les principals formes grà-

fiques de l'espiritualitat sèrbia (Piper, 2003). La història del ciríl·lic serbi es pot entendre com la història d'una lluita per la vida i una afirmació de la cultura sèrbia. Les principals obres mestres de la cultura sèrbia estan escrites i editades en ciríl·lic. Per aquesta raó, abandonar-lo es pot interpretar com un bandejament de la part més important de l'herència cultural intangible sèrbia.

El ciríl·lic serbi té un paper i un valor molt significatius per al poble serbi, tal com els alfabetos grec, àrab, hebreu, indi o xinès representen marques recognoscibles d'identitats nacionals de les cultures respectives. Com hem mostrat, el ciríl·lic serbi representa una relació profunda entre la cultura sèrbia i la magna i rica herència ortodoxa i amb la cultura bizantina. Abandonar aquesta tradició seria trencar violentament les relacions amb el nostre passat.

Però l'ús de l'alfabet llatí i la seva presència en la cultura sèrbia és un signe real de l'obertura fonamental i profunda cap a la comunicació intercultural amb el món, vibrant i plena de reptes.

BIBLIOGRAFIA

- BUGARSKI, R. (1986). *Jezik u društvu* («La llengua en la societat»). Belgrad: Prosveta.
- ČIGOJA, B. (2006). *Tragovima srpske jezičke prošlosti* («Resseguint les petjades del passat lingüístic serbi»). Belgrad: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- (2008). «Nekoliko filoloških napomena o razvoju srpske ćirilice od početka pismenosti do usvajanja Vukove književnojezičke i pravopisne reforme (1868.godine)» («Notes filològiques sobre el desenvolupament de l'escriptura ciríl·lica des del principi de l'alfabetització fins a l'assimilació de la reforma lingüística i ortogràfica de Vuk [Karadzic] (l'any 1868)»). *Srpaki jezik-studie srpske i slovenske*, 14 (1-2), p. 91-118.
- DORĐIĆ, P. (1987). *Istorija srpske ćirilice* («Història de l'escriptura ciríl·lica sèrbia»). Belgrad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- MLADENVIĆ, A. (1989). *Slavenoserbski jezik* («La llengua eslava-sèrbia»). Novi Sad: Matica Srpska.
- PIPER, P. (2003). *Srpski između velikih i malih jezika* («El serbi entre les llengües grans i petites»). Belgrad: Beogradska knjiga.
- TANASIĆ, N. (2008). «Nacionalno pismo» («L'escriptura nacional»). *NSPM* [Belgrad] (8 octubre).
- TOMIĆ, Z. (2000). *Komunikologija* («Comunicologia»). Belgrad: Filološki fakultet.

Les llengües samis: conservació i promoció de llengües dividides per fronteres estatals

NILS ØIVIND HELANDER

Sámi Allaskuvla (Collegi Universitari Sami), Guovdageaidnu

Conferència llegida davant la Secció Filològica de l'IEC el 12 de febrer de 2010

En aquesta intervenció, tractaré el treball sobre la conservació i la promoció de les llengües samis com a llengües que superen fronteres. El tema principal serà com s'ha dut a terme aquesta tasca i com s'ha desenvolupat i s'ha usat el sami com a llengua acadèmica.

Quan parlem de les llengües samis ens referim a un grup de llengües relacionades que es parlen en l'àrea sami, que s'estén en quatre països: Noruega, Finlàndia, Suècia i Rússia. La frontera entre els estats de Noruega i Suècia es va establir el 1751. En aquell moment Finlàndia formava part del regne de Suècia. La darre-ra frontera establerta formalment fou la que separa Rússia i Noruega el 1826. Però ja molt abans de la determinació final de les fronteres estatals tant els impostos com les activitats eclesiàstiques tenien impacte en la cultura i la llengua samis. De fet, aquestes activitats oficials eren part dels esforços dels estats per aconseguir control del Sápmi, que és com els parlants de sami denominen aquella àrea. Avui dia la major part dels samis es consideren alhora samis i membres dels seus estats nacionals. La Declaració de Rovaniemi determina que el poble sami desitja exercir el dret a l'autodeterminació dins de les fronteres estatals existents.

El 19è Congrés Sami, que representa les organitzacions membres del Consell Sami a Finlàndia, Noruega, la Federació Russa i Suècia, reunides a Rovaniemi del 29 al 31 d'octubre de 2008:

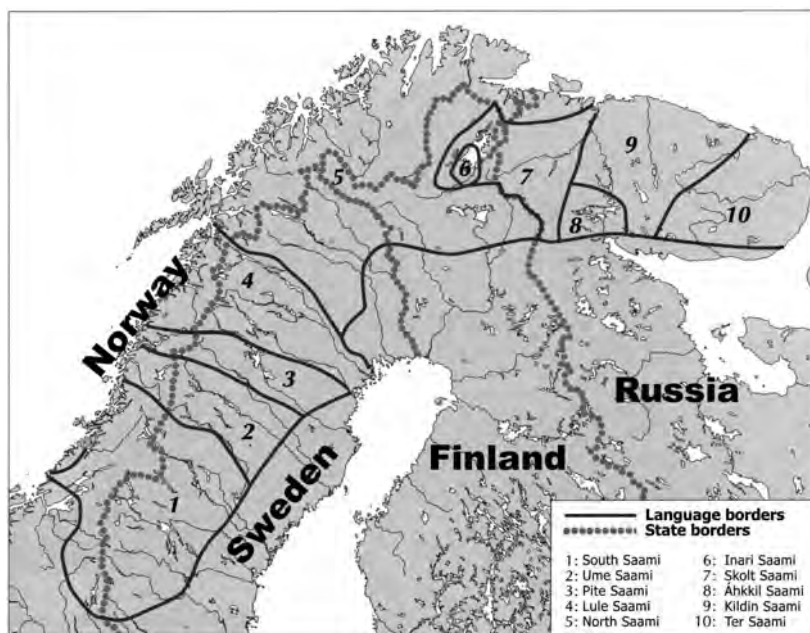
Reitera que els samis constitueixen un sol poble i que les fronteres nacionals no han d'infringir la nostra unitat nacional; [...]

Subratlla, a més, que el que defineix els samis com a poble i ens dona la nostra identitat col·lectiva és aquesta cultura, i que els estats tenen l'obligació de respectar el dret del poble sami a una cultura, una llengua i una identitat diferenciades, i adoptaran mesures efectives per evitar qualsevol forma d'assimilació i revertir els efectes d'injustícies passades [...]. [http://www.saamicouncil.net/includes/file_

download.asp?deptid=2161&fileid=2940&file=Rovaniemi_DeclarationFINAL.pdf&pdf=1.]

DIFERENTS LLENGÜES SAMIS

Les llengües samis constitueixen una cadena de variants que són mútuament intelligibles només com a llengües veïnes. La intercomprensió entre variants distants només és possible amb una gran quantitat de pràctica, tot i que l'estructura i el vocabulari bàsic mostren similituds. Les diferències entre les llengües es deuen en part a distintes evolucions tant en el sistema fonològic com en el morfològic i també en part a influències de les llengües estatals veïnes. Les grans diferències entre dues variants veïnes properes també poden donar-se per la desaparició de variants intermèdies. Les deu variants principals de les llengües samis, esmentades de sud a nord, són: 1) sami meridional, 2) sami d'Ume, 3) sami de Pite, 4) sami de Lule, 5) sami septentrional, 6) sami d'Inari, 7) sami skolt, 8) sami d'Akkala, 9) sami de Kildin i 10) sami de Ter. Sis d'aquestes variants tenen ortografies pròpies.

MAPA 1. Les llengües samis i les fronteres estatals.

FONT: Steinar IMSEN i Harald WINGE, *Norsk historisk leksikon* (1999 [1981]), ed. revisada per Kaisa Rautio Helander, Oslo, Cappelen Akademisk Forlag.

El sami meridional, el sami d'Ume, el sami de Pite i el sami de Lule es parlen al costat noruec i suec de la frontera estatal. El sami septentrional és el grup lingüístic més gran i es parla a les zones més septentrionals de Noruega, Suècia i Finlàndia. A la part més septentrional de Finlàndia hi ha dues llengües samis més: el sami d'Inari i el sami skolt, que es parlen només al costat finès de la frontera. Hi ha tres grups de llengües samis, el d'Akkala, el de Kildin i el de Ter, que se situen a Rússia, a la península de Kola. En bibliografia més antiga també es pot trobar una agrupació d'aquestes llengües que reflecteix la visió de pertinença a estats com la Lapònia sueca (sami meridional, d'Ume, de Pite i de Lule), la Lapònia noruega (sami septentrional) i la Lapònia russa (sami skolt, d'Akkala, de Kildin i de Ter). A més de les àrees tradicionals, avui també trobem parlants de sami que viuen en ciutats situades fora de l'àrea central tradicional de les llengües samis.

No és possible donar un nombre exacte de parlants de sami. No sabem quantes famílies o persones l'usen com a mitjà quotidià de comunicació ni quanta gent el coneix. Tampoc no hi ha informació estadística disponible sobre on trobar parlants de sami ni la distribució per edats, informació que seria útil per a les iniciatives de planificació lingüística. S'estima que aproximadament un 75 % dels parlants parlen sami septentrional. Sammallahti (1998) fa l'estimació de nombre de parlants següent: sami septentrional: 17.000; sami meridional, d'Inari i skolt: 300-500 parlants cadascun; sami de Kildin, uns 650, i sami de Lule, entre 2.000 i 3.000. El sami d'Ume, el de Pite, el d'Akkala i el de Ter són parlats principalment per gent gran. Segons Rantala i Sergina (2009), el darrer parlant de sami d'Akkala va morir el 2003.

L'únic material estadístic a l'abast sobre l'ús del sami són les estadístiques de les escoles i a Noruega també dels parvularis. A Noruega, durant el període 2005-2008, la mitjana d'infants de llengua sami al parvulari era d'uns 950. El 2008 el nombre d'infants que parlaven sami septentrional era de 884; el dels que parlaven el meridional, 29, i el dels que parlaven el de Lule, 27.

Les xifres estadístiques disponibles respecte als infants en edat escolar que reben l'educació en sami mostren que la mitjana d'estudiants s'ha mantingut al voltant de 970 en el període que va de 1999 a 2009. En el mateix període, la quantitat d'estudiants que tenien el sami com a segona llengua es va incrementar de 1.218 a 1.474. El desenvolupament dels darrers deu anys (2001-2010) mostra l'estabilitat del nombre d'estudiants de sami septentrional i sami de Lule que trien el sami com a primera llengua a l'escola: el 2001, 989 van triar el sami septentrional i 34, el sami de Lule; les xifres corresponents al 2009 són de 997 estudiants per al sami septentrional i de 27 per al sami de Lule. Pel que fa al sami meridional, hi ha un gran increment des del 2001, en què només un alumne el va triar, fins al 2009, en què n'hi havia 19. Per als esforços de revitalització que s'es-

tan duent a terme per al sami meridional, aquesta és una tendència positiva. L'estadística posa de manifest que el nombre creixent d'estudiants d'escola primària que trien el sami com a part del currículum viuen a les ciutats fora de la denominada àrea nuclear. En els deu anys posteriors al 1997, la quantitat d'aquests estudiants s'ha incrementat del 13 % al 28 %. (1/2009. *Raporta. Sami logut muitalit 2. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2009 ja Grunnskolen informasjonstjeneste*, disponible en línia a: <http://www.wis.no/stat09/application/main.jsp?languageId=1>). Les xifres de què disposem respecte a Finlàndia per al curs acadèmic 2008-2009 són aquestes: 140 reben docència en sami, 30 tenen el sami com a llengua materna i 251 tenen el sami com a matèria optativa (http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=63&Itemid=114). Resulta més difícil comparar la situació a Suècia, perquè no es disposa de les mateixes dades exactament. Les xifres de Suècia indiquen que hi ha 94 estudiants que van a cursos de sami en escoles primàries normals i 139 en les denominades *escoles samis*. (<http://www.skolverket.se/sb/d/1638>).

Es poden trobar totes les llengües samis en la llista de llengües amenaçades del món de la UNESCO (<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/en/atlasmap.html>). El sami de Pite (3) i el d'Ume (2) es presenten com a extingits a Noruega. De tots els grups, el sami septentrional és el més gran i, doncs, el que té menys perill d'extinció.

L'actitud oficial per part de les autoritats, fins al final de la Segona Guerra Mundial, va ser intentar que tots els samis abandonessin la seva llengua. En moltes àrees ho van aconseguir, però hi havia moltes comunitats samis en què la llengua sami va continuar existint com a llengua quotidiana. A les àrees en què el sami encara sobreviu avui trobem comunitats que intenten enfortir i vitalitzar l'ús del sami perquè pugui usar-se fora del context quotidià com a llengua familiar. En moltes de les àrees en les quals la llengua va ser ofegada, hi ha avui un gran desig de revitalitzar-la, cosa que és possible per l'obligació estatal de «fer les passes necessàries per a assegurar que el poble sami pot desenvolupar i enfortir la seva cultura, la seva llengua, els seus negocis i indústria i la vida en comunitat» (<http://www.regjeringen.no/en/dep/fad/Selected-topics/Sami-policy.html?id=1403>).

Evidentment, això causa una situació amb tota mena de tensions en una societat en què una llengua oficialment ha estat considerada durant molt de temps no només inferior a la llengua de l'Estat, sinó que també ha estat prohibida activament, per exemple, a l'escola. Per a molts samis, això ha causat frustració i també ràbia. No aprofundiré en aquest aspecte de la història de la llengua sami, però és obvi que hem de tenir en compte la història quan intentem recuperar la llengua a les zones en què les habilitats lingüístiques s'han trencat entre les generacions de samis i, també, quan intentem vitalitzar-ne l'ús en zones de parla

sami per tal de fer possible la comunicació en sami també quan es parla o s'escriu de temes que no pertanyen a les tradicions antigues. En moltes zones, els samis també han hagut de prendre en consideració la frustració i la ràbia que expressen les persones que parlen la llengua de l'Estat quan es troben en l'experiència d'haver d'acceptar l'ús del sami també en contextos oficials. Així, treballar en aspectes lingüístics implica viure en situacions de tensió d'actituds lingüístiques que van de la prohibició a l'acceptació i la promoció de l'ús del sami.

Això implica, doncs, que és important tenir al cap els marcs de les idees i els valors en què basa la política un Estat. Estem contents que la frase «un Estat, una llengua» ara pertanyi al passat. Els drets lingüístics humans s'inclouen en els drets humans generals i s'accepta la diversitat cultural de manera tan natural com la diversitat biològica. Aquestes idees i la ideologia oficial bàsica, com es mostra en les lleis i les declaracions oficials d'avui dia, fan molt més fàcil que abans la promoció dels aspectes indígenes i minoritaris.

EL SAMI, UNA PART UGROFINESA DE LA FAMÍLIA URALIANA

Les llengües samis pertanyen a la branca ugrofinesa de la família uraliana. L'opinió més comuna és que aquestes llengües remetent a una forma lingüística comuna amb les llengües fineses, la denominada *protollengua finosami*. Es considera que la divisió d'aquesta protollengua en protofinès i protosami es va produir cap al 3200 aC. Després d'aquesta divisió, el finès i el sami van continuar essent llengües veïnes. És fàcil identificar la base comuna d'aquestes dues llengües si es coneix la relació sistemàtica entre el desenvolupament dels sistemes fonològics i morfològics. Si es compara amb la protollengua finosami comuna, es pot dir que el sami va experimentar un canvi radical del vocalisme, mentre que el consonantisme va retenir molts trets antics que van desaparèixer en protofinès. Si comparem els sistemes morfològics del sami i el finès, observem les diferències bàsiques següents: el sami ha mantingut el nombre dual en els pronoms personals, els morfemes de persona i els sufixos possessius, però no té els casos locals externs que ha desenvolupat el finès (Sammallahti, 1998).

MAPA 2. Pobles ugrofinesos.

FONT: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Fenno-Ugrian_people.png.

LLENGÜES DIVIDIDES PER FRONTERES ESTATALS

Les fronteres estatals afecten les llengües de moltes maneres. Les fronteres han estat sempre essencials per als estats nacionals. Els límits fronterers marquen la unitat territorial i per a crear i mantenir la identitat estatal-nacional es considerava necessari intentar assimilar el poble sami i la seva cultura. La presència d'un poble amb una cultura i una llengua que no entrava en l'eslògan estatal *Un estat, un poble, una llengua* es considerava un problema. No fou fins després de la Segona Guerra Mundial que la tolerància i l'acceptació de la cultura sami van formar part d'una nova actitud, que es desenvolupava lentament i que pas a pas ha millorat la situació de les llengües samis. Tanmateix, en moltes zones samis, la llengua ja havia arribat a la fi com a resultat d'una política estatal d'assimilació activa i efectiva. En moltes d'aquestes àrees, ara hi ha un interès creixent i una activitat per a recuperar-la.

LES ORGANITZACIONS SAMIS I EL TREBALL POLÍTIC EN TEMES LINGÜÍSTICS

A partir de principi de la dècada de 1950 és possible identificar activitats interfrontereres organitzades per a promoure les llengües samis. L'obertura de l'ús del sami com a llengua dels mitjans de comunicació en les emissions radiofòniques i els diaris va fer necessari adaptar i crear nova terminologia. Fins aleshores el sami havia estat primordialment una llengua familiar. L'únic àmbit oficial de la llengua era l'església, que havia aconseguit crear terminologia i un estil lingüístic per als seus propòsits. El 1895 s'havia traduït tota la Bíblia al sami septentrional. La tasca terminològica, des del principi, va ser un projecte comú amb participació dels tres països nòrdics que solien reunir-se per discutir i acordar propostes comunes. Els iniciadors dels projectes terminològics, des del començament, foren lingüistes de les universitats. Més tard també van esdevenir participants actius d'aquesta tasca els mateixos parlants de sami. Aquests projectes van ser organitzats i finançats en part pel Consell Sami Nòrdic, una organització sami no governamental que es va establir el 1956 a Karasjok, a Noruega, a partir de la iniciativa que es va adoptar en el Congrés Sami celebrat a Jokkmokk, a Suècia, el 1953. Aquests congressos se celebraven cada quatre anys (a partir de 1992, cada tres anys) organitzats rotativament a Finlàndia, Suècia i Noruega. Des del principi, el Consell tenia tretze membres: cinc de Noruega, quatre de Finlàndia i quatre de Suècia. En el 15è Congrés, el 1992, també s'hi van incorporar els samis de Rússia i des d'aleshores Noruega va tenir cinc representants en el Consell; Finlàndia i Suècia, quatre cadascuna, i Rússia, dos. El següent Congrés, a Murmansk, va ser el primer celebrat a Rússia. El Consell Sami és una organització que aixopluga nou organitzacions samis: tres de Noruega, tres de Suècia, una de Finlàndia i dues de Rússia.

De bon principi, el Consell Sami va destacar la importància de promoure la interdependència i la solidaritat entre els samis que viuen en diferents països, el debat sobre temes samis i la importància d'informar la majoria de la gent sobre aquests temes. Les autoritats solien decidir sobre temes samis sense la cooperació de les organitzacions samis, però, amb l'establiment del Consell Sami i els seus congressos regulars, es va crear una base per a influir en les autoritats estatals perquè prenguessin en consideració els desigs del poble sami. Les organitzacions membres també han tingut un paper important en la promoció dels aspectes samis en els seus països. Avui dia es trien parlaments samis a Finlàndia (1973), Noruega (1989) i Suècia (1993), i a partir de 1997 han establert un organisme cooperatiu en el qual participa com a observador el Consell Sami. La tasca en aspectes lingüístics comuns es va transferir a aquest nou organisme i ara el Consell Sami treballa fonamentalment en temes del poble de caràcter cultural i internacional.

La tasca organitzada en matèria lingüística que es va iniciar amb el treball de desenvolupament terminològic també va continuar després de l'establiment d'un

comitè de la llengua sami (Sámi giellalávdegoddi) el 1971. El Congrés del 1974 va remarcar la importància d'adoptar solucions ortogràfiques comunes per a les llengües samis. En aquell moment, hi havia molts sistemes d'escriptura diferents per a variants de la mateixa llengua.

Calia prioritzar dos aspectes lingüístics més. Un era el treball sobre els topònims samis, per tal que fossin acceptats en els mapes i els senyals de trànsit. L'altra tasca important era preparar una llengua comuna per a tots els samis dels països nòrdics.

El treball terminològic és un procés continuat que encara es desenvolupa de manera natural. Crear noves ortografies i implantar-les van ser objectius que es van assolir després de llargs processos de discussió i negociació. En el 10è Congrés Sami, el 1978, es va aprovar la nova ortografia comuna del sami septentrional i cinc anys després es va acordar l'ortografia del sami de Lule. A partir de 1968, hi ha hagut una ortografia comuna per al sami meridional, que fou aprovada per les autoritats escolars deu anys més tard. Aconseguir ortografies comunes per a aquestes llengües samis separades per fronteres estatals constituïa un gran assoliment.

Mitjançant la cooperació i el finançament del Consell de Ministres Nòrdic, el Consell Sami va fer esforços per a facilitar l'accés a la literatura sami també a zones sense llibreries ni biblioteques. Per exemple, en el període que va del 1990 al 1996 es van distribuir entre tres-cents i cinc-cents llibres l'any a parvularis, escoles, residències i asils (Rantala, 2004).

El treball sobre la toponímia sami es duu a terme en cada país en cooperació amb els organismes nacionals de toponímia. Els noms en zones geogràfiques frontereres i les seves formes geogràfiques, ara com ara, solen ser tractades per experts en toponímia abans de prendre decisions finals. Encara que l'ús oficial de topònims samis formalment està en igualtat de condicions que els topònims noruecs (Llei de topònims del 1991), el procés de fer que apareguin en els mapes i la senyalització de carretera sol durar molt més per als topònims samis. De vegades, hi ha una resistència manifesta contra l'ús de noms samis en la senyalització.

En el 7è Congrés Sami, el 1971, quan es va establir el Comitè de la Llengua Sami, també es va aprovar una declaració política cultural. Un dels objectius establerts en aquell congrés era crear un Institut del Sami Septentrional, cosa que va esdevenir una realitat uns quants anys després. La idea de crear un institut així ja formava part del programa del Primer Congrés, el 1953. L'Institut tenia seu a Guovdageaidnu (a Noruega) i disposava de tres seccions que s'ocupaven de dret, ciències socials i llengua. Els càrrecs directius i de recerca eren temporals i procedien de Finlàndia, Noruega i Suècia. El darrer president fou un sami de Rússia. L'Institut va existir durant més de trenta anys i recentment s'ha integrat en el Col·

legi Universitari Sami. L'Institut del Sami Septentrional va tenir un paper essencial com a institut de recerca i de descripció també en temes lingüístics. Durant molts anys, va funcionar com a secretaria del comitè lingüístic.

El 1974 el Congrés va determinar que era el moment de tenir una llei de llengua comuna per al poble sami dels països nòrdics. Van caldre uns vint anys perquè es fes realitat aquest objectiu per al sami dels països nòrdics. Finlàndia i Noruega van tenir les seves lleis sobre el sami a principi de la dècada de 1990 i a Suècia la llei es va promulgar el 2000. Ara, el 2010, la Llei del sami sueca se substitueix per una nova llei lingüística que incorpora les cinc llengües nacionals minoritàries i incrementa el nombre de municipis a disset en total. A Rússia no hi ha cap llei relacionada amb l'ús oficial del sami.

Tot i que durant més de cinquanta anys les organitzacions samis s'han esforçat per salvaguardar i promoure l'ús del sami malgrat les fronteres estatals, és un fet que formar part de diferents sistemes administratius de diferents estats és un gran repte per a tal empresa.

Les diferències en l'Administració, el sistema educatiu i la justícia s'usen sovint com a arguments que poden ser un obstacle per al desig sami de solucions comunes. També, evidentment, de vegades han estat un obstacle per a solucions samis comunes consideracions de política exterior. Això s'ha esdevingut sobretot durant períodes de fortes ideologies nacionalistes. La tendència més forta envers la cooperació internacional en els nostres temps té —i esperem que continuï tenint en el futur— un efecte positiu més important en els esforços per a aconseguir solucions comunes en temes samis malgrat les fronteres estatals. Com a exemple de reptes transfronterers, esmentaré el treball de la renovació del sistema de formació del professorat que ara es troba en marxa. El desig del Col·legi Universitari Sami de constituir un sistema de formació del professorat amb un currículum que tingui en compte que els estudiants de Finlàndia i Suècia, quan acaben, han d'estar preparats també per a ensenyar en els seus respectius països, ha topat amb resistències per part de les autoritats educatives estatals.

També és comú als tres estats nòrdics el traspàs de parts de l'educació sami als organismes administratius i polítics gestionats pels samis. Tanmateix, el fet és que aquests organismes només tenen una autoritat limitada. No s'assignen diners per a la cooperació nòrdica i això dificulta la cooperació regular en temes educatius samis comuns (Aikio-Puoskari, 2005: 25).

EL SAMI COM A LLENGUA OFICIAL, L'EXEMPLE DE NORUEGA

L'objectiu de la Llei de la llengua sami és salvaguardar i promoure l'ús del sami, reforçar-ne l'ús especialment en contextos oficials i fer que el sami estigui en igualtat de condicions respecte al noruec, segons el que es preveu en l'article 3. Es

tracta d'un objectiu ambiciós que té a veure amb el fet que el sami ha estat una llengua prohibida en l'ús oficial durant molt temps.

Les disposicions sobre el sami han de salvaguardar el dret a:

- usar el sami en la relació amb autoritats oficials,
- usar el sami en contextos oficials,
- rebre formació tant del sami com en sami.

Els organismes oficials estan obligats a:

- usar el sami activament en anuncis, formularis, informació, etc.,
- fer possible que els individus usin el sami en contextos oficials,
- usar el sami segons la Llei i les regulacions.

Els principals mitjans per a enfortir la posició del sami són els següents:

- traducció de les disposicions públiques i els formularis si tenen un interès especial per a tota la població sami o per a parts d'aquesta;
- dret a rebre una resposta en sami quan es té contacte amb una oficina pública, tant oralment com per escrit; tanmateix, hi ha excepcions relacionades amb aquestes possibilitats;
- la Llei lingüística té disposicions relatives al dret a usar el sami en els tribunals i també a la presó en els comtats de Troms i Finnmark. A la zona administrativa sami, els parlants de sami tenen el dret a usar-lo quan van a institucions sanitàries i socials, i a tenir serveis religiosos en sami;
- la Llei també garanteix el dret a aprendre sami segons la Llei d'educació i el dret a estudiar sami per als qui treballen a l'Administració a la zona si la institució ho considera necessari;
- l'article 3.9 dóna als municipis el dret de decidir que el sami i el noruec siguin llengües iguals en tota o en alguna part de l'Administració pública.

La disposició legal sobre l'estatut d'igualtat per al sami i el noruec es restringeix a la zona geogràfica de la denominada *àrea administrativa de la Llei de la llengua sami*. Això implica que els parlants de sami, fora d'aquesta àrea, no estan sota l'acció de la Llei. En la pràctica, això significa que els usuaris de la llengua de les zones on la llengua lluita per sobreviure no tenen el suport de la Llei. Això és un obstacle seriós de la situació actual.

El Parlament sami esmerça esforços per a fer que més municipis acceptin la Llei de la llengua sami i ampliar així la zona en què es pot dur a terme la promoció de l'ús oficial del sami. Del 1992 al 2009 el nombre de municipis de la zona admi-

nistrativa de la Llei de la llengua s'ha incrementat de cinc a nou. Al principi, hi havia municipis només de l'àrea del sami septentrional; ara també hi són representades les zones del sami de Lule i del meridional.

La major part dels parlants de sami adults d'avui dia són bilingües i molts encara, multilingües. Els samis sempre han considerat un avantatge ser capaços de comunicar-se en les llengües dels veïns. El sistema educatiu, no obstant això, ha considerat un problema i un desavantatge que els samis parlin la llengua materna. Encara lluitem contra els efectes d'aquesta actitud. Els efectes negatius són tant interns com externs. De vegades experimentem els efectes interns com a tensió entre els parlants de sami i els samis que no han tingut la possibilitat d'aprendre'l. De vegades aquestes tensions sorgeixen en situacions en què es demana i es prefereix l'ús del sami. Així, esdevé un repte important establir la tasca de promoció lingüística de manera que no sigui percebuda com una càrrega per a samis que no parlen la llengua. Aquest repte s'ha de resoldre en el marc de l'acceptació que l'única manera de mantenir i promoure el sami és usar-lo tant en contextos privats com oficials.

La Llei de la llengua és també una base formal per a la solució d'aquesta mena de problemes de cara al futur. No només perquè dibuixa les línies mestres per a l'ús de la llengua, sinó també perquè garanteix el dret a aprendre sami. Tot amb tot, això pressuposa bones pràctiques entre tots els organismes i les institucions oficials afectats per la Llei de la llengua. No és objectiu de la Llei que els pares busquin ells mateixos professors que ensenyin sami als fills a les escoles quan estan fora de l'àrea administrativa de la Llei de la llengua. Aquest és només un exemple de la importància de tenir un sistema educatiu per a tot l'Estat que s'adoni que és deure seu traduir els drets formals en bones pràctiques.

EL DESENVOLUPAMENT DEL SAMI COM A LLENGUA ACADEMICA

El primer material imprès en sami data del 1619 i gairebé tot el material imprès fins a principi del segle xx s'orientava a l'ús eclesiàstic. No va ser fins a final del segle XIX, quan es va traduir tota la Bíblia al sami septentrional, que tenim una forma lingüística i un sistema ortogràfic que esdevingueren estàndards per a moltes generacions de lectors i escriptors de sami. Tanmateix, el problema fou que aquell període també va resultar que va ser quan les autoritats van fer més pressió contra l'ús del sami.

La recerca i l'educació tenen un paper important en el manteniment, la salvaguarda i la promoció de la cultura sami. Publicar recerca en sami i educar en sami és en si mateix una manera important de salvaguardar l'ús del sami. Usar el sami també en institucions acadèmiques en facilita l'ampliació de l'ús fora dels àmbits tradicionals.

Avui dia, els països nòrdics estan preocupats pel futur de les llengües estatals perquè estan perdent terreny a favor de l'anglès en molts àmbits, per exemple, en les universitats i en la indústria petroliera. El sami es troba en una situació oposada perquè intenta guanyar espais en nous àmbits. Encara intentem reforçar l'ús del sami en el nostre sistema educatiu i treballem molt per fer possible que el sami s'usi en les institucions oficials que donen servei als parlants de sami.

Segons les lleis de la llengua sami dels diferents països nòrdics, els parlants de sami tenen el dret de ser atesos en sami quan es relacionen amb autoritats locals i regionals. Tot i que l'àrea geogràfica en què això és possible no cobreix totes les àrees on hi ha parlants de sami, fou un gran pas endavant quan això fou possible fa uns vint anys. L'acceptació de l'ús del sami en relacions oficials era una manifestació important de l'ampliació dels àmbits d'ús del sami. El repte que encara queda pendent és que no només es faci per respectar els drets individuals d'usar el sami, sinó que es faci de manera que es promogui l'ús de la llengua en una societat moderna i que canvia ràpidament. Avui la major part d'institucions oficials resolen la responsabilitat d'atendre en sami usant intèrprets i traductors. Tanmateix, hi ha el perill que el sami esdevingui professionalitzat i sigui usat principalment per intèrprets i traductors.

La millor manera de salvar i promoure una llengua és usant-la en tots els àmbits possibles. El Col·legi Universitari Sami va configurar la política lingüística a partir d'aquesta idea quan va començar a funcionar el 1989 a Guovdageaidnu, una vila sami septentrional d'uns 3.000 habitants en tot el terme. Per primera vegada en la història, es va crear una escola de magisteri en què el sami s'usava no només en les classes sinó en l'entorn. Els estudiants eren atesos en sami també quan entraven en una oficina de la Universitat. El fet que el sami també s'usi a l'Administració ha tingut un gran impacte en el desenvolupament de la terminologia per a l'ús administratiu. *Gestor, punt de l'ordre del dia, adjunt, sistema d'arxiu i poder notarial* són només alguns exemples de terminologia que s'ha hagut de desenvolupar en sami. En una institució que forma mestres, evidentment, esperem que el sami sigui una assignatura natural, però calia un pensament global del paper del sami en una universitat sami. Això ha creat un entorn en què s'ha desenvolupat un sami institucional com a llengua que funciona bé i també ha portat a un entorn lingüístic que és de gran importància per a practicar el sami fora de les aules.

El sami té una història força llarga com a assignatura acadèmica a les universitats, però no va ser fins a mitjan seienta que el sami es va ensenyar en sami. Fins aleshores, s'havia ensenyat en la llengua de l'Estat com una llengua estrangera. Quan els primers estudiants parlants de sami havien acabat els màsters en sami va ser possible organitzar l'estudi del sami com a llengua materna a les universitats d'Oslo i Tromsø, a Noruega. També a Finlàndia i Suècia els professors que parla-

ven sami van fer possible ensenyar en sami. El canvi d'ensenyar sami en altres llengües estatals a fer-ho en sami ha desenvolupat el sami com a llengua que ara funciona bé també com a metallenguatge d'estudis lingüístics.

Per a la majoria dels parlants, el sami és només una llengua oral. Quan es va permetre usar-lo a l'escola a partir de la dècada de 1960, el principal objectiu era facilitar que els infants es convertissin en parlants de la llengua majoritària. Aquesta primera entrada del sami a les aules fou també el resultat d'un canvi de les autoritats estatals vers una actitud més positiva respecte a la cultura sami. A poc a poc, les organitzacions samis van aconseguir convèncer les autoritats escolars d'enfortir la situació del sami. Per a enfortir l'alfabetització, l'escola desenvolupa un paper fonamental, i també per al sami. Avui dia, el bilingüisme i el multilingüisme no només s'accepten sinó que es promouen.

Abans de la creació del Col·legi Universitari Sami el 1989, els professors de sami s'havien format en escoles de magisteri noruegues i només usaven la llengua durant les classes de sami. El canvi d'usar el sami com a mitjà d'instrucció és un desenvolupament gradual. L'ús acadèmic del sami té el suport més fort en l'ús com a mitjà d'educació i recerca de la mateixa llengua. Però a poc a poc especialistes d'altres matèries han començat també a ensenyar en sami. Ara el sami s'usa al Col·legi Universitari en matèries com folklore, història, pedagogia, ciències de la naturalesa, ciències socials i matemàtiques.

EL REpte DEL BILINGÜISME I EL MULTILINGÜISME

Tots els nostres estudiants són bilingües o multilingües i també ho és el personal que parla sami. Això implica que els parlants de sami de Finlàndia, Noruega, Rússia i Suècia també parlen les llengües estatals, i molts també es mouen bé en anglès. De les llengües estatals només el noruec i el suec són intel·ligibles entre si. Això vol dir que no sempre és possible usar qualsevol de les llengües estatals a les classes si no hi ha interpretació al sami. Les úniques llengües comunes són el sami i l'anglès.

A causa de la manca de bibliografia curricular en sami en moltes matèries, sovint cal trobar la bibliografia en les llengües estatals o en anglès. Hi ha aspectes positius i negatius en l'ús de bibliografia en altres llengües. La part positiva és que els estudiants tenen la possibilitat de practicar i, doncs, de millorar les habilitats de lectura en més llengües i tenen accés a una bibliografia més àmplia sobre el tema. El problema és sovint que pot ser difícil transformar al sami el que han llegit, especialment quan es tracta de temes que no tenen una terminologia ben establerta en sami. Així doncs, un dels principals reptes és posar al dia la terminologia en aquestes matèries. Això no es pot fer només oferint glossaris i diccionaris, tot i que són instruments útils i necessaris. Per tal de ser un bon professor que pot

usar el sami per fer classe, és un gran avantatge tenir l'oportunitat d'haver cursat l'assignatura en sami durant els estudis.

El bilingüisme no està exempt de problemes en les escoles samis. A causa de la manca de manuals i material escolar en sami en els nivells superiors, s'usa material en la llengua de l'Estat. Això implica que la llengua de l'escola, que constitueix el fonament per al desenvolupament d'una llengua acadèmica, canvia fàcilment de sami a noruec. Una de les principals raons d'això és que els estudiants a partir de tretze anys tenen els llibres de text en noruec i, doncs, se'n ressent el desenvolupament de la llengua sami escolar. Esperem que la situació millori quan s'implimaran tots els materials acabats i els manuscrits estiguin llestos. Perquè una llengua minoritària sobrevisqui i es desenvolupi com a llengua escrita és essencial que la quantitat de bibliografia no sigui inferior a la de la llengua majoritària.

CONCLUSIÓ

Com a conclusió, podem dir que el futur del sami depèn de diversos factors. El principal és la transmissió a les noves generacions com a llengua familiar i escolar alhora. El desenvolupament d'una llengua escolar és essencial per a usar el sami en una societat moderna. A casa els infants aprenen la llengua dels pares i de l'entorn. En una societat bilingüe i multilingüe hem de ser conscients que hem de prestar una atenció especial al sami per la situació minoritària en comparació de les llengües estatals.

En aquesta intervenció, m'he centrat en el paper de la planificació lingüística i l'educació organitzades, tradicionalment concebuda com a educació escolar. Però l'aprenentatge hi és sempre. Per a l'ús i el desenvolupament lingüístic també és molt important tenir programes de ràdio diaris, telenotícies cinc dies a la setmana i diaris en sami. El paper del treball dels autors i artistes samis també és un suport molt important per a l'educació escolar tradicional. La situació que té el sami en el sistema educatiu és molt important per al futur de la llengua, però també és evident que s'ha de combinar amb un ús ampli de la llengua en la societat, fora de l'escola. I això només és possible quan hi ha una voluntat i una motivació entre els mateixos usuaris de la llengua per a usar-la i també és decisiu que les autoritats donin suport a aquest desenvolupament. Avui dia l'Organisme Oficial d'Afers Samis del Govern nòrdic, les autoritats i els parlaments samis dels tres països es troben regularment per intercanviar informació i discutir sobre temes samis. El 2001 es va establir una cooperació regular en l'àmbit polític entre els presidents dels parlaments samis i els ministres amb responsabilitats en temes samis en els tres països. Així doncs, els canals formals amb les autoritats per a salvaguardar i promoure l'ús de les llengües samis en perill ha millorat molt des que les organitzacions samis van fer palesa la situació de la cultura sami. El següent pas

important seria que Finlàndia, Noruega i Suècia es posessin d'acord en la Convenció Sami Nòrdica, que té un esborrany des del 2005. L'objectiu general de l'esborrany és garantir uns nivells mínims, basats en l'existència i l'emergència de drets humans internacionals de manera que els samis puguin garantir i desenvolupar la seva llengua, la seva cultura, els seus mitjans de vida i la seva societat, i que les fronteres estatals constitueixin el mínim destorb.

BIBLIOGRAFIA

- 1/2009. *Raporta. Sami logut muitalit 2. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2009*. Norden: Sámi allaskuvla.
- AIKIO-PUOSKARI, Ulla (2005). «The education of the sami in comprehensive schooling of the Nordic countries: Norway, Finland and Sweden». *Gáldu čála*, núm 2.
- RANTALA, Leif (2004). *Samerådet 50 år: Samernas 18. Konferans 7.-9.10.2004*, Honningsvåg.
- RANTALA, Leif; SERGINA, Alefina (2009). «Áhkkila sápmelaččat: Oanehis muitalus sámejoavkku birra, man maŋimuš sámegielalaš olmmoš jámii 29.12.2003». *Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä* [Rovaniemi: Lapin Yliopisto], núm. 8.
- SAMMALLAHTI, Pekka (1998). *The Saami languages: An introduction*. Káráshjohka: Davvi Girji OS.

LLOCS WEB

- Saami Council. <<http://www.saamicouncil.net>>.
- Waade Information System. <<http://www.wis.no>>.
- Handboka. <<http://www.e-handboka.net>>.
- Norwegian Government. <<http://www.regjeringen.no>>.
- UNESCO. <<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/en/atlasmap.html>> [Consulta: 25 gener 2010].

Sobre els autors

Ivo Castro (Lisboa, 1945) és catedràtic de la Facultat de Lletres de la Universitat de Lisboa (FLUL), on ensenya història de la llengua portuguesa i crítica textual. Ha estat conseller del Bureau de la Société de Linguistique Romane (1992-1998); director de la Biblioteca de la FLUL (1996-1998); director de la Càtedra d'Estudis Gallecs, FLUL (1995-2004); president del Departament de Lingüística General i Romànica, FLUL (2004-2006). És soci corresponent de l'Acadèmia de les Ciències d'Hèlsinki i de la Real Academia Galega.

D'ençà de 1968 dirigeix l'Equip Pessoa, constituït pel Ministeri de Cultura portuguès per a la publicació de l'edició crítica de l'obra de Fernando Pessoa (quinze volums publicats fins al 2006 per la Imprensa Nacional - Casa da Moeda).

El doctor Castro és autor d'un gran nombre de publicacions científiques, entre les quals els llibres següents: *A demanda da ortografia portuguesa*, amb I. Duarte i I. Leiria (1987); *Editar Pessoa* (1990); *Curso de história da língua portuguesa*, amb R. Marquilhas i L. Acosta (1991); *Introdução à história do português* (2004; 2a ed., 2006). Així mateix, ha editat: *O manuscrito de 'O Guardador de Rebanhos' de Alberto Caeiro* (1986); *Poemas de Fernando Pessoa. 1921-1930* (2001); *Poemas de Fernando Pessoa. 1931-1933* (2004); amb C. C. Branco, *Amor de perdição* (2007).

Giuseppe Corongiu (Laconi, Oristano, Sardenya, 1965) és llicenciat en lletres modernes per la Universitat de Càller (1990). Ha treballat com a periodista i a l'Administració com a assessor, funcionari i directiu. Ha estat un activista del moviment per la promoció i la valoració de la llengua sarda, i en els darrers deu anys ha orientat els estudis i el treball envers el problema de la cooficialitat de la llengua sarda i envers l'ús de les llengües de les minories en els llenguatges d'especialitat, particularment en l'àmbit jurídic i administratiu. Als anys noranta, després de l'aprovació de les lleis regional i estatal relatives a la promoció de la llen-

gua i a la tutela de les minories, fou el promotor del primer Ufitziu de sa Limba Sarda i d'altres iniciatives a l'Administració pública. També ha treballat en l'àmbit dels mitjans de comunicació i ha estat autor i presentador de programes radiofònics i televisius. És autor de nombrosos articles, assaigs i llibres. Ha fundat i dirigeix l'associació Sòtziu Limba Sarda i la revista electrònica *Diariulimba*. Ha estat nomenat representant de la minoria sarda a la Consulta delle Minoranze del Ministero degli Affari Regionali. Actualment és director del Servizio Lingua e Cultura Sarda della Regione Autonoma della Sardegna i redactor del portal Sardegna Cultura. Ha publicat *Governare cun sa limba* (2007), col·lecció d'assaigs de política lingüística, i també el volum *Pro sa limba ufiziale* (2006), estudi teòric, sistemàtic i pràctic sobre la formulació d'un llenguatge jurídic i administratiu per a la llengua pròpia de Sardenya.

Ludwig M. Eichinger (Arnstorf/Niederbayern, 1950) és director de l'Institut für Deutsche Sprache, Mannheim. Estudià germanística a la Universitat de Ratisbona i lingüística general al University College London, i ha estat professor de lingüística alemanya a la Universitat de Passau i de filologia alemanya i lingüística a la Universitat Christian Albrecht de Kiel. La seva recerca ha versat sobre la gramàtica de la llengua alemanya, les llengües minoritàries a l'Europa central i la geolinguística. Ha publicat prop de dos-cents cinquanta articles especialitzats i ha estat autor i coeditor d'un bon nombre de volums: *Raum und Zeit im Verbwortschatz des Deutschen. Eine valenzgrammatische Studie* (1989); *Überlegungen zu einer funktionalen Grammatik des Deutschen. Vier Studien* (1992); *Sprachkontakte. Konstanten und Variablen* (1993); *Deutsche Wortbildung* (1994); *Standardvariation. Wie viel Variation verträgt die deutsche Sprache?* (2005); *Handbuch der deutschen Sprachminderheiten in Mittel- und Osteuropa* (2008); *Das Deutsche und seine Nachbarn. Über Identitäten und Mehrsprachigkeit* (2008); *Wortbildung heute. Tendenzen und Kontraste in der deutschen Gegenwartssprache* (2008); *Sprache - Kognition - Kultur. Sprache zwischen mentaler Struktur und kultureller Prägung* (2008); *Aktuelle Spracheinstellungen in Deutschland. Erste Ergebnisse einer bundesweiten Repräsentativumfrage* (2009).

David Galeano Olivera (Asunción, Paraguai, 1961) és llicenciat en llengua guaraní (1985) per la Universitat Nacional d'Asunción i posteriorment titulat en lingüística i filologia guaraní (1998-1999), metodologia de la recerca (2000), didàctica universitària (1994-1995) i lingüística general (1987). És professor de llengua i cultura guaraní de la Universitat Nacional d'Asunción. Així mateix, és president de l'Ateneo de Lengua y Cultura Guaraní, des d'on du a terme una tasca d'ensenyament, activisme i sensibilització en relació amb la promoció del guaraní. Fou membre de la comissió elaboradora, redactora i presentadora dels projectes pre-

sentats al Parlamento Nacional (1989 i 1991) i a la Convención Nacional Constituyente (1992) per sol·licitar l'oficialització de la llengua guaraní, la inclusió, en la nova Constitució Nacional, d'un article que garanteixi la implementació de l'ensenyament bilingüe (castellà-guaraní) en l'educació paraguaiana, i la creació del Ministerio de la Cultura. També fou membre de la comissió que elaborà i redactà el projecte presentat a les Nacions Unides, el 12 de juny de 1991, per sol·licitar la declaració de la llengua guaraní com a part del patrimoni cultural de la humanitat.

És autor de l'estudi *Diferencias gramaticales entre el guarani y el castellano: estudio contrastivo, y su incidencia en la educación* (1999), i també de *Guaraní ñe'ekuaaty - Lingüística (en) guaraní* (2002), a més de diversos textos de caràcter didàctic: *Mbo'ehao arapapaha Guarani ha España ñe'eme - Calendario escolar bilingüe* (1988), traducció al guaraní de glosses, poesies i cançons; *Jakavere ypykue (15 káso ñemombe'u)* (1989), i *Káso ñemombe'u* (1999), sengles recopilacions de rondalles populars guaranís, i els llibres de text *Guarani rayhupápe 3* i *Guarani rayhupápe 4*.

Durk Gorter (Oosterwolde, Frísia, Holanda, 1952) és investigador de sociologia del llenguatge i professor de sociolingüística del frisó a la Universitat d'Amsterdam. És també membre de la Fryske Akademy i professor investigador a la Universitat del País Basc. Col·labora en estudis sobre la situació de la llengua de Frísia i d'altres llengües europees minoritàries, i ha publicat diversos llibres i articles sobre aquestes qüestions. La recerca de Durk Gorter s'adreça especialment a descobrir com les llengües evolucionen en el seu entorn social i, principalment, en l'educació; com les persones utilitzen els recursos lingüístics i aprenen llengües, i com això té a veure amb la identitat, l'actitud, la política, el benestar, l'economia, etc.

Entre les seves publicacions, com a autor i editor, destaquem *The other languages of Europe*, amb Guus Extra (2001), i *Multilingual Europe: facts and policies*, amb Guus Extra (2008). També ha treballat sobre el tema del paisatge lingüístic: *Linguistic lanscape: a new approach to multilingualism* (2006), i *Linguistic landscape: expanding the scenery*, amb Elana Shohamy (2009).

Nils Øivind Helander (Skiippagurra, Sápmi, 1949), noruec, estudià a les universitats d'Oslo, Hèlsinki i Tromsø. És Màster en Llengua Sami per la Universitat d'Oslo (1980) i doctor en lingüística de la llengua sami per la Universitat d'Oulu, a Finlàndia (2001). Ha estat professor ajudant de la Universitat de Tromsø del 1982 al 1990 i investigador (1990-1998), investigador sènior (2000-2003) i director (2003-2004) del Sámi Instituhtta. I des del 2005 és professor associat al Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu, Noruega.

Fou membre del Consell de la Llengua Sami i membre —i responsable durant un període— del Consell de la Llengua Sami Nòrdica. És especialista en lingüística

i sociolingüística de la llengua sami, i en l'ús d'aquesta llengua en l'àmbit de l'educació. La seva obra majoritàriament ha estat publicada en sami i en noruec, i ha publicat en anglès treballs sobre el sami, l'estatus del sami i el contacte de llengües.

Ernst Håkon Jahr (Oslo, 1948) és professor a la Universitat d'Agder, a Noruega, de la qual ha estat rector. També és membre de l'Acadèmia Noruega de les Ciències i de les Lletres, president de l'Acadèmia de les Ciències i de les Lletres d'Agder, membre de l'Acadèmia Noruega de les Ciències i de les Lletres, i de la Reial Societat Noruega de les Ciències i de les Lletres.

La seva recerca abraça la sociolingüística històrica, la sociolingüística, la lingüística històrica, la història de la llengua, el contacte i el conflicte de llengües, la planificació lingüística i la història de la lingüística. Ha publicat uns dos-cents treballs científics i acadèmics i quaranta llibres (com a autor, coautor, editor o coeditor): *Language contact in the Arctic: Northern pidgins and contact languages* (1996); *Language and its ecology: essays in memory of Einar Haugen* (1997); *Language change: advances in historical sociolinguistics* (1998); *The Nordic languages: an international handbook of the history of the North Germanic languages* (2005).

Reinier Salverda (Arnhem, Holanda, 1948) és catedràtic de Llengua i Literatura Holandeses al University College London. Es doctorà en lingüística (1985) a Amsterdam i fou professor de llengua neerlandesa i de lingüística a la Universitat d'Indonèsia, a Jakarta, durant vuit anys, fins que el 1989 es traslladà a Londres. Ha fet recerca sobre la història de les idees lingüístiques, lingüística neerlandesa, multilingüisme i política de la llengua, i sobre la història colonial holandesa i les literatures (post)colonials des d'una perspectiva comparativa. Presideix l'Association for Low Countries Studies a la Gran Bretanya i a Irlanda. Membre de la Fryske Akademy (Leeuwarden), n'esdevingué director el 2006.

En els darrers anys ha publicat diversos treballs en les seves especialitats i ha coeditat *Endangered languages and language learning* (2008), amb Tjeerd de Graaf i Nick Ostler, i *Standard, Variation und Sprachwandel in germanischen Sprachen / Standard, variation and language change in Germanic languages* (2007), amb Christian Fandrych. D'ençà de 1992 és editor de l'anuari de *The low countries: art and society in Flanders and the Netherlands*.

Zorica Tomić (Belgrad, 1959) és llicenciada per la Facultat de Filosofia de la Universitat de Belgrad; el 1996 obtingué el doctorat per la mateixa Universitat. Actualment és professora associada de teoria cultural i teoria de la comunicació a la Facultat de Filologia de la Universitat de Belgrad. Del 2001 al 2005 fou professora visitant de la Facultat de Ciències Polítiques de la Universitat de Belgrad, on ensenyà teoria de l'opinió pública. Actualment és professora visitant de la Universitat

de Megatrend (Facultat de Cultura i Mitjans de Comunicació), a Belgrad. Ha participat en conferències i taules rodones sobre temàtica de teoria cultural i sobre el fenomen de la comunicació. Ha dirigit diverses tesis a la Facultat de Ciències Polítiques, a l'Alternativna Akademska Obrazovna Mreza (Xarxa d'Educació Acadèmica Alternativa) i a la Beogradska Otvorena Škola (Escola Oberta de Belgrad).

Ha estat presidenta de la Comissió Nacional de Sèrbia a la UNESCO.

Ha publicat *Komunikologija* (2000); *Muški svet* (2001); *Komunikologija i Javnost* (2004); *The kiss in the time of cooling* (2006) i *New\$ Age* (2008), així com nombrosos articles per a destacades revistes d'especialitat.

BIBLIOTECA CÀTEDRA UNESCO

Títols publicats

- 1/1 Lluís MALLART, *El sistema mèdic d'una societat africana: Els evuzok del Camerun*, vol. 1 (2008)
- 1/2 Lluís MALLART, *El sistema mèdic d'una societat africana: Els evuzok del Camerun*, vol. 2 (2008)
- 2 Rosa CALAFAT, *Torcebraç entre dues cultures: De l'ecosistema de les llengües: de discursos i de percepcions* (2010)
- 3 Joan A. ARGENTER (cur.), *La gestió interestatal de les llengües transfrontereres* (2011)

Els estudis aplegats en aquest volum s'ocupen de casos de llengües particulars que, convencionalment, anomenem *transfrontereres*. El terme és equívoc, perquè primer van ser les llengües i els pobles, i després les fronteres polítiques imposades pels avatars de la història. Altrament, no podem ignorar que les fronteres han contribuït a l'elaboració de les llengües —com a realitats sociopolítiques— i, doncs, a la seva individuació i conformació.

Aquí ens demanem si existeixen models de gestió coordinada de llengües en aquesta circumstància, concretament en els àmbits de la política i la planificació lingüístiques, sigui la codificació normativa sigui la promoció de l'ús de la llengua o el reconeixement i l'aplicació dels drets lingüístics i culturals dels parlants.

Càtedra
UNESCO
de Llengües i Educació
Institut d'Estudis Catalans

Centany's
Secció Filològica
2011 l'any de la paraula viva

